DE NEDERLANDSCHE RENAISSANCE-DICHTER JAN VAN HOUT ∴ ∴

DOOR

DR. J. PRINSEN J.LZN.

MAAS EN VAN SUCHTELEN MCMVII

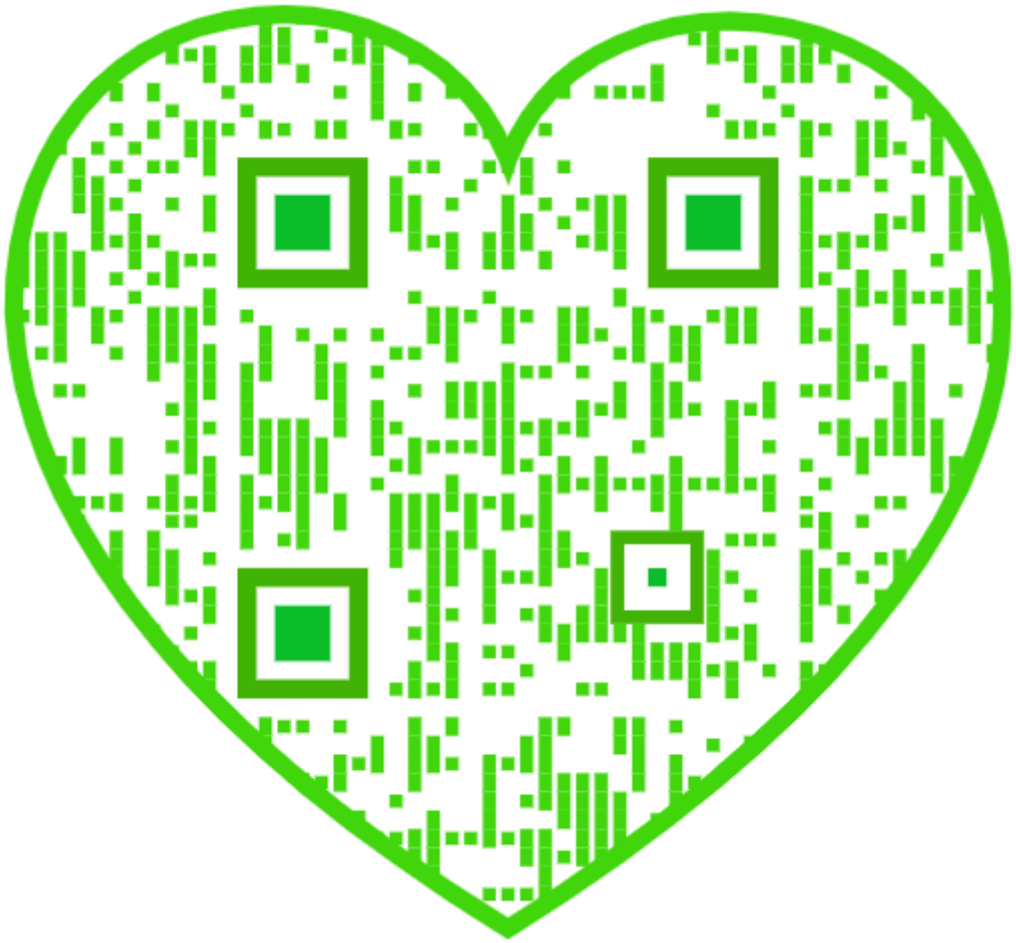

DE NEDERLANDSCHE RENAISSANCE-DICHTER JAN VAN HOUT

W. Swanenb. fecit. Anno 1608.
IANVS HAVTENVS REIPVBL. LVGDVNO-BATAVÆ A SECRETIS NATVS ANNO ∞ D XIII. DIE XIV DECEMBRIS.
Inclyta Lugdunum, manibus seruata tuorum,
Cum tua tecta fames, cum tua pressit Iber;
Aspice cui ponas media vel pace trophæum,
Aspice quem ciuem non pudet esse tuum.
Scribendo manus illa tibi plus profuit olim,
Quam quæ pro patrijs concidit vsta focis.
DH.

DE NEDERLANDSCHE RENAISSANCE-DICHTER JAN VAN HOUT ∴ ∴

DOOR

Dr. J. PRINSEN J.Lzn.

MAAS & VAN SUCHTELEN MCMVII AMSTERDAM

BOEK-, COURANT- EN STEENDRUKKERIJ G. J. THIEME, ARNHEM.

De wereldbol omspannen door een narrenkap en daarboven „Nosce te ipsum", dat was het embleem door Jacques de Geyn gesneden ter versiering van den berijmden epistel, waarmee de Leidsche kamerzot Piero zijn collega's uit Holland uitnoodigde tot het groote landjuweel, dat in Mei 1596 binnen Leiden zou gehouden worden.

Wie mag dat zinrijk beeld geïnventeerd hebben? Pieter van der Mersch zelf? Een te grove natuur wellicht, te zeer levend in platte, zinnelijke grollen om zelfs bij toeval en onbewust zoo scherp in een enkelen trek een geheele eeuw, een gansche periode in het leven der Westersche menschheid te typeeren en als de Shakespeariaansche nar tusschen speelschen zotteklap een geweldige waarheid te slingeren. Jacques de Geyn? Zijn rekening spreekt slechts van het „*snijden* van de twee plaeten, deene boven opter chaerte, wesende tblasoen van de camer, het twede boven op de chaerte van den zot....

ende zijn de voorsz. twe plaetgens gelevert den broederen van Liefd es tfondament ende by de zelve opgesloten in haerluyder gemeene kiste [1])." Of inspireerde een der fijne, humanistisch gevormde geesten, een Douza, een Van Hout, die het niet beneden zich achtten het oppervlakkige en barokke kunstleven hunner stadgenooten te leiden en te steunen, tot zulk een stultitiae laus in een enkel prentje? Lang niet onwaarschijnlijk!

Immers, we kunnen het vermoeden niet van ons afzetten, dat hier iemand, die zijn tijd heeft meegeleefd met al de intensiteit, die een helder hoofd, een vurig hart, een vaardige verbeelding geven kunnen, die zijn tijd in klare scherpe omlijning welbewust voor zich heeft zien staan, er een geestig behagen in gevonden heeft, dat alles in een enkel teeken uit te drukken boven Piero's laag-bij-den-grondschen oproep aan de zotten:

„De Leytsche sot die bidt ende doet nooden ter feest
De sotten algelijc, die tSantvoort zijn geweest;
Voorts een wt elcke camer, die daer niet en waren,
Maer d' ongecapte sotten roept hij aldermeest,
Terwijl dat sotten vreucht veel droefheden geneest" etc. [2])

Maar ook dan, wanneer we meer achter het prentje zoeken, dan de inventeerder er ooit bij gedacht heeft, wanneer de zot

1) Rekening van het Rederijkersfeest te Leiden in 1596 in de Bijdragen van het Hist. Gen. XXV, p. 474.

Een mooien afdruk van beide plaatjes vindt men in het Leidsche Archief in een bundel stukken, die, toen ik hem gebruikte, gemerkt was met No. 9529.

2) De faits et gestes van de Kamerzotten bij genoemd landjuweel vindt men bij elkaar in: „Cort verhael van tprincipael in Leyden bedreven" etc. Gedruct tot Leyden bij Jan Claesz. van Dorp, inde Vergulde Son, 1596.

van Liefd es tfondament maar eenvoudig weg en toen al bij traditie de algemeene dwaasheid van het menschelijk geslacht heeft willen verkondigen, ook dan nog blijft het in zijn onbewustheid het symbool, dat uitdrukt, wat onze beschaving geworden is en worden moest in die periode van overgang, die de middeleeuwen aan den nieuwen tijd verbindt.

De jeugd der volkeren, die zich na Rome's val van het wereldrijk hadden meester gemaakt, was voorbij met al wat der jeugd eigen is: kruistochten en Gothische kathedralen, Rolandsliederen en flagellantisme; eerst de manbare jongeling leert langzaam zijn vader en grootvader begrijpen. Zoo was Rome langzaam geklommen tot het begrip van Hellas. Zoo kwam tegen het einde der middeleeuwen hier bij de besten begrip van de ontwikkelingshoogte der beschaving van Rome en Griekenland, al hebben zich nog eeuwen lang velen aan den uiterlijken vorm ervan vergaapt. En gelijk een kind geen humor voelt, maar eerst de man, die het leven begrijpt en de beteekenis en waarde der dingen doorziet, zoo hadden ook de middeleeuwen den humor niet gekend. In Reinaert en Uilenspiegel mag hij zijn voorgevoeld, beredeneerd en begrepen wordt hij eerst in de zestiende eeuw.

Erasmus eerst, — en met hem is er de nieuwe tijd, — ziet den humor, dat samentreffen van de meest tegenstrijdige verschijnselen, die botsing en dat ineengrijpen van het meest verhevene en alledaagsche, het meest edele en lage, wat de wereld maakt tot dien „Traum eines weinberauschten Gottes, der sich aus der zechenden Götterversammlung à la française fortgeslichen, auf einem einsamen Stern sich schlafen gelegt, und selbst nicht weisz, dasz er alles das auch erschafft, was

er träumt," waarvan Heine spreekt, die tegenstelling, waardoor we in droeve vroolijkheid de steeds dolende menschheid, den eeuwigen don Quichotte, beheerscht zien door een goddelijke dwaasheid, die heel de wereld omvat en leven geeft: Ik, Stultitia, nu door onwetendheid, dan door onbedachtzaamheid, dan door het vergeten van rampspoed of de hoop op wat goeds, en door het verijdelen van de zoetste vreugd, steun en vertroost de menschen zoo in hun grootsten tegenspoed, dat ze zelfs niet graag sterven, als de maat van het Fatum is volgemeten en het leven hen eigenlijk reeds verlaten heeft.

Doch wie dat ziet en voor zichzelf daarin troost en kracht vinden kan, moet begonnen zijn met de eenig zaligmakende leer, die De Geyn sneed boven zijn narrenkap, het Ken u zelven, de lichtende fakkel, die van vader op zoon over de eeuwen heen is overgereikt. De studie van den mensch zelf is voor den mensch de altijd levende bron van nieuwe energie en levenskracht, die hem staalt voor nieuwen strijd. Hoe dieper hij in zich zelven doordringt, vorschend en onderscheidend, met koelen waarheidszin oordeelend, des te dieper begrijpt hij den mensch en de wereld om zich heen, des te juister meet hij eigen en anderer kracht. En begrijpen is vergeven, vergeven is liefhebben, liefhebben is actie, de daad, vertrouwen in het leven.

Men begon te leven in het vaste geloof aan de Socratisch-Platonische leer: Geen deugd zonder kennis. Kennis, — dit is: het juiste waarnemen, onderscheiden, begrijpen, niet eruditie, — kennis is de eenige bron der deugd en zonder deugd geen wezenlijke wijsheid.

„Als men siet", zegt Coornhert, „in 't licht met aandacht,

de dinghen recht verstaat ende men dit allengskens oefent met de daadt, dan verlaat men de Loghen, dan volgt men de Waarheyt en dan werd men deughdelijck". En elders: „Wijsheit is de princesse van alle deuchden, is een kennisse van Godlijcke ende menschelijcke dinghen, in haer behelsende die ghemeenschappe, die tusschen Gode ende den menschen is ende die si onderlinghen hebben". En met die leer is de oppermacht der middeleeuwsche Christelijke kerk voor goed gebroken. De ware godsdienst is niet langer een onveranderlijke wet, zooals men ze een kind onvoorwaardelijk in stil geloof kon doen aannemen. Reine vroomheid kan voortaan opgroeien vrijelijk in ieder gemoed van iederen vrijen, onbelemmerden, voor zichzelf verantwoordelijken mensch. De eerste schreden zijn gezet op den langen, vermoeienden weg naar het „to be

> Good, great and joyous, beautiful and free;
> This is alone Life, Joy, Empire, and Victory!"

Wat moeten die zeer weinige Hollanders uit het laatste kwart der zestiende eeuw, die niet geheel en al opgingen in de drukke, spannende gebeurtenissen van hun korte kracht-leven, maar vóór alles hun tijd trachtten te doorgronden, hun eeuw, aan wier begin Erasmus staat, dit alles hevig hebben gevoeld: Een felle, heerlijke strijd voor sociale en geestelijke vrijheid met zijn talrijke verheven momenten. Maar daar dreigt reeds de starre dwingelandij over stof en geest van de zijde der overwinnaars zelve. Is er droef-geestiger, bitterder humor denkbaar, wordt de humor geen sarcasme?

Doch den moed hielden ze erin, het vertrouwen in het

leven hebben ze bewaard; onvermoeid hebben ze met stoere kracht voortgewerkt en de geestelijke nakomelingschap dier eerste libertijnen vormt tot op den huidigen dag de langzaam, maar vastberaden voortschrijdende schare van strijders voor de oude, onveranderlijke idealen.

Een der merkwaardige mannen uit die oude tijden is Jan van Hout, een schim, een leege klank tot heden. Voor den Nederlander, die zich in zijn ledige uren wel eens verlustigen mag in de historie en litteratuur van zijn land of wien nog van de schoolbanken iets is bijgebleven, is Van Hout een nummer in de rij van namen aan Leidens beleg en ontzet met eere verbonden. Ook zweeft hem wellicht nog iets voor den geest van de invoering van zekere „franchoische" versmaat; maar alles schimmig en vaag.

Van Hout behoeft niet langer dat schimmig wezen te blijven. Hij kan in levende kracht voor ons komen te staan en het is dan een genot naar hem te kijken. Want al het meest kenmerkende en vooruitstrevende van zijn tijd en zijn land is op het mooist in hem aan te wijzen. Hij ademt met volle teugen, in den krachtigen, frisschen luchtstroom, die sedert het eind der middeleeuwen over West-Europa waait; hij begrijpt volkomen den geest van zijn tijd; maar toch is hij niet als Erasmus een wereldburger. Hij vertoont bovenal de goede hoedanigheden, die in zijn dagen min of meer de kenmerken werden van hen, die daar woonden of zich vestigden aan de drassige oevers van Maas en Rijn; daarin vindt hij zijn opperste openbaring van mensch-zijn, die volharding in tegenspoed, die stalen ijver en werkkracht op de banen der nieuwe ideeën, die begeerte naar orde en regel, dat warme gemeen-

schapsgevoel, dat koel, logisch redeneerend verstand, die neiging en gave tot geestige uitbootsing der werkelijkheid, Zoo komt hij voor ons te staan in zijn streven naar sociale rechtvaardigheid, in zijn werk als ambtenaar, als man van de wetenschap, als kunstenaar. Hij vertoont in zich in hooge mate, wat men in zijn tijd wel noemen kan het nationaal Hollandsche, al zijn we in onze dagen wat bang van dat woord, uit vrees voor verwarring met die valsche en leugenachtige nationaliteitsgevoelen, die in de laatste decenniën in alle landen der „beschaafde" wereld mede opgezwiept worden als trekossen voor den krakenden wagen der verouderde oeconomische en sociale toestanden.

Dat Van Hout zoo gezien kan worden, is in de laatste jaren in verschillende uitsluitend wetenschappelijke tijdschriften aangetoond. De bedoeling van dit boek is, hem met behulp daarvan en van wat we nog bovendien konden bijeenbrengen, zoo te laten zien in den ruimen kring van allen, die wat voelen voor mooi leven en eerlijke kunst, waar en hoe die zich ook openbaren.

Een aanwijzing der voornaamste bronnen moge hier volgen.

J. Koning bracht voor ongeveer een eeuw zoo goed als alles bij elkaar, wat in zijn tijd uit gedrukte stukken over Van Hout bekend kon zijn. Zijn handschrift berust in de bibliotheek der Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde (No. 869).

In het Jaarboekje voor het Notarisambt [1]) gaf J. M. E. Dercksen een met zorg bewerkt overzicht van Van Houts

---

1) Zevende jaargang, 1874, p. 116 vlg.

leven, maar ook hij maakte geen gebruik van de talrijke handschriften van en over Van Hout, die op het Leidsche Archief voorhanden waren. Verder gaf G. D. J. Schotel een vrij oppervlakkig schetsje van Van Houts beteekenis in „Het edele driemanschap Van der Werf, Dousa, Van Hout" [1]). In de bijlagen voegt hij aan zijn werk toe het testament van Van Hout. De uitgave van dit belangrijk document is onvolledig en onbetrouwbaar.

Sedert is een vrij groote hoeveelheid bescheiden van en over Van Hout, bijna alle uit het Leidsche Gemeente-archief, door mij uitgegeven of besproken onder den titel „Bronnen voor de kennis van leven en werken van Jan van Hout" in het Tijdschrift voor Nederl. Taal- en Letterkunde uitgegeven vanwege de Mij. van Ned. Taal- en Letterk. Dl. XXII, p. 204 vlg., Dl. XXIII, p. 194 vlg., Dl. XXV, p. 162 vlg. [2]). Verder in de Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap gevestigd te Utrecht [3]), Dl. XXV, p. 444 vlg., Dl. XXVI, p. 113 vlg. en Oud-Holland, jrg. XXIII, afl. 3, en jrg. XXIV, afl. 1. Van Van Houts Inventaris, ook in het Leidsche archief aanwezig, wordt een volledige uitgave voorbereid.

---

1) Haarlem, Kruseman, 1874.

2) In volgende noten enkel aangegeven met het woord „Tijdschrift."

3) Geciteerd als „Bijdragen Hist. Gen."

I

Eerst over 's mans familie en uiterlijke levensomstandigheden.

In een rapport over armenzorg, vrij zeker door Van Hout opgesteld, noemt hij de lakenwevers van Leiden „mijne vrinden ende naemaegen, zoe ick van mijns vaders zijde vuyt een van de vermaerste geslachten van dien, te weten de Garrabijnen, zij gesproten, gelijck ick oock zeer gaerne bekendt stae, dat mijn over-bestevader, bestevader ende vader tambacht van weven binnen deser stede hebben gedaen ende gebruict gehadt." [1]) Over zijn overgrootvader Jan van Hout, zijn grootvader Bartholomeus Janszoon en zijn vader Cornelis Meeszoon spreekt hij dus in vrij bescheiden termen, die doen vermoeden, dat ze wel niet tot de groote werkgevers zullen hebben behoord; van hen alleen zegt hij ook, dat ze te Leiden het ambacht hebben uitgeoefend. Cornelis Meeszn was getrouwd met Margriete Pieter-Jaspersdochter, zoodat een der beide anderen of een voorvader nog hoogerop in het geslacht, moet gehuwd geweest zijn met een juffrouw Garrabijn. Wie die Garrabijnen

1) Bijdragen Hist. Gen. XXVI, p. 115 en 142. In een acte van 12 Juli 1573 uit Jan's notarisprotocol komt Cornelis Meeszn. van Hout voor als „voorspraeck".

waren is mij onbekend. In Leidsche archivalia van voor 1600 is hun naam vergeefs gezocht. Was het een Vlaamsche weversfamilie? Mogen we op den naam af aan Italiaanschen oorsprong denken? 't Blijft voorloopig een onopgeloste vraag.

Ook van Jan senior en Bartholomeus Janszoon weten we zeer weinig. In den inventaris, na het overlijden van Van Hout in 1610 opgemaakt, komt voor „de memorie-taeffel van Bartholomees van Hout mit de geconterfeyte effigien in het ronde," een geslachtsboom dus waarschijnlijk, en „stucken belangende de schulden van Bartholomees van Hout," wat ook al doet vermoeden, dat het den grootvader niet voor den wind is gegaan. Hij is gestorven 3 Maart 1592 en in Sint Pieter te Leiden begraven.

Zijn schoondochter, Van Houts moeder, is hem eenige dagen later, 16 Maart, gevolgd. De oude Cornelis Meeszoon schrijft dit aan zijn kleinzoon Jan Janzn Orlers, den lateren stedebeschrijver van Leiden, in '92 leerling in den boekhandel te Amsterdam: „Mon Cousyn, God de Heere zy mit u ende ons allen. Amen. Uwe zeer goede ende getrouwe grootmoeder es ten huse uus ooms in den Heere wel gefundeert ontslapen op Maendage den 16 deser naer noene tusschen 3 ende 4 ure ende op Donderdage naer noene omtrent te drien zeer eerlic mit een groote staet begraven, S. Pieters ten noordoosten inde kercke, ende Meeus Janszn ten noortoosten. tHeeft uwe oom (d. i. Jan van Hout) vele ghecost." [1]) Jan van Hout heeft voor zijn ouders moeten zorgen en op hun ouden dag woonden ze bij hem in.

---

1) Tijdschrift, XXV, p. 175.

Zijn vader is een aardige baas geweest. Een achttal brieven en een paar rederijkersverzen is al wat we van hem hebben, maar tien regels uit zoo'n brief doen den man meer levend voor ons staan dan vellen druks vol dorre uiterlijkheden des levens. De epistels zijn gericht aan zijn kleinzoon, den reeds genoemden Jan Janszn Orlers, die zijn heele opvoeding aan oom Jan van Hout te danken had; daar is één vloed van de meest hartelijke, warme belangstelling in het lichamelijk en geestelijk welvaren van den adspirant-boekhandelaar en uitgever, van de meest innige en zorgvolle ouderliefde voor den vroeg verweesde, wiens vader nu juist niet een exempel van ijver en plichtsbetrachting was geweest. En daar tusschen door spreekt telkens dat vurig meeleven in de kunst en het weten van zijn tijd, dat zelf werken en zoeken tot in den hoogen ouderdom toe. Zie hier uit een brief van Juni 1591:

„Beminde neeff, uwe schryvens ende dancbaerheyt, dat ghy in een goet huus zyt, is ons zeer lief ende aengenaem; lof zy de Heere. Dan wij vermaenen u ende gebieden niet min uut vaderlicke auctoriteyt, dat ghy u vromelic draecht als de minste, zo ghy ooc zyt; op dat tusschen uwe meester, vrouwe, tgansche huusgezinde ende u gedurige ende godlicke liefde mach comen ende blijven. Ende dat doende, zal uwe wederzake, namentl. uwe voorgaende vrouwe" (waarschijnlijk iemand, by wien Orlers in betrekking is geweest, voor hij bij den boekhandelaar Cornelis Claeszn te Amsterdam kwam) „den mond gestopt, beschaemt, ende ons zeer lief zyn. Zijt vlytich ende iegelic dienstelick van goeder harte, niet alleen na den ooge om den mensche te behagen, mer vooral Gode, diet alle ziet, regeert ende zal oordeelen. Als ghy eenige tyt hebt, hoort, oufent

ende regelt u na Gods woort. Desgelyx de const arithmeticae, nut zynde tot coopmanschape etc. Wy zyn God danc alle wel te passe, dan vroutgen gaet noch al zieckelic." [1])

Orlers zijn broer, Cornelis, heeft ook niet willen deugen. Soms hoopt grootvader nog op zijn behoud. In een brief van Maart 1592: „Uwe broeder (God danc) vercrycht ooms vruntschap. Hy heeft mit zyne huusvrouwe by ons ter maeltijt geweest." Doch slechts een paar maanden later is het al mis: „Och, het gaet met u broeder soe heel qualick. Ick en weet nyet, waer hy met wyff ende kinderen gebleven is"; en in een brief van Dec. 93 al weer: „van uwen broeder en weet ic niet (elaes); hi es zonder adieu gegaen. Zyn misdragen es mi zeer leet."

Maar hoor nu dien zelfden oude, wel naar de tachtig gaande, in het zelfde epistel: „Esser wat nieuws, tzi van const of om te lesen, zo zend mi wat, schrivende de prys van dien; ik zal u tgelt zenden. Ik hadde wel eer ende meer geschreven, dan God heeft mi de lust ende macht beide genomen. Hem zi lof." Hoe zwak en lusteloos ook, in wijsgeerige berusting, de belangstelling voor de letterkundige noviteiten blijft wakker. Zoo'n enkel woord teekent de heele persoonlijkheid. Ten slotte schrijf ik een brief in zijn geheel over, den laatste, dien we van hem hebben, een klein jaar vóór zijn dood geschreven:

„Cousijn, naer alle behoorlicke groetenisse tot groote moeder, zo bedancke ic u allen zeer van de stucken mi over gezonden, twelc ic na myne crancke vermogen verhope te verdienen ende tverschulden. Ic versta, dat gi van u meester gaerne zout scheiden om buten slands wat te bezoucken, dwelc mi gantsch

1) Tijdschrift XXV, p. 164. De overige hier geciteerde brieven vindt men in hetzelfde deel van het Tijdschrift.

ongeraden dunct, zo ic verhoore, om de troubelente tijt. Dan ic rade ende gebiede niet min, dat gi blyft, want volgende doude bisprake: Wie blyft, die beclyft; item de wyseman leerde zynen zoone: waer hi wel was, dat hi daer zoude blyven. Neemt al dit ende dese oude verskens ten harten:

Wie verde loopt ende luttel coopt;
Es de wech lang, berout hen de weergang.

Exempleert ooc an uwe l.za. vader. Die wilde altyt op een ander gras ende quam nergens wel te pas. Doch als gi immers zout willen of moeten scheiden (zyt eerst wyslic ende wel beraden), zo doeget mit vrundschap.

Vorder es mi ter ooren gewaeit, dat gi vryet. Ziet wel toe! Bidt God mit vurigen harten. Spiegelt an u broeder etc. De verstandigen es haest genouch gepredict. Als den ouden hond bast, zal men uutzien.

Ic hebbe uwe Sonet gezien. Tbehaecht mi redelic wel. Dan gi schryft mi te wilt ende woest. Het tafelspeeltgen, dat ic u mede gaf, eest int nette gestelt of niet, zendet mi over. Ic zalt u wel weder behandigen. Schrijft voor Devys: *Weest rechte Oordlaers.* Math. 7. 1; Luc. 6. 37; Rom. 2. 1; 1 Cor. 4. 5. Weest altijt naerstich ende getrou als dienende voor de oogen Gods, die alle harten ende nieren deurzien.

Ic zende u hier beneffens de presenten bi mi ontworpen, dienende opt bovengemelde tafelspel. Noch voor bestemoer ende u, elx een adieu-referein, dat mogelic tlaetste zal zyn mynre composities, ende item voor een goet vrunt.

Alle de vrunden doen u hartelicken zeere groeten. Voor

dees tyt weet ic u niet anders te scriven, dan groet myn goet hartelic alle de vrunden.

Vale, tot Leiden desen 20 Martii anno 1594

Uw Grootvader."

Gelooft ge, dat dit is een document eenig in zijn soort voor het Holland der zestiende eeuw, dat deze brief fonkelt als een zeldzaam kleinood te midden van de deftige, min of meer officieele pronkstukken in het museum onzer zestiende-eeuwsche humanitas! Hier staat in enkele woorden voor ons de gansche levende mensch met al zijn kleine eigenaardigheden, zijn zorg en zijn liefde, zijn lust en zijn leed; hier stijgt op de geur van een fijnen, innig vromen geest, van vertrouwelijke, huiselijke oprechtheid, van een eenvoudige, heerlijke intimiteit. Beter dan een gansche lijst gegevens, ontleend aan doop- en trouwboeken, notarisprotocollen, rekeningen en registers, voelen we aan dien éénen brief, in welk een milieu Jan van Hout in zijn jonge jaren gevormd is, hoe hij van huis heeft meegebracht die warme liefde en zorg voor de zijnen, dien drang naar kunst en wetenschap in al haar omvang, die begeerte om te werken, te werken uit alle kracht, zoolang het dag is.

De paar gedichten, die ik van den ouden Cornelis vond, staan weinig boven de gewone rederijkerij van zijn tijd, maar toch is er soms iets eenvoudigs en leuks in, dat eenige persoonlijkheid ook op dit gebied doet vermoeden.

Dit zijn een paar regels uit een referein:

Den dach des Heeren comt als een dief inder nacht,
Ja, als een valstric; neemt hier op acht.
Wist de vader des huysgezins (vol vromen),

Wanneer de dief mit listige macht,
Behendich in der nacht zoude comen,
Hi zoud' waken, op dat hem en werde genomen
Zijn goet, bi hem mit arbeiden vergaert.
Al touft de Heer (wilt hier wel op gomen),
Hi comt voor zeker; u wacht wel bewaert.
Wel hem, die hi zal vinden onbezwaert. [1])

Cornelis Meeszoon is getrouwd in 1537 [2]). Mij zijn drie kinderen uit dit huwelijk bekend, waarvan Jan van Hout, geboren 14 Dec. 1542, de oudste is. We weten ook, waar de oude heer in Leiden gewoond heeft. In den inventaris van den zoon komt een losrente voor op den possesseur van „des voorsz. Van Houts vadershuys, dat Boomgaertshouc coft, gelegen aen doostsyde van Blick opten assacxbrugge, onder 't Wolhuys".

Jan had twee zusters, Barbara (1544—1577), gehuwd geweest met den vader van den al genoemden Jan Janszn Orlers, reeds voor 1577 overleden, en Catrijn (1548—1626), gehuwd met Joris Joostenszn. van Coulster († 1606) [3]).

Over de afkomst, jeugd en opvoeding van onzen Van Hout zegt Schotel: „Zijn vader was Cornelis Meeszn. van Hout, zijne moeder Margriet Pietersdochter, die hem, na den dood van haar man, naar de abdij van Leeuwenhorst zond, waar hij door den kapelaan in het lezen, schrijven en de beginselen der Latijnsche taal onderwezen werd. Zijne moeder wenschte, dat hij tot priester werd opgeleid, doch hij „had meer lust tot de

1) Tijdschrift XXII, p. 236.

2) Aanteekening uit het „Zakboekje" van Orlers, besproken Tijdschrift XXV, p. 163 en 166.

3) Blijkens het Zakboekje van Orlers en Van Houts testament.

wereld dan tot den dienst der kerke", verliet het klooster en vervolgde zijne aangevangen studie onder leiding van Van Gessel en vervolgens onder den Amsterdamschen rector Alard Frisius, die naderhand in Friesland tot hoogere bediening werd geroepen" [1]). Dat deze voorstelling onjuist moet zijn, is wat den aanvang betreft reeds gebleken. Immers de vader overleeft de moeder en beiden sterven in het laatste decennium der 16e eeuw. Wat de studie onder Van Gessel en Frisius aangaat, ook dat is onwaar. Schotel en anderen hebben eenvoudig zonder contrôle een aanteekening, vermoedelijk van den Leidschen archivaris Rammelman Elsevier, bij de notities over Van Hout door J. Koning, overgenomen. R. Elsevier verwijst daarbij zelf naar Meursius, Athenae Batavae, p. 264, en wanneer we dat opslaan, dan zien we, dat deze mededeeling betrekking heeft op Professor Pieter Pauw, Van Houts schoonzoon.

Mij is geen enkel betrouwbaar bericht over de vorming buitens huis van den jongen Van Hout in handen gekomen. Onmogelijk is het niet, dat hij de Groote of Latijnsche School van zijn geboortestad heeft bezocht. Een enkel bericht slechts heb ik over de jonge jaren van Jan gevonden, een merkwaardig bericht en in de zorgelooze onschuld, waarmee het zonder eenige verbloeming door een intiem vriend tijdens Jan's leven gedrukt werd, bijzonder teekenend voor den tijd. Hij zou nl. sedert zijn twaalfde jaar *de* daad van den man verricht hebben. Janus Douza drukte het, voor zoover mij bekend is, het eerst in 1581 in een dichterlijken brief aan Van Hout. Deze zou in het onzekere hebben verkeerd over de interpretatie van een

1) Schotel, Driemanschap, p. 38.

plaats uit Catullus, die in verband behoorde gebracht te worden met de „vulnera nocturnae vestigia dulcia rixae," de wonden, zoete sporen van een nachtelijken strijd, en, in stomme verbazing over zooveel onbekendheid met ritus en gebruiken in den dienst van Venus, roept Douza uit:

Haeccine te, Veneris perhibet quem fama nepotem,
Aut incognita adhuc usque, aut contempta habuisse?
Tene, duodecimo Paphius qui miles ab anno,
Insuetis puram contorquens viribus hastam,
Virgineum semente novo conseveris arvum? [1])

Hier is natuurlijk minstens overdrijving en zeer stellig zucht om eenige lascieve wendingen van de Latijnsche dichterlijke priesters der liefde te plaatsen, maar breng het feit tot de meest simpele verhoudingen terug, dan is het misschien slechts een uiting van vroegtijdige onbewuste neiging tot het zinnelijke en tot de stoffelijke procreatie, die zoo dikwijls in zusterlijke omarming het geniale vergezelt. We zullen er meer sporen van in het leven des dichters kunnen aanwijzen. Of waren de menschen in het algemeen, ook in Holland, vóór een paar eeuwen, physiek zooveel vroeger rijp dan thans? Ik mis de gegevens om deze vraag te beantwoorden.

Jan van Hout is getrouwd geweest met Lysbet Reyersdr. van Wing; eerst in 1605 is deze gestorven. [2])

Van aanzienlijke familie was ze niet. Dit blijkt uit Jan's testament: „Van gelijcken en wil ic niet, dat men Janneken van Wing, Reiniersdr., huysvrouwe van Augustijn de Waer-

1) Jani Douzae à Noortwyck Poemata pleraque selecta, Leiden, Thomas Basson 1609, p. 408 en Tijdschrift XXIII, p. 197.

2) De schets voor een geslachtsboom vindt men in Tijdschrift XXV, p. 167.

segger, pedel van de Universiteit alhier, mijne za. waerde huysvrouwe halve suster, noch den voornoemden haren man niet en sal eyschen van 't gene ic hem gedaen, verstreckt ende verschoten hebbe, tsij de vijftich guldens, die ic hem, doen zij binnen Luyck woonden, hebbe toegeschikt, om herwaerts over te comen, doordien sy my schreven, dat sy daer in armoede leefden, als tgene hen tsedert ende alhier zijnde, es verstreckt en gedaen, ende sonderlinge het bedde met zyn toebehooren, een mantel, clederen, huysraet ende tgeene sy verder van ons by leeninge of andersints mogen hebben genoten, als haer mede mits desen gemaeckt ende besproken."

Een andere zwager, Franc van Wing Reinierszn schijnt op dezelfde manier al eens te paard geholpen te zijn, en dat de erflater niet voor niets notaris is geweest en in de geheimen van het vak thuis is, blijkt wel hieruit, dat hij bepaalt, dat zijn familie de schuld van genoemden Franc moet opeischen voor het geval Franc „van syn schuldenaers weder mocht comen overvallen ende geëxecuteert te werden." De familie zal dan echter haar aandeel aan de berooiden na afloop van het geding hebben terug te geven. [1])

Uit het huwelijk van Jan van Hout zijn mij drie kinderen bekend: Maria, die 8 Mei 1593 huwt met Prof. Pieter Pauw, anatoom en botanist, en Catharina, gehuwd met Mr. Jacob van Leeuwen, griffier van Leiden [2]). Catharina is nog voor haar vader gestorven. Maria overleefde hem slechts enkele jaren [3]). En dan Bartholomees, een zoon, die kinderloos moet gestorven

---

1) Schotel, Driemanschap, p. 51.

2) T. a. p. p. 49; Oud-Holland, XXIII. afl. 3.

3) Ze sterft in Februari 1612, blijkens een aanteekening van Orlers in zijn „Zakboekje". Catharina en Van Leeuwen zijn beiden vóór Oct. 1605 gestorven.

zijn voor 1606 en op 21 Juli 1584 oud genoeg is om als getuige een acte mee te onderteekenen, in het protocol van zijn vader aanwezig. Had deze nog meer kinderen? Een rijmpje, dat Van Houts vriend Roemer Visscher schreef in diens album amicorum, zijn Vrundtbouck, [1]) zooals hij het met een purisme betitelde, doet het bijna vermoeden:

Claes van Hout kan lopen noch springen;
Frans van Hout kan lesen noch schryven;
Marten van Hout kan blaten noch singen;
Barber van Hout kan spinnen noch styven;
Dan myn vrunt van Hout kan alle vreucht bedryven.
Elck wat wils. Roemer Visscher.

Roemer schreef deze woorden einde September 1578 in het album. Het komt me niet onwaarschijnlijk voor, dat met de vier eerstgenoemde Van Houten jeugdige spruiten van Jan worden bedoeld. Vreemd is het echter wel, dat Mees en ook dat Maria er niet bij wordt genoemd, die, daar ze toch in Mei 93 huwde, in Sept. 78 ook al wel wereldburgeres geweest zal zijn. Kunnen er ook kinderen van een broer bij zijn geweest? In de papieren van Jan komt een Jacob van Hout voor, dien ik tot heden niet kan thuis brengen. In ieder geval deze geheele tak moet dan uitgestorven geweest zijn, voor Jan in 1606 zijn testament maakte, want daarin wordt van geen Jacob of diens nakomelingen gerept [2]).

In 1562 wordt Van Hout klerk van den secretaris der stad, meester Jacob de Milde, en na twee jaar volgt hij dezen op [3]).

1) Het berust in het Gemeente-archief te Leiden en is besproken door Dozy in De Ned. Spectator van '90, p. 126.

2) In Van Houts notarisprotocol komt Jacob van Hout, evenals Jan's vader eenige malen als getuige voor. Jacob wordt daar genoemd „Lijfschut van zijne f. G."

3) Schotel, Driemanschap, p. 28 en 44.

Hij is secretaris gebleven tot zijn dood. Er is echter een interregnum van een paar jaar. In Februari 69 werd hij op aandrang van Bossu, daar deze vernomen had, „dat Jan van Hout hem zeer gemoyt heeft mette voorleden oproerten ende zeer suspect is„ en zijne Excellentie (d. i. Alva) gelast had, „alsulcken personen te verlaten van heure officie", uit zijn ambt ontslagen [1]). In de eerste jaren van den opstand heeft Leiden zich bepaald tot een min of meer sterk geprononceerd lijdelijk verzet tegen verschillende maatregelen en vonnissen. Schotel beweert, dat natuurlijk Van Hout daar de ziel van is geweest; ik heb hiervoor echter geen enkel bewijs kunnen vinden. Integendeel als Jan van Hout zijn Dienst-bouc uitgeeft in 1602 en er dus geen enkele reden bestaat, om niet rond voor de zaak uit te komen, doet hij het in zijn opdracht voorkomen, alsof de beschuldiging geheel ongegrond was [2]).

Zijn ballingschap heeft hij gedeeltelijk te Embden doorgebracht, waar hij aan den kost schijnt gekomen te zijn door het notarisambt te vervullen. Na den Briel komt hij terug in Holland en zamelt daar met Van der Werf gelden in voor Willem van Oranje om den opstand te steunen [3]). Als Leiden zich voor den prins heeft verklaard, vraagt Van Hout in Jan. 1573 om als secretaris in zijn ambt hersteld te worden [4]). Aanvankelijk wordt dit geweigerd, maar in Augustus van hetzelfde jaar wordt hij benoemd, eerst onder zeer beperkende

---

1) Van Mieris, Handvesten en privilegiën der stad Leyden, blz. 228 en Schotel, p. 46.

2) Dienst-boec, in de opdracht, Aii V°.

3) Kluyt, Historie der Hollandsche Staatsregering, I, p. 496.

4) Handvesten van Leyden, p. 228; Schotel, p. 47.

voorwaarden, maar zijn macht, invloed en bezoldiging zijn in den loop der jaren aanmerkelijk gerezen.

Intusschen voor hij zijn nieuwe aanstelling als secretaris had, was hij reeds 10 Maart 73 op zijn verzoek „om tgoet aenbrengen ons gedaen," om zijn "nutheyt ende bekwaemheyt", naarstigheid en trouw, na advies van Schout, burgermeesteren en schepenen van Leiden door Willem van Oranje benoemd tot notaris „in allen lande, steden ende plaetsen onder onzen gouvernemente ende gehoorsaemheit." 28 Maart deed hij den eed in handen van een raed-ordinaris van den hove van Holland [1]). Zijn notaris-protocol wordt op het oogenblik onderzocht, maar is natuurlijk in de eerste plaats een belangrijke bron voor de geschiedenis van Van Houts tijdgenooten. Het loopt van 29 Maart 1573 tot 1609. Wanneer we in aanmerking nemen, dat ongeveer een derde deel van al de stukken behooren tot het jaar 1573 en aannemen, dat het protocol compleet bewaard is, dan blijkt voldoende, dat Van Hout vooral gedurende den tijd, dat hij nog niet met het secretaris-ambt was belast, van het notarisschap een hoofdbezigheid gemaakt heeft. Later wordt het blijkbaar een bijzaakje.

Sedert de stichting der hoogeschool was Van Hout secretaris van curatoren, doch eerst in 1586 wordt hij met eenigen tegenstand, waarschijnlijk van de zijde van Paulus Buys, — een zaak, waarop we later terug komen, — officieel benoemd met 24 gld. salaris en 200 gulden voor zijn diensten tot 86 toe; hij had dus tot zoo lang gratis gewerkt [2]). Ook was hij

---

1) Zijn benoeming bij Dercksen Jaarboekje voor het notarisambt, VII, p. 121 en in handschrift vóór Van Houts protocol.

2) Schotel, Gesch. der Leidsche Universiteit, p, 215; Van Everdingen, Paulus Buys, p. 123.

eenige jaren secretaris van de Leidsche vierschaar, voor zoover ik kan nagaan van 1593 tot 1596 [1]).

Zijn ambt en zijn bekwaamheid hebben Van Hout blijkbaar den aangewezen man gemaakt, om zoo noodig voor de stad als afgezant op te treden. Zoo werd hij in Juni 1586 met Van der Werf naar Utrecht gezonden, om Leicester terug te houden van zijn plan, de hoogeschool van Leiden naar Utrecht over te brengen [2]). Maar hij schijnt nog al eens meer uitgezonden te zijn, ten minste in zijn inventaris komt voor „Bouck van gedenckcedelen, waerinne begrepen zyn gedenckenissen van tgene za. Van Hout uytreysende te doen hadde." 't Is niet meer te vinden.

Wanneer we nu nog memoreeren, dat Van Hout niet alleen sedert 1577 de stadsdrukkerij onder zijn beheer heeft gehad, voor correctie enz. van alle daar gedrukte officieele stukken heeft moeten zorg dragen, maar bovendien zonderlinger wijze alle uitgaven daarvoor grootendeels uit zijn eigen zak heeft voorgeschoten, zoodat de stad hem in 1597 de drukkerij behalve de persen in eigendom gaf, dan hebben we wel in hoofdzaak vluchtig aangeduid de voornaamste terreinen, waarop hij in het publieke leven zijn enorme werkkracht heeft geopenbaard [3]).

Slaan we thans even voorloopig een blik over de rij van Van Houts vrienden en kennissen. De intiemste was misschien wel de adellijke Janus Dousa, de Latijnsche, humanistische

---

1) Siegenbeek, Gesch. der Hoogeschool te Leiden, II, p. 43 en Oud-Holland, XXIV, afl. 1, blz. 8 van het artikel.

2) Rammelman Elsevier, Inventaris van het Gem.-archief te Leiden, II, p. 15.

3) De voormalige drukkerij op het raadhuis der stad Leyden door Rammelman Elsevier (Werken der Mij. van Ned. Letterk., nieuwe reeks, deel X).

dichter, voortgaande in het spoor van Janus Secundus en gevormd eerst onder Johannes Faber en Henricus Junius, later aan de hoogeschool te Leuven en, wat van het hoogste belang is, te Parijs onder Dorat, den mentor der Pléiade. Verder Lipsius en Bertius, beiden Leidsche professoren, vooral in de litterarische vakken, de eerste tot op heden een man van naam en beteekenis, beiden in hun later leven tot de katholieke kerk teruggekeerd. Spieghel, Coornhert en Roemer Visscher, zoo lang de onveranderlijke trits, die onze Renaissance zou geopend hebben en waartegenover we Van Hout een eigen plaats zullen zien innemen.

Coenraet de Rechtere, de secretaris van de Staten van Holland; Jan de Groot, de vader van den grooten Huig; Lernutius, de geestelijke vader van Jonctys Roseliins Oochies; de Utrechtsche Arminiaan Dirk Canter; Johannes Bollius, de tegenstander van Hembise te Gent; de vrijzinnige maar voorzichtige Christoffel Plantijn enz.

Wanneer we deze verschillende physionomieën eens monsteren, dan treft het ons terstond, dat ze bijna zonder uitzondering behoord hebben aan die hoogere aristocraten van den geest, voor wie de hervorming slechts een noodzakelijk uitvloeisel van het humanisme was, tot die schare van mannen, die, voorzoover ze het noodig hadden geacht door opzettelijke daden of verzuimen buiten de katholieke kerk te treden, voorzoover ze zich te zamen als een aparte éénheid gevoelden, bij conscientieus onderzoek eer Erasmus dan Luther als den grondlegger van hun geloof zouden hebben moeten aanwijzen, tot die ééne der beide factoren, die de wereldtragedie, deze wonderbare inéengrijping van „le sublime et le grotesque", sa-

menstellen, den zoekenden, in het ongewisse rondtastenden geest tegenover de belachelijke arrogantie van het starre dogma.

Ten slotte nog deze vraag: hoe is het Van Hout vergaan met betrekking tot den „maatschappelijken welstand"? Hij is met niets begonnen. Als hij in 1606 zijn testament maakt, moet hij verklaren van al zijn bezittingen, dat hij ze „mit (zijn) za. huysvrouwe wt niet vergadert en van niemant eenige erffenisse genoten" heeft [1]). En bij zijn dood bedraagt zijn nalatenschap aan „gelt bevonden in de houte kiste, staende in de camer, daer inne de voors. Van Hout overleden is", 2847 gh. 9 st. 8 p. Bovendien zijn er nog verschillende vreemde goudstukken, zilveren of gouden rariteiten, noodmunten enz. Hij bezit acht huizen in Leiden, waaronder een aan de westzijde van de Nieuwe stege, dat voor 310 gulden aan Joncheer Barthout van Assendelft is verhuurd, een aanzienlijke som voor die dagen. De huizen bij elkaar worden geschat op 20000 gulden. In Leiderdorp heeft hij een flinken boomgaard met boerenwoning en nog verschillende landerijen in de naburige polders; verder een rijken inboedel: meubelen, linnen, koperwerk, schilderijen; een uitstekende garderobe: verscheidene tabbaerts, mantels met bont, satijn en fluweel [2]).

Zijn vlijt en zuinigheid hebben hem rijk gemaakt.

In Nov. 1578 woont Van Hout in het Prinsen-Hof. Dit was het vroegere St. Barbara-klooster [3]). „Van dit klooster is zedert de laatste troublen en inlandsche oorlogen gemaakt het Prinsen Logement, waarin de Prinsen en Heeren van deze

1) Schotel. Driemanschap, p. 48.

2) Zie den Inventaris, van 5 Februari 1610, in het Leidsch archief.

3) Van Mieris, Beschrijving van Leiden. I, p. 405.

Landen gelogeert wierden", zegt Orlers [1]). Hoe lang hij daar gewoond heeft is mij onbekend; hij zal natuurlijk slechts een deel van dit gebouw in gebruik gehad hebben. Werden er misschien ook gedeelten van verhuurd aan niet bepaald vorstelijke personen? Van Kaspar van Baerle, die ook al later als hoogleeraar na den val der Remonstranten Leiden moet verlaten, wordt ten minste medegedeeld, dat hij in zijn studentenjaren zeer vertrouwelijk met Van Hout omging en met hem onder hetzelfde dak woonde [2]).

Na den dood van zijn vrouw (1605) betrekt onze dichter een van zijn eigen huizen, in de buurt van zijn schoonzoon Pauw, aan de noordzijde van de Nonnensteeg. Zijn kleinkinderen Van Leeuwen schijnen de laatste jaren zijns levens bij hem te hebben ingewoond. Een groot deel van zijn meubelen had hij aan zijn dochter Maria in gebruik gegeven. Ze worden in een acte van 29 October 1605 nauwkeurig opgesomd met het oog op een latere verdeeling van den boedel [3]).

Over zijn dood heeft Orlers genoteerd: [4]) „Den 12 December des jaers 1609 des naermiddachs tusschen twe ende drie uyren is in den Heere ontslapen mijn oom Jan van Hout, ten huyse van D. Pauw, mijn neef, out synde 66 jaeren, elf maenden ende 29 dagen. God wil hem ende ons allen een genadige opstandinge verleenen!" In zijn testament had Van Hout bepaald, dat zuster Katryn in het door hem bewoonde gedeelte van het

---

1) Beschrijving van Leiden, I, p. 123.

2) Oud-Holland, 1885, p. 244. In Dec. 1596 woont V. H. in de Nieuwe stege, blijkens acten uit zijn protocol.

3) Opgenomen in Van Houts inventaris.

4) In zijn „Zakboekje".

huis in de Nonnensteeg tot haar dood mocht blijven wonen.

Aan den wensch over zijn begrafenis, dien hij in den aanvang van zijn testament uitspreekt, zal natuurlijk wel voldaan zijn. Hoor, hoe hij plechtig in innige vroomheid aldaar begint:

„Ende bevele in den eersten mijn ziel in de barmhartige handen Jesu Christi, mynes liefs Heeren ende Salichmakers, die deselve met het alderdierbaerste ende costelyxste pant, namentlyck met syn h. bloet an de galge des cruices van de eewige dood ende vlouc des wets verlost, my, beneffens allen" (men neme er hier voorloopig nota van, hoe V. H. staat tegenover de leer der praedestinatie) „anderen christgelovigen tot de eewige salicheyt geroepen ende door den gelove sonder eenige myne verdiensten, maer alleen wt loutere genade, toegelaten heeft, den welcken alleen sy lof, prys, ende eere van eewicheyt tot eewicheyt. Amen.

Verder so bevele ic myn lichaem der aerde met een eerlicke begravinge, naer ende soo wanneer mijn ziele, door syne goddelicke wille daer wt sal syn verscheyden. Geef my, o barmhertige God, de genade, want sonder u en vermach ick niets, dat ic de uyre uwer comste, die u alleen bekend is, waekend, biddend ende met een vast ende ongetwyfelt gelove mach waernemen. Welcke myne voorgeroerde begraeffenisse ic verkiese in myn graf in St. Pieterskercke alhier, in den buytensten noorder ommegang, daerinne Cornelis Meesz. van Hout ende Margriete Pietersdr., myn lieve ouders, mitsgaders Lysbeth Reyniersdr. van Wing, myn waerde huysvrouwe al za. begraven liggen, twelcke ook voor hen, voor mijne kinderen, kinskinderen ende verder geslachte hebbe doen maken." [1])

1) Schotel, Driemanschap, p. 48.

II

Van Hout in zijn huiselijke omgeving, tegenover zijn gezin, zijne familie, zijn naaste vrienden.

Tal van kleine feitjes liggen voor me door elkaar en mij bekruipt de vrees, of al die schijnbaar onbeteekenende kleinigheden wel genade zullen vinden in de oogen van het „beschaafd publiek", of het me gelukken kan, uit al die verstrooide brokjes zoo ongeveer den grooten omtrek van den mensch Van Hout in zijn huiselijken kring op te bouwen. En toch is bovenal bij hem de kennismaking met al die kleinigheden onmisbaar; immers het meest kenmerkende, het meest aantrekkelijke in heel zijn persoonlijkheid is juist die volkomen harmonie tusschen den vader, zoon, oom, vriend Van Hout en den ambtenaar, den artist tegenover de maatschappij; daar als hier diezelfde liefdevolle toewijding, dat volkomen geven van al de krachten van gemoed en geest, diezelfde nauwlettende zorg voor geestelijk zoowel als lichamelijk welvaren, diezelfde neiging om vreugdevol te genieten van het goede en schoone, dat het leven bieden kan. Van diepgaande abstracte studiën in kunst en wijsbegeerte der ouden

zijn zoo goed als geen sporen in het leven van Van Hout te ontdekken, — waar had hij den tijd vandaan gehaald! — maar het is, of heel zijn leven een ernstig en gelukkig streven is om door de daad uit te beelden, dat wat eens Plato, Cicero, Coornhert als het ideaal van den volmaakten mensch heeft voor den geest gezweefd, en dat niet bovenal uit koel overleg om te werken naar een aantrekkelijk voorbeeld, maar uit innerlijke aandrift des harten, uit natuurlijke, nauw bewuste begeerte om dat ideaal zoo dicht mogelijk nabij te komen. En bovendien bij al die kleine brokjes, van her en der bijeen gebracht, zijn er verscheidene, die ons een alleraardigsten, frisschen kijk geven op het leven en denken in de tweede helft der zestiende eeuw en ons tevens laten zien, wat een belangwekkend man als Van Hout wel van de wereldsche zaken van zijn tijd dacht. Laat ik dus een greep doen.

Van zijn zorg voor zijn ouders en grootvader vernamen we al een en ander. Ziehier, hoe hij over den dood van den laatsten en zijn moeder in een brief aan zijn beschermeling Jan Orlers schrijft: „Neeff, zedert het afsterven van Bartelmees ende myn moeder, twelc ons menschelicker wijs heeft bedrouft, mer wij mit gedult hebben genomen, danckende den Almogende, dat hem belieft heeft zijn goddelicke wille mit hem te doen, hebben wij ons in goeder gesontheyt gevonden", en onmiddellijk laat hij er op volgen: „Ic hebbe Pieter Janszn belast u een daelder te verstrecken tot betalinge van u schoen. Hij zal u uwe schorteckens leveren". [1])

De indrukken van vader Cornelis — „heertgevaer" noemt

---

1) Tijdschrift XXV, p. 168.

Van Hout hem gemoedelijk in zijn brieven aan Orlers — stonden in een anderen toon, we zagen het reeds; toch richt ook hij weer dadelijk den blik op het gewone dagelijksche leven, dat zijn gang gaat, en hij voegt er aan toe: „De twee schortcleeden moeten wat beter geverwet zijn", hij schrijft het er namelijk later bij, tusschen de regels; ook hij vergat in zijn droefheid om de dooden de zorg voor de levenden niet; maar zijn bittere aandoening schreit weer op aan het slot van dien brief, dien ge zien moet met zijn beverig schrift en zijn talrijke doorhalingen, in dat ééne woord, dat alles zegt: „Ken mach niet meer schrijven!" Merkwaardig is het een derde bericht er naast te leggen, dat van den slampamper Cornelis Orlers aan zijn broer Jan: „Voorts, beminde broeder, ic en can u niet verbergen te schrijven, dat, als ic van u gescheyden was ende te huys gecomen was, mijn huys gesloten vant, van wegen dat onse Meus Janssen overleden was, van wiens sieckte ick niet en wist, want hi noch Saterdachs, als ic sManendaechs tot Amsterdam quam, tot mynent gheweest was. Dan doch des Heeren wille moet met ons allen geschieden, want hij heeft ons allen gheschapen ende ons leven staet in zynen handen. Voorts, beminde broeder, so vant ick onse bestemoeder seer cranck. Dan God danck sy is nu ghenesen en sal niet meer sieck worden, want sy is inden Heere gherust ende ghestorven." [1])

Proeft ge ook hier niet aan de manier van zeggen, aan een enkele wending de drie persoonlijkheden? Bij den laatsten voelt ge onmiddellijk het oneerlijke, gluiperige in dat ge-

1) Tijdschrift XXV, p. 174.

maakte phraseeren over de almacht van den Heer naast het ietwat lugubere, bijna moppen-tapperige van „niet meer ziek te kunnen worden"; bij Heertgevaer de diepe bevende smart van weggerukt te zien de vrouw, aan wier zijde hij het lange, rijke leven heeft afgewerkt; bij Jan een bijna stoïcijnsche gelatenheid, die vroom vertrouwen in de toekomst verbergt en de zorg voor het tegenwoordige niet doet vergeten, den korten rustigen toon van den man, die niet meer schrijft dan strikt noodig is, omdat de drukke werkelijkheid hem geheel in beslag neemt.

In de papieren van van Hout vinden we weinig mededeelingen over zijn vader, een enkele maal een kort bericht over den gezondheidstoestand in de brieven aan Orlers, evenzoo in die van Pauw aan den laatsten. Zoo b. v. in November 94: „Heertgevaar kraakt vast, dan houtet noch over end, eet ordinaris mede ande tafel; dan de ghewoonlyke smaak is zoo ghoet niet. De ouderdom komt met al de ghebreken aan."

Er bestaan n.l. acht brieven van Pauw aan Jan Orlers, die hem meermalen van uit Amsterdam boeken en prenten moest toezenden [1]).

Pauw moet een schoonzoon naar Jan's hart geweest zijn. Hij was een zoon van den Amsterdamschen schepen, later rentmeester der grafelijke vroonlanden Pieter Pauw en Geertrui Laurensdochter Spieghel en dus een neef van den humanistischen dichter Spieghel. Na zijn studie te Leiden, o. a. onder Dodonaeus, was hij te Parijs gevormd onder Jean Fabre en werd hij in 1589 te Leiden een der eerste professoren, die daar de

1) Oud-Holland, XXIII, afl. 3.

ontleedkunde, zooals die door Vesalius en Da Vinci in Italië als nieuwe wetenschap was gegrondvest, onderwezen. „Wij zijn tot ons oren toe in de anatomie verwert," schrijft hij b.v. aan Orlers, „hebben twee lichamen (man ende vroupersoon) ghelyk voor handen". En elders, aardig, omdat er uit blijkt, dat hij zeer waarschijnlijk ook de kunst van zijn studiën wilde laten profiteeren: „Morghen beginne ick de twede anatomie. Ghelieft u. e. tzelfde Goltzium ofte iemant anders te verwittighen".

Maar ook hij was meer dan de strakke geleerde, die enkel in de studie van zijn specialiteit opgaat. Hij is vol belangstelling voor geografische en wijsgeerige zaken en bestelt meermalen prenten van Frans Floris, Goltzius en anderen aan zijn neef, zoo b. v. van Goltzius de bekende mystificatie in den trant van Dürer.

Zie, hoe vol zorg hij schrijft over het kleuren van eenige prenten: „Belangende Goltzii Besnijdenis had ik ghaern afghezet vanden zelfde, die mijn crucifix van F. Floris gheillumineert heeft; dan later den afsetter op letten, dattet net ende cierlick ghedaan werde. Doch om niet te gheraken int zelve inconvenient, daar ick met mijn drie land-kaartges in blijf, zal u. e. ghelieven, zo haast ghy het stuk wit ghekregen zult hebben, daar toe een paneel van wagheschot doen maken, op dat paneel te doen brenghen doek, op dat doek (eerst ghedrooght wesende) het papier ende dan afghezet. In dier voeghen gheillumineert wesende, wiltet my dan zoo verseynden, zonder te laten lysten, also ik hier de grote (dat is brete) vande lysten zelfs moet ramen."

Als Van Hout over zijn vrouw spreekt, is het steeds met liefde en waardeering, maar bijzonderheden over haar vernemen

we niet; ze schijnt een bescheiden en nederige plaats in zijn leven te hebben ingenomen.

Waar hij in zijn testament, zooals we hierboven reeds zagen, herinnert, hoe hij met zijn vrouw aanvankelijk niets bezat en nooit „eenige erffenisse genoten" heeft, gaat hij voort: „mar darentegen van myn lieve ouders ende vrunden geen cleyne lasten, twelck voer ons beyde doch een lieve last es geweest, gedragen hebbende, in vougen dat wy luyden, alle tgeen ick sal comen naer te laten, door des Heeren segen ende genade gesamentlijck hebben overgewonnen ende overgespaert; twelck ic alhier tot geen ander eynde en stelle, dan als een prickel voor myn erfgenamen van nedericheyt ende omme daerinne sonderlinghe mijn voetstappen naer te speuren, in het toedragen van liefde ende eerbiedinge tot haer ouders, vruntschap ende eenicheyt onder den anderen, malcanderen van de middelen, elc int sijn van den Heere te verleenen, ter noot by te staen ende ter eeren voorts te helpen, versekert synde, dat sulcx doende, God almachtich heuren handel en wandel gebenedijen ende synen H. segen, by geen schatten ter werelt te vergelycken, over hen mildelyck uitstorten sal." [1]) Ziedaar het begrip van den familieband by Jan van Hout helder geteekend.

En dat dit niet louter woorden zijn geweest, blijkt te over uit zijn testament en inventaris. Zuster Katrijn, het kroost van zuster Barbara. nl. de Orlersen, de Van Wings, zijn vrouwsfamilie, allen hebben rijkelijk van zijn weldaden genoten; meermalen heeft hij hen in financieelen nood moeten bijspringen.

---

1) Bij Schotel, p. 49.

In zijn inventaris staat menige schuldbekentenis op hun naam, die in het testament wordt kwijt gescholden.

Jannetgen van Wing, de weduwe van Augustyn de Waersegger, woont gratis in een van zijn huizen. En een dergelijke gunst strekte hij zelfs tot vreemden uit; een gedeelte van een zijner huizen, aan de Vischbrug, wordt „in aelmisse gebruyct by Jaentgen Claessen, wezende een schamele wedue." Zijn dochter Maria, met Pauw getrouwd, krijgt de opdracht na vaders dood „moetgen Trijn, moet Jannetgen en Betgen Jeroens, ons dienstmaechden", te gedenken.

't Is hier tevens de plaats eindelijk eens wat uitvoeriger stil te staan bij de verhouding tusschen Van Hout en Orlers. Jan Janszn Orlers is een van de waarschijnlijk vier kinderen uit het huwelijk van Barbara van Hout met Jan Orlers. Zijn ouders zijn beiden voor zijn zevende jaar gestorven; de kinderen bleven in armoede achter en daarop schijnt het gedrag van den vader niet zonder invloed geweest te zijn. Dat de zoon Jan een respectabel mensch in den ordinairen zin des woords wordt, een gezeten maar overigens vrij onbeteekenend burger, die het tot burgemeester van Leiden brengt en nog altijd onze dankbaarheid verdient voor het compileeren van een Beschrijving van Leiden, dankt hij niet alleen aan de financieele hulp van zijn oom Jan, maar bovenal aan de vaderlijke zorg, waarmee deze hem in zijn jeugd heeft omgeven [1]).

Na eerst in een betrekking te zijn geweest, waar hij het minder mooi heeft laten liggen, komt hij als ruim twintigjarige jonkman in den boekhandel van „Cornelis Claeszn librarier int

1) Tijdschrift, XXV, p. 163 vlg. Ook de hierna geciteerde brieven vindt men aldaar.

Schryffbouck opt Water," tevens uitgever te Amsterdam. 't Is zijn oom gelukt, hem daar een jaar of vijf aan het werk te houden, tot hij in het begin van 1596 trouwt met een Delftsche boekhandelaarsdochter en in staat is, misschien ook door het geld van zijn vrouw, zelf een zaak te Leiden op te zetten. Toch staat hij bij den dood van zijn oom bij dezen nog in het krijt, voor zich zelf en als borg voor zijn broer Willem [2]). Dat oom ook getracht heeft, maar zonder succes zijn broer Cornelis op het goede pad te houden, is reeds uit vorige aanhalingen gebleken.

Uit Orlers' Amsterdamsche periode nu bestaan een dertig brieven van Van Hout. Ik doe daaruit een greep van een paar epistels, die voornamelijk in verband staan met zijn begeerte om te gaan reizen. Hieruit zal het best de eigenaardige verhouding van den oom tot den neef duidelijk worden.

't Is een bekend verschijnsel, die onweerstaanbare drang, niet het minst bij de Hollandsche jongelingschap der zestiende eeuw, om de wereld en het leven alleen als de school van het leven te beschouwen en daarom niet binnen de enge muren en op de schilderachtige grachtjes van de vaderlandsche steden te blijven slenteren, maar kennis en ervaring in kunst en wetenschap, handel en zeevaart te zoeken verre van den ouderlijken haard. En met diezelfde neiging was ook onze jonge Orlers besmet. Voor hem toch was ze een onheil, want uit alles blijkt, dat hij er de jongen niet naar was om een avontuurlijk leven met vrucht te beginnen en te eindigen. Hij zou er bij ten onder zijn gegaan. Hij miste de zoo hoog noodige zelfstandigheid van karakter, de doortastendheid van

---

2) Blijkens Van Houts inventaris.

wil; hij was onhandig en verlegen en uit niets blijkt, dat hem inderdaad de zucht naar meer kennen en begrijpen dreef. Hem bewoog misschien slechts zekere ongedurigheid, die ook zijn vader en broer Cornelis in het ongeluk gebracht heeft. Eenige brieven, die over deze zaak handelen, zijn te teekenend voor Jan van Hout en zijn neef, dan dat ik ze niet zou overschrijven.

In Juni 1592 vertoonen zich reeds de eerste sporen: „U meester hebbe ic noch hier niet vernomen. Als hy comt zal ic om tgeen daer van u brieff vermaent, dencken." In Sept. 92: „Om u buyten te zeynden, wil ic gedencken ter gelegener tijt. Middeler tijt volhard." In Jan. van het volgend jaar blijft het bij bedenken en zoo tracht Van Hout Janneef aan het lijntje te houden. In Juni 1593 een bewijs voor diens geringe zelfstandigheid: „Teerst dat ic tAmsterdam come, zal ic mit u meester handelen nopende de belooninge van u loopende laetste jaer, dan scryft my alvoren over, wat u zelfs dunct, dat gy behoort te winnen ende, of ic mit u meester niet en const verdrage (twelc ic doch niet en hoope), aen wien ic my zal mogen addresseeren, om wat onderrichtens te becomen, alsoe icx my niet en verstae."

Een brief van Maart 94 laat ons den toestand helder overzien: „Neeff, ic hebbe uwe laetste ii brieven mit de twee afbeeldingen (die my aengenaem zyn geweest) ontfangen. Belangende uwe zaec zoude myn meening wel wesen, dat gy bleeft, achtende, dat gy zo wel zijt, als gy ter yederwys zult mogen comen. Want buyten te reysen verhindert u zwacheyt, de ongelegentheyt ende verwertheyt des tijts, gebrec aen middel, gelijc ic d. Paau, mijn zoon, hebbe belast u aen te zeggen. Indien gij zelfs niettemin een beter gelegentheyt mocht

speuren, ic en ben daer niet tegens. Gy hebt nu zodanigen ouderdomme wel, dat gy cont of behoort te zien, wat u vorderlic of hinderlic can zijn. D. Paau heeft aengenomen u zaec aengaende te spreecken mit Henric Louryszn, zijn oom. Ik weet wel, zij zullen u gaerne om mijnen wille tbeste en tgeen u meest oorbaer es, raeden. De oude spreecwoorden zijn gemeenlic waer ende uyt den put des wysheyts genomen: Die blijft, die beclyft. Ic can niet anders mercken, dan dat gij bij u volc (aen wien gij mijn dienstelicke aenbiedingen zult doen) lief en waert zijt. Ic hebbe u hier opt cort mijn uyterste meeninge ontdect. Vaert wel! Wij zijn al tsamen wel te passe. De Heer zij gedanct van alles.

Uwen Oom,

J. VAN HOUT."

Deze brief, waaruit heel wat paedagogische zin spreekt tegenover den mopperenden, besluiteloozen jongen man van ongeveer vierentwintig jaar, werd na eenige dagen aangevuld door het heerlijk epistel van grootvader Cornelis, dat we hier voor reeds citeerden. En wat een verschil nog weer tusschen die beide. De toon in den brief van Jan (trouwens in al de dertig) is los en gemakkelijk, maar toch eenigszins hard en droog; men voelt er wel de hartelijke belangstelling en genegenheid in voor den jongen, maar tevens, dat er iemand aan het woord is, die wel wat anders te doen heeft, dan telkens lange brieven te dichten. Toch is het een groot voorrecht Van Hout hier zoo in zijn kamerjapon eens als opvoeder en leider aan het werk te zien en dat kleine bundeltje brieven is tevens een belangrijke aanwinst voor onze epistolaire litteratuur van de zestiende eeuw.

Tegenover den humanen oom staat de liefdevolle grootvader; van hem op den kleinzoon loopt de lijn recht door, bij oom spreekt vooral het verstand, bij grootvader het hart; de oude Cornelis schreef zinnetjes neer, die ons meer dan eenig stuk uit de zestiende eeuw voeren in den kring van de meest hartelijke huiselijkheid en zorgvolle ouderliefde.

Intusschen Orlers heeft het er blijkbaar niet bij gelaten. In April 94 krijgt hij weer het volgende van oom:

„Neef, Ic hebbe uwe brieven mit tmandeken oraengen ten danc ontfangen. Belangende u zaec, alsoe ic mij die niet en verstae en daeromme opt getuich ende geloof van andere moet voorts varen, hebbe ic gesproken met Raphelengen ende Christopher" (de bestuurders van Plantijns drukkerij te Leiden). „Die vinden goet, dat men u zoude mogen bestellen tzij te Parijs of op Lions, mer zout u weder ii of iii jaren moeten verbinden" (Oom wil dus in ieder geval onbestemd zwerven voorkomen en daartoe weet hij handig met de autoriteit van Raphelingius' naam te manoeuvreeren). „Zij verwachten hier eenen binnen 4 of 5 dagen, bij wien zij mij alsdan zullen ontbieden om eyntelicken te resolveren tgeen u meesten oorbaer zal beduncken. Tselve gedaen zynde, zal u verwittigen, waer naer gy u zult hebben te dragen. Gy zout beter raecken, cont gy wat franchois. Groet u meester, zijn moeder en vrou ende alle goede vrunden. Wy zyn altsamen nog wel te passe en doen u groeten. Tafsterven van Mr. Franchois Raphlyns huysfrou heeft my tot noch toe verhindert in uwe zaecke eer yet te connen doen.

Uwen Oom,
J. VAN HOUT.

Een paar maanden later wordt neef aldus kort en krachtig op zijn nummer gezet:

„Jan Orlers! Ic hebbe u brieven mit de bygevouchde caerten wel ontfangen ende zeynde u hier beneffens de XXVIII gl. X st. om te betalen. Belangende u voorgaende scrijven es my mede wel ter handen gebracht ende hebbe tzelve onbeantwoort gelaten, zò mits dat ic niet dan al te wel verhindert ben, zò mits ic daerinne wel verandert werde. Derft gy mit u eygen meester, daer by gy nu zoo lange gewoont hebt, zelfs niet spreecken en handelen, zonderlinge in een zaec, die gy u verstaet? Ic niet. Wat zout gy gedaen hebben, of gy buyten waert getrocken volgende u begeren. Hoe zout gy u daer hebben connen behelpen? Handelt zelfs mit u meester of bidt Henric Louryszn., Jan Paau of Roemer, dat zy u daerinne behulplich willen zijn. Zij zullen my, ooc u te gevalle tzelve gaern doen. Wy zyn noch al wel te pas" etc.

Orlers schijnt er intusschen nog weer eens een paar brieven en een „mandeken granaetappelen" aan gewaagd te hebben, maar zelfs dit laatste kon ooms hart niet vermurven. In Nov. 94 is het antwoord nog steeds er op gericht om den jongen aan de praat te houden of van zijn plan af te brengen: „Belangende tscryven in uwen eersten brieff es de zaec myns bedunckens noch wat te raeu om by my voor als noch daerinne gevordert te connen werden. Ic achte de zaecke in u zin wel haest te vereysschen, mer dat die nochtans niet verhaest en behoort te werden. Zoude goet vinden, dat gy eens over quaemt, u meester voor een dach of ii verlof biddende om wat naerder daer van te spreecken."

't Is echter mogelijk, dat dit antwoord op andere plannen

slaat, misschien op de niet minder avontuurlijke reis in de huwelijksboot. In Juni 95 begint de verhouding bepaald gespannen te worden, of vindt oom als paedagoog het gewenscht, die gespannen te maken.

„Neeff, wy zyn noch altsamen wel te passe ende doen u groeten. Ic hebbe corts ii of iii brieven van u ontfangen tot genen anderen eynde dan om wederscryvens van my te becomen. Wat gaet u over! Meyndy, dat ic zo weynich te doen hebbe, dat my ooc lusten zoude brieven te scryven, daer ic niet en weet te scryven? Ic hebbe voor waer wel wat anders te doen. Als ic yet te doen hebbe, zal ic wel scryven." (Van Hout bedoelt hier: bestellingen te doen). „Weet gy wel, dat als tschaepken ba zeyt, dat het dan een beet verliest, datter niets costelicker es dan de tijt, twelc ic nu, alle daechs in zo groten werc steeckende en zoo weynich hulps hebbende, gevoel en leer. Quelt mij voorts mit zulcke brieven niet en vaert wel."

Een maand of wat later, Februari 96, is de toon geheel veranderd. Orlers is getrouwd en met vriendelijke hoffelijkheid noodigt Van Hout de vrienden bij zich: „Naer myn hertgrondige gebiedenissen tot u mitsgaders myn nichte, u.l. huysvrouwe ende alle de vrunden, zal desen alleen dienen om u te bidden ende versoucken op Zondage toecomende binnen deser stede tmynen huyse te laeten vinden om mitten anderen vrolicken te wesen" enz.

Ik heb niet kunnen ontdekken, of er achter dien plotselingen omkeer meer moet gezocht worden, dan men er oppervlakkig achter zoeken zou: hoffelijkheid tegen vreemden en niets meer. Was Van Hout ook geimponeerd door de huwelijksgift b.v.? In ieder geval ook hij heeft het zijne daarin bijgedragen.

Nooit heeft hij echter veel vertrouwen in zijn neef gehad. Dit blijkt weer aardig uit zijn testament. Hij liet nl. drie verweesde kleinkinderen na Claes, Margrietgen en Marietgen, de kinderen van zijn dochter Catharina en Mr. Jacob van Leeuwen, den griffier van Leiden. Pauw en Maria draagt hij de ouderlijke zorg voor die kinderen op. Als voogden wijst hij aan Pauw en nog een paar lui; maar als een van hen komt te overlijden, dan zal Orlers moeten invallen en nu acht hij het wenschelijk, om dezen voor dat geval het volgende hartig woordje toe te dienen:

„Ende soo veel u, Orlers, mijn neve, angaet, ic vermane ende belaste u, tselve aen te nemen in cracht van sodanich gesach als my over u naer recht, reden ende billickheyt toecomt, uit sake van u onderhout ende opvoedinge, twelc gy van den jare 1577 aen, dat Barbara Cornelisdr. van Hout, u moeder en mijn zuster sa. overleet, tmynen laste hebt gehadt, niet alleen tuwe montcosten angaende, mar hebbe u ooc doen cleden, reden, an u ambacht besteet, eyntelyck ooc eerlicken uitgehuwelict, alles my niet weynich gecost hebbende. Twelc ic hier geensints en stelle, noch tot eenigen roem, veel min tot u verwyt, mar alleenlyck omme u naer mijn overlyden deur de iegenwoordige myne warachtige vermaninge te meer te bewegen, dat gy den last, u by my hier voren opgeleyt, niet alleen onweygerlycken, maer ooc gaerne ende willichlyck anneempt, getrouwelyck volvoert ende soo u de Heer tleven laet, naerstelyck voltreckt, selfs ooc indien eenige van mijne kintskinderen tot armoede of gebrec souden mogen comen, twelc den hemelschen Vader genadelyck gelieve af te weren, dat gy, die u angedane weldaet gedachtich synde, vaerdich

en willich syt om deselve iegens sodanige verarmde of behoeftigen te vergelden, sonder u mette schantvlecke des ondanckbaerheyts te besoedelen." [1])

Merkwaardig zijn ten slotte de wenschen, die Van Hout aangaande de opvoeding der drie weezen in zijn testament uitspreekt. Aanvankelijk had hij het plan om Claes te laten studeeren opgegeven, „deur de overgroote dertelheyt ende ongebonden moetwille, in dewelc ic (God betert) tmynen grooten leetwesen niet alleen gemerckt, mar in den minen soo groffelijck gevoelt hebben, datte studenten alhier werden opgetrocken". (Van Hout was n.l. zelf eens bij een studentenoproer te water geraakt); hij had het plan gehad den jongen te laten leeren „zijn Francoysche tale, schrijven, rekenen, chyfferen, bouchouden ende de mathematique const ende daer naer yewers in dienst te bestellen van enich coopman." Mocht men echter toch tot de officieele studie besluiten, dan moet eerst den raad ingewonnen worden van Petrus Bertius, „denwelcken ic van herten vertrouwe, dat hij om onse onderlinge vaste, vercnogte vrientschap, hem in noot onslibberlicken van mijne syde gehandthaeft, sulx gaerne van syn syde annemen ende vlytelicken voltrecken sal."

Maar wat een voor zijn tijd kranige opvatting van de opvoeding der meisjes! Grietgen en Maritgen zullen op een goede Fransche school besteld worden, niet om „courtisaensche manieren te leeren of 't joffertgen te spelen", maar om de taal goed te leeren spreken, verder lezen, schrijven, rekenen en cijferen, eerlijke, zedige manieren en de vreeze Gods, „profy-

1) Bij Schotel, p. 54. De tekst is hier en daar naar het hs. verbeterd.

telicke handtwercken ende gewoonlycke huyswerck doen ende de handen (so men seyt) uyter mouwe te steken, gelijc eerbare, deuchtsame borger vrouwe gewoon syn ende noch beyde haer beste-moeders ten weder sijden, noch haer moeder selfs niet geschaemt en hebben te doen." Als ze aldus voorbereid zijn, zal men ze besteden in een „eerlic huys, daer men winckelneringe doet, om aldaer te dienen ende de winckelneringe te leeren."

Behoef ik eindelijk nog te zeggen, dat Van Hout in zijn testament verklaart aan zijn kleinkinderen het bedrag te schenken, hetwelk hij als voogd voor hen boven hun eigen inkomsten mocht blijken te hebben uitgegeven.

Een paar vondsten uit de brieven aan Orlers geven ons alweer de gelegenheid, iets vast te stellen aangaande eenige persoonlijke eigenaardigheden van Van Hout.

Hij was zuinig, zooals trouwens wel te verwachten was. Als hij aan zijn neef een commissie opdraagt, heet het: „Bedinget opt nauste, gedachtich zynde tspreecwoort „wat men afdingt, es haest betaelt." En elders: „Weest deun op u penning. Denct, dat alle ding costelic es, dat tgelt qualic te becomen es dan mit arbeyt en moeyte."

Alles wat hij laat maken, moet solide en goed bruikbaar zijn. Zoo bestelt hij te Amsterdam koffers „mit zeer starcke banden, van binnen mit goet lynwaet ende elk mit een doubelt slot." Later nog eens „van goet drooch hout mit goet leer overtrocken ende ysere banden" en „goet styf werc mit yseren handvaten, niet alleen ter zyden, mer ooc voor in tmidden." Met evenveel belangstelling en zorg behandelt hy zoowel de geestelijke belangen als de stoffelijke en de dingen des uiter-

lijken levens. „Leeft eerlicken, weest onderdanich, getrou, voor al God vreesende," heet het hier, maar „past op u hant, die te zwaer es, leert se verlichten", elders. Aan de winterbroek van zijn pupil wijdt hij evenwel aandacht als aan zijn nachtmaal.

Allerlei zaken betrekt hij door tusschenkomst van Orlers uit Amsterdam, papier, matten, bier, een clavecingel, — en een oude moet worden ingeruild, — verscheiden boeken, — maar dit onderwerp bespreek ik liever in een volgend hoofdstuk, — een kachel, zeer waarschijnlijk een uit tegels opgebouwde, zooals ze juist in de zestiende eeuw door den Neurenberger Hirschvogel in meer artistieke bewerking in zwang waren gebracht. Half November 91 begint hij er naar te verlangen. In een post-scriptum van een der brieven leest men dan: „Roemer Visscher spreect aen ende zegt hem mit myne gedienstige aenbiedingen tot hem en zijn l. huysvrouwe, dat ic een mr. metser mit de cacchel yverich verbeyde, immers voor de aenstaende coude." Maar zijn vriend had hem niet vergeten en vóór het afzenden van den brief, kon hij er nog aan toevoegen: „De cacheloven es gecomen."

Van Hout had ook gevoel voor fijnen wijn. Hoor hem slechts: „Spreect Claes Pieterszn of Anna Vrancken, dat zy my willen bestellen een tonneken van XX of XXII stopen Spaenschen wyn Pierre Perquienes van de beste ende lieflicste, die zij zullen weten te becomen." Later: „Belangende den wijn en hebbe daer geenen haest mede. Laet Claes Pieterszn. zijn slach waernemen, dat hij mij wat goets schict, zuyvere, puyre wijn," enz.

En dit punt brengt ons van zelf tot Van Hout's genot in vroolijke tafelvreugde. Hij kon een aangenaam gast zijn, die

geestig wist te praten, zijn vertalingen van Janus Secundus en anderen voordroeg en genoot van Grieksche aardigheden, waarmee men minder geleerde tafelvrienden in het ootje nam. Geestig dient zijn intimus Janus Douza hem een bestraffing toe in Latijnsche verzen, als hij zich eens een paar malen, waarschijnlijk door drukte overstelpt, vergeefs heeft laten wachten. Nu moet hij komen, ongenoodigd, alsof hij uit den hemel komt vallen en zijn verzen, zijn vertalingen meebrengen:

Sed venias subito neu quisquam nunciet ante,
De coelo lapsus ut videare mihi,
Adducens comites tecum quoscunque Lepores,
Adducens lusus delitiasque tuas
Utendosque tibi dedimus quos nuper Amores
Basiaque haud fictis iuncta Cupidinibus;
Quod si aliquid traductum etiam te interprete, quanto
(Dii boni) erit nobis illud amabilius [1]).

Ook de elegieën van Secundus moet hij overzetten en Douza vestigt de aandacht op die, welke aan Gonsalvo Perez is opgedragen en waarin een zekere Justina voorkomt. Dat de dames Spaanschen zijn, komt er minder op aan; niet Justina maar Alva heeft tegen ons gevochten; moreele bezwaren zijn er niet, 't zijn geen scorta en voor de febris Hispana is dus ook geen gevaar.

Als we afgaan op de weinige gegevens, die tot ons zijn gekomen, dan moet Douza zeer zeker Van Hout's beste vriend zijn geweest. Tusschen beiden bestaat een innige broederlijke band, gevormd door gemeenschappelijke idealen van kunst en leven.

---

1) Jani Douzae à Noortwyck Poemata pleraque selecta, 1609, p. 71, 427 en 429. Zie ook Tijdschrift, XXIII, p. 194 en 198 vlg.

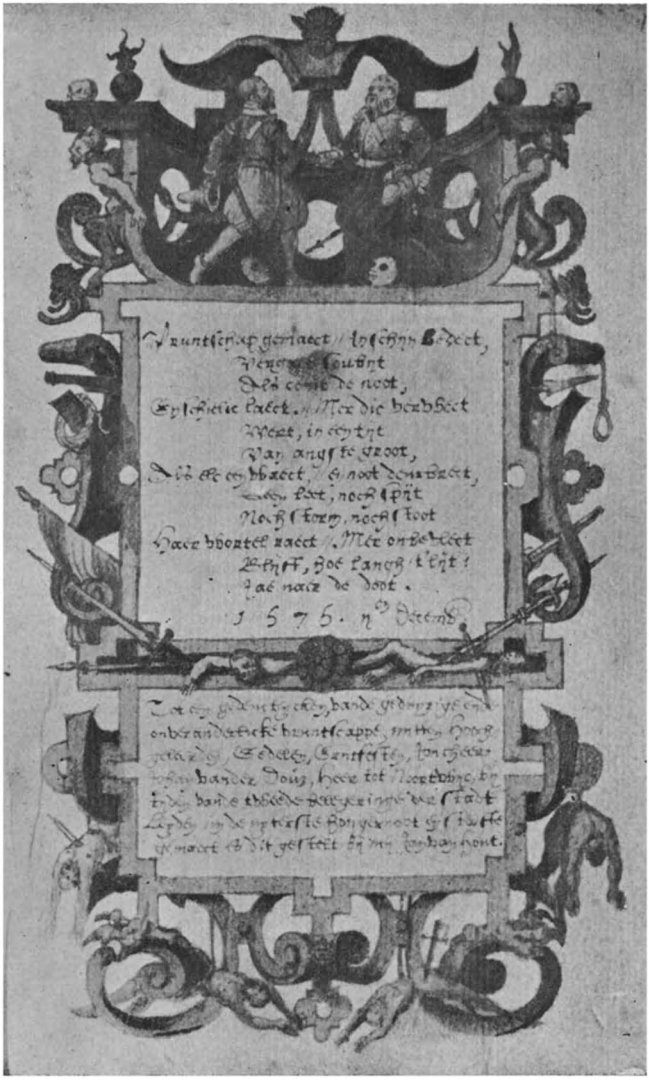

Reproductie van de op bladzijde 45 besproken pagina uit Douza's album amicorum.

In Douza's album amicorum schreef Van Hout:

„Vruntschap gemaect in schijn bedect,
Vergaet soubijt,
Als comt de noot,
En schielic laect. Mer die verwect
Wert in een tijt
Van angste groot,
Als elc een waect en noot deurbrect,
Geen leet, noch spijt,
Noch storm, noch stoot
Haer wortel naect, mer onbevlect
Blijft, hoe langh tlijt,
Jae, naer de doot.

1575, IIden December.

Tot een gedenckteycken van de geduyrighe ende onveranderlicke vruntschappe mitten hoochgeleerde, eedelen, erntfesten Joncheere Johan van der Dous, Heer tot Noortwijc, bij tijden van de tweede belegeringe der Stadt Leyden in de uyterste hongernoot en sterfte, gemaect, is dit gestelt bij mij Jan van Hout." Het geheel omgaf hij met een niet onaardige randversiering.

Hij heeft er kort voor 1583 wel eens over gedacht Leiden te verlaten. Waarom misschien, dat komt later ter sprake. Maar met schrik vervult dit plan Douza, die alles doet om hem er van af te brengen. Hoe kan hij er aan denken, dat Leiden, waarvoor hij wel heeft willen sterven, waar hij zooveel gewerkt, zooveel bekers geledigd heeft, waar hij in goeden doen is gekomen, vaarwel te zeggen! [1])

1) Tijdschrift, t. a. p.

Pro qua perire perque virtutem emori
Haud velle visus es semel,
Ubi labores exanclati tot tibi,
Depleta ubi tot pocula,
Rebus supra votum affluentibus tibi.

Maar als hij gaat, dan gaat Douza mee, al was het naar de straat van Magelan. Voor al de schatten van Pluto zou Douza zijn vriend niet willen missen,

Namque his carere possum et omnia perpeti,
At te carere non item.

Douza troost hem, als hij teleurgesteld is over zijn gering succes als dichter in de landstaal. Wat klaagt gij, roept hij uit, dat de muzen koel zijn tegenover u, o vernuftige Hollandsche lierdichter! De roem komt soms laat, maar die laatkomende is de ware. Er moet nog wat tijd verloopen, eer eindelijk de faam met klappende vleugelen Van Hout onder de goden opneemt:

Te quoque sublatum ex oculis tua Leida requiret.
Saepe venit magno foenore tardus honos,
Tardus honos, sed verus honos; plaudentibus alis
Hautenum ut coelo postuma fama beet,
Intervallo opus est. Virtuti haec gratia semper
A sera tribui posteritate solet.

Is er in dit „coelo fama beet" misschien eene toespeling op het devies van Du Bellay, Musa coelo beat, dien Douza in den kring der Pléïade kan gekend hebben? Dan hebben we hier een eerste vingerwijzing naar het verband met de belangrijke beweging in Frankrijk, waardoor Van Hout voor onze litteratuur, zooals we later zien zullen, van groote beteekenis is.

Tot de zeer intiemen behoort verder Spieghel met zijn in dichtvorm gewrongen humanistisch wijsgeerige beschouwing. Telkens moet Orlers in Amsterdam hem de groeten van oom Van Hout brengen. In Nov. 92 schrijft deze o.a. „Henric Lourenszn Spiegel spreect van mijnen wegen aen mit alle vrundlicke aenbiedingen, hem zeggende, dat ik hem mit zijn l. huysvrouwe, comende hier om haer zoontgen tschool te brengen, verwachte om bij mij te logeren, indien hij immermeer tzijnen huyse van gelijcken begeert."

En hoor, hoe de wijze en vrome Coornhert in plechtigen ernst zijn vriendschap voor Van Hout als een kostbaren schat voor immer, onder de hoede van Christus plaatst: „Vruntscap volcht haer grontvest. Is die wankel of vast, zij ist mede. Scoonheit is des tyts, maer macht en rycdom des hasaerts verandering onderworpen. Const en geleertheit zyn wat bestendiger en mogen doch door mesbruyc uut goedt in quaedt verkeren. Maer ware doechde, oyten steenrootse des waerheits gebouwen, is onveranderlyc. So is mede alle vruntscappe, daer af zy die grontfest is. Gheef dan, o Christe, dat u ware doechde in bestendige vrundtscappe te zamen in u vereenicht houwe, u Johan van Hout ende ooc u D. V. Coornhert."

Hij schreef dit onder een sonnet in Van Houts Vrundtbouc in 1579.

De verhouding tot Lipsius wordt ons geteekend in eenige brieven aan Van Hout door genen uit Spa en Leuven kort na zijn raadselachtig vertrek uit Leiden, dat door den overgang tot Katholieke kerk zou worden gevolgd, geschreven [1]). Reeds in

1) Burmannus, Sylloges epistolarum a viribus ill. scriptarum, I, p. 85 vlg. Zie ook Tijdschrift, XXV, p. 188.

Juni 1591 schrijft hij aan Jan: De scheiding van u, met wien ik de vroolijkste en aangenaamste dagen doorbracht, die ik ooit gehad heb of hebben zal, doet mij leed. Mijn beste Van Hout, toon je nu wat ik weet, dat je bent, een trouw vriend, en sta mijn vrouw met raad en daad bij. In een tweeden brief van die zelfde maand herhaalt hij zijn verzoek en al weer: „Duo vos estis (tecum Douza) a quibus divelli mihi dolor est et erit." En in Juli: Mijn zeer hartelijken dank voor de welwillendheid, die je me bij voortduring betoont. Ofschoon, dit is niets nieuws! Het zou me verbazen, indien hij, met wien ik steeds als een broeder verkeerd heb, anders was. En zoo zullen we zijn, waar we ons ter wereld ook bevinden. Mijn vrouw spreekt met grooten lof over je zorg en toewijding voor haar. Ik hoop en verzoek, dat je daarmee doorgaat. Op mijn terugkomst moet je niet hopen. — — Er zijn in deze zaak veel dingen, die ik voor jou en mijn vriend Douza niet zou verbergen, maar schrijven doe ik het liever niet.

En in dezen toon gaan die brieven door, steeds vol betuigingen van hartelijke vriendschap en van dank voor wat Van Hout in het belang van den afwezige doet.

Van Hout kon plotseling opstuiven en zou, niet meester van zich zelf, in staat zijn tot een dwaze daad. Hij had genoeg zelfkennis om dit te weten en later betreurde hij het toegeven aan opvliegendheid. Ziehier een aardig verhaal ter toelichting: „Uyt de mond van P. Scriverius", schrijft Oudaen aan Brand, „hebbe voor waarachtig hooren vertellen, dat in het beleg van Leyden, toen het papieren geld was gemunt, over het opschrift des zelfs bij den predicant, den Taling genaamt,

op den predikstoel wierd geschrolt, en tegen de magistraat uytgevaren, dewijl 'er op stond Haec Libertatis ergo; maar dat 'er op had moeten staan Haec Religionis ergo; welke berisping zoo hoog ging, dat de secretaris Jan van Hout (een man van forssen inborst, en van wien een spreekwoord in zwang ging, gepast op zijn heerschachtigheyd *het Hout dwingt den Hond*, spelende op het zegswoord, dat die van Leyden Hondehangers zijn) zittende nevens den Burgemeester Van der Werf in het Heerengestoelte, een geladen pistool uyt den zak trok, zeggende tot den Burgemeester: Wil ik hem 'er aflichten? meenende van den predikstoel; tgeen de Burgemeester wysselyk schutte en zeyde, wat zoud gij beginnen, wat onrust zouwt gij aenrechten." [1])

Wat een kostelyke trek geeft dit typisch verhaal aan het portret van onzen held. Ja, hij moet een man van passie geweest zijn. Het vuur van den hartstocht sloeg zijn vlammen om in zijn gemoed, zette hem aan tot voortdurend handelen, dwong hem tot werken en zwoegen met brandenden ijver in de richting, waarin hij het goede en de waarheid zag. Is het wonder, dat zoo iemand naar zijn pistool greep, als hij in zijn heiligste overtuiging, de oppermacht van de gemeenschap, voor zoover die haar uiting vond in de toenmalige regeering, boven de kerk, beleedigd werd; dat er geen plaats was voor koele redeneering, en dat hij tot een dwaasheid in staat was, die hem zelf en zijn zaak slechts ellende kon bezorgen?

Ook uit zijn proces van iniurie tegen Jan van Egmont blijkt, dat er momenten in Jan's leven zijn geweest, waarop het weinig

1) Penon, Bijdragen tot de Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde, II, p. 112.

scheelde, of de heeren der Leidsche regeering werden handgemeen [1]).

In verband met dit proces haal ik thans, na even te hebben aangestipt, dat is aangetoond, hoe inderdaad Van Hout in deze zaak niets misdadigs had verricht en stelselmatig is gekweld, alleen een en ander aan van wat hij zelf er over zegt in dat testament, waarin de financieele en stoffelijke belangen, hoewel lang niet weggecijferd, steeds in de tweede plaats aan het woord komen. Het geve een laatste streek aan de schets, die we van den man in zijn intimiteit konden opzetten.

Nadat hij zijn onschuld nog eens heeft betoogd en zijn tegenpartij vergiffenis heeft geschonken, gaat hij voort: „Hebbe ooc ter sake van dien uit een onverduldicheyt somwylen wel eenige woorden gesproken, die beter geswegen waren geweest ende my nu leet zijn; de Heer wils my vergeven. Ic en kan niet verstaen, dat ic in 't voeren van tselve proces anders gedaen hebbe, dan tgeene een Christen vry staet ende vermach te doen, altyts in sodanich gevoelen geweest synde ('t is wel mogelyc, dat ic dool), dat degene, die, verongelyckt synde, de iustitie, twelc in effecte God selven es, anroept ende te bate neemt, dat die Gode de wrake opgeeft, gelyc Hy ons in Syn H. Woort heeft geboden. Heb ooc altyts in een vast voornemen en besluyt geweest, . . . hem alles uitten gront mynder harten te vergeven ende in gehele vergetinge te stellen, indien ic ooc het alderminste teyken van berou of leetwesen in hem hadde connen speuren of bemercken; 't welck so verre verscheelt ende van daer is, dat hy my

1) Oud-Holland, XXIV, afl. 1: Jan van Hout en zijn proces van iniurie, blz. 5 van het artikel.

nimmer anders dan met grote trots ende hoochmoedicheyt is bejegenende, twelc my tot gramschap, snoode ende boose gedachten, uit menschelycke swackheyt voortcomende dickwylen heeft verweckt... O Heer almachtich, verleent hem ende ons allen kennisse, berou ende leetwesen van sonden, vergevinge ende hier naer het eeuwige leven; amen." [1])

Terwijl ik dit hoofdstuk schreef, heb ik mezelf nu en dan gewantrouwd. En ik vrees, dat dit gevoel me in het vervolg meer zal bekruipen. Heb ik me ook onwillekeurig laten verblinden door eenige schitterende eigenschappen van den man, met wiens daden en denken ik mij een paar jaar heb bezig gehouden? Naast zooveel licht zien we zoo weinig schaduw. Maar ik kan er niets aan veranderen. Ik heb getracht zoo eerlijk mogelijk 's mans eigen woorden en daden en het oordeel van anderen, zijn tijdgenooten, voor u te leggen.

---

1) Bij Schotel, p. 57. Hier zij ten slotte nog genoteerd, dat Pauw gedurende de laatste levensjaren van Van Hout, als deze in 1605 met een klein deel van zijn meubelen het huisje in de Nonnensteeg betrokken heeft, „omme daer inne, myn resterende oude dagen verslytende, te sterven" (inventaris f° 14 v°) het financieel beheer van het huishouden schijnt in handen te hebben gehad. Bij de boedelscheiding, die achter den inventaris volgt, wordt „verdragen ende overeen gecomen mit dr. Pauw, dat hem uyten boedel volgen zal een somme van thien hondert guldens te XL groten tstuck ende dat ter zaecke van de montcosten by Za. Jan van Hout mitte weeskinderen van Za. Mr. van Leeuwen ende de dienstmaecht ende knecht by den zelven dr. Pauw gedaen ende gehadt, daarinne begrepen alle de extra-ordinarise moeyten ende costen by den zelven Jan Van Hout zoe in zyne ziecte als andersints gedaen.

Noch compt den zelven dr. Pauw uytten boedel een somme van 126 guldens 17 st. 8 p. als reste van de montcosten van den jaere XVI^{c} negen volgende de vereffeninge daer van gedaen.

Noch compt den zelven dr. Pauw uytten voorz. boedel van wynen by Za. Jan van Hout doen halen tsamen gereeckent een somme van 81 guldens" (Inventaris f° XXXIII r°).

III

We zagen Van Houts goede hart, zijn zorg voor de zijnen, geleid door menschenkennis en een hoog begrip van familie- en vriendschapsbanden; thans treedt naar voren zijn logisch denken, zijn organiseerend talent, zijn onafgebroken ijver, waar we hem gaan bekijken in de uitoefening van zijn gewichtig ambt en de talrijke andere werkzaamheden, waarmee hij zich blijkbaar gaarne wilde belasten.

Toen de tweeëntwintigjarige, die als klerk reeds door zijn patroon bijzonder werd gewaardeerd, in '64 voor zeven jaar tot secretaris werd benoemd, bedroeg zijn salaris 72 gulden zonder emolumenten. Na een interregnum van Foy van Brouchoven volgt in Augustus '73 op zijn verzoek zijn herbenoeming. [1]) Hij krijgt 80 gulden plus de emolumenten, maar moet zelf klerken en schrijfbehoeften betalen. Waarom heeft men in Januari niet reeds zijn verzoek ingewilligd en waarom was de benoeming slechts voor één jaar? De meest voor de hand liggende verklaring ligt in het gebrek aan vertrouwen

1) Van Mieris, Handvesten en privilegiën der stad Leyden, blz. 229 vlg.

in de toekomst; de zaken hadden ook anders kunnen loopen, dan ze gegaan zijn, en mocht de Spanjaard weer in Leiden de baas worden, dan zou men het der Vroedschap zeker alles behalve vriendelijk hebben afgenomen, dat zij den banneling van '69 weer met open armen had ontvangen. Maar kan ook bij sommigen toen reeds zekere vrees aanwezig zijn geweest voor Van Houts knapheid, heeft men misschien voorgevoeld, dat men in hem een ondergeschikte zou vinden, die te veel zelf de teugels in handen nemen zou? Men heeft hem evenwel in zijn gang niet kunnen stuiten. Kort na het beleg wordt hij voor zes jaar benoemd op 125 gulden. En sedert zijn zijn salaris, dat natuurlijk ook onder den invloed staat van de verandering in waarde van het geld, zijn aanzien en onmisbaarheid steeds stijgende. Het eerste wordt na de Pacificatie 350 gulden. Als hij er in '83 over denkt om het secretariaat van het Hoogheemraadschap van Rijnland te aanvaarden, dat 600 gulden en aanzienlijke emolumenten oplevert, gelukt het de stad hem te behouden door zijn tractement op 500 gulden te brengen.

6 November 1592 wordt hij benoemd voor het leven op een salaris van 900 gulden, bovendien krijgt hij laken voor een tabbaert, een aandeel in alle rantsoenen, vrijdom van alle imposten, voor hem en zijn familie, vrijdom van stadsexcynsen op wijn, bier en gemaal, ook eventueel voor zijn weduwe. Wat die tabbaert waard was, blijkt uit een post in Van Houts inventaris: „Noch is de stadt schuldich bij contract een tabbaert laecken van XL gh. voor de voorsz. Van Hout, gevallen Martini XVI^{c} negen." En dat hij ook al weer met dien tabbaert de zuinigheid betrachtte, uit een anderen post: „Mr. Rombout Hogerbeets, raet inden hogen rade van Hollandt

is schuldich XLIII gh. VI st. IIII pen. ter zaecke van $8^1/_4$ ellen heerensaey bij hem van de voorsz. Van Hout gecoft, d'elle jegens V gulden". Ik houd het er ten minste voor, dat hij op deze manier een verdiend, maar niet bepaald onmisbaar kleedingstuk in contanten wist om te zetten.

Welk een omvang zijn ambt omstreeks dezen tijd had, met welk een helder oordeel hij alle plichten en rechten van zich zelf en zijn klerken had geregeld en bepaald, daarvan kunnen we ons een uitstekende voorstelling maken door even vluchtig te doorloopen de „Ordonnantie ende onderrichtinge vande ordre ofte geregeltheyt, die van nu voorts-aen ter secretarye of schryfcamer deser stadt Leyden zal werden onderhouden ende van tloon, dat aldaer daer voren zal werden afgeeyscht ende betaelt.

Ten bevele van die vande Gerechte der voorschreven stadt Leyden gedruct opt Raethuys alhier, int tlaetst van den jare 1592". [1])

Het boekje is verdeeld in 45 artikelen. Om eenig idee te geven van de inrichting volgt de hoofdinhoud van No. 1: De secretaris houdt twee journalen, om daarin alle voorvallende zaken te noteeren, 1^0. het Burgermeesteren-dach-bouc, 2^0. het Gerechts-dachbouc. Daarop volgt, of en in welke gevallen aan deze notities extra belooninge verbonden is. Vraagt b.v. iemand afschrift van een acte uit deze boeken, dan is dit te krijgen tegen drie stuivers, wanneer het één bladzij beslaat, „aen de tweede zijde vier stuvers ende zo voorts van zyde te zyde,

---

1) Een exemplaar met eenige aanteekeningen in hs. van Jan van Hout berust in de bibliotheek der Mij. van Ned. Letterk. te Leiden.

telcken een stuver verhoochende, des zal elcke volle zyde ten minste innehouden dertich regelen".

Dan komt er nog bij een „Cort onderwijs tot voorschreven eerste artijckel." De klerk moet terstond op een „memoriaelken of kladdeken" alles beknopt noteeren en na het uiteengaan van het college, moet hij, voor hij naar huis gaat, „terwijl de memorie of tgeheuch van tgehandelde noch versch is", de zaken nauwkeurig te boek stellen, alles met een eigen titel in groote letters, om het makkelijk te kunnen terug vinden.

„Ende zal de clerc om de voorschreven dachboucken wel ende behoorlic te onderhouden mit goeder aendacht ende opsicht zorgvuldich wesen, als zijnde den gront van zijn geheelen last, zonderlinge indien besluyt genomen is van eenige zaken, in de welcke bij hem yet vorders te doen ende benaerstigen staet, te weten: om keuren, ordonnantien, aflezingen ofte yet diesgelyx te bewerpen, als yemande van stadswegen te schrijven ende diergelycke zaecken."

Als een extract wordt gevraagd, moet de klerk boven aan den linkerhoek van het papier noteeren de bladzij, waarvan het genomen is, en beneden in den rechterhoek, den naam van dengene aanteekenen, die het vroeg; verder in het boek bij het stuk aanteekenen, dat er een extract van gegeven is. Iedere maand moet de klerk het alphabetisch register op beide boeken bijwerken.

In 92 schijnt de stad nog extra-belooning te hebben betaald, maar blijkens een aanteekening van Van Hout zelf in het exemplaar, dat ik gebruikte, werd in 99 vastgesteld, dat de secretaris „van alle acten, daer by yemandt eenich profyt van de stadt trect, zyn recht zal eyschen van de goede luyden."

We laten het hier natuurlijk bij. Men kan zich nu gemakkelijk voorstellen, hoe het werk in de 44 andere registers of dagboeken, over huwelijken, verkoopingen, vonnissen, kosten van maaltijden enz. enz. wordt besproken en zoo noodig toegelicht. Men zal tevens gelooven, hoe uit een nadere beschouwing blijken zou, dat Van Hout uit al die extra-belooningen een aardigen stuiver boven zijn tractement moet gemaakt hebben.

En men houde vooral in het oog, dat hem opgedragen was de redactie van alle genomen resolutien, van alle keuren, ordonnantien en geboden, „soewel de neeringhe als de burgelijke regieringhe aengaende, missiven ende gelycke handelingen", dat dit een punt van gewicht is, waaraan ook de raadpensionaris der Staten voor een groot deel zijn macht en invloed in de regeeringszaken ontleende. De stad Leiden had ook wel een pensionaris, maar diens taak bepaalde zich hoofdzakelijk tot juridische hulp.

Nog een enkel woord over de „Generale onderrechtingen voor de clercken," die het boekje besluiten. Eerst over de bureau-uren. De bureaucraatjes met hun aanhang van heden kunnen tusschen het traditioneele uit- en aantrekken van hun jas zich eens verkneuteren over hun tegenwoordigen heilstaat. 's Morgens gaan de klerken eerst bij den secretaris aan huis vragen, wat hij te bevelen heeft; ze werken van 's morgens zeven tot 's middags twaalf uur; als de omstandigheden het eischen, ook daar na. Dan 's middags van twee tot 's avonds zeven uur. De secretarie moet geopend zijn om „alle partyen te hooren en te geryven" van 8 tot 12 en van 2 tot 5. Vóór 8 en na 5 moeten de klerken „mit besloten deuren besoingeren."

Ze moeten een goed leesbare en volmaakte letter schrijven, „wel punctueeren ende afdeylen, behoorlicken spellen, mit goed onderscheyt tusschen enckele of double vocalen; geen grooter aantal letters gebruiken dan strikt noodig is; alleen hoofdletters gebruiken bij het begin van een nieuwen zin en in eigennamen; een behoorlijke en altijd gelijke marge open laten; copieën nauwkeurig collationneeren, fouten, „hoe cleyn die ooc zyn, dezelve rechten ende verbeteren." „Bij copien, die men maect vidimus gewys, behoort men te schrijven ende spellen, zo naer het doenlicken is, als het principael of originael, te weten van regel tot regel, van woert tot woert, ja van letter tot letter."

Vooral merkwaardig — immers hier is meer dan enkel de secretaris aan het woord, — is nog het volgende: de klerken „voornemelicken zullen in tbewerpen van eenige zaken hebben bevlytigen ende gewennen, dat zy goet plat Neder-duytsch schrijven, de verbastaerde of geschuymde woorden zo vermydende als mogelicken is, *doch zo*" (ik cursiveer) „datmen de meininge claerlicken zal connen verstaen ende dat opt cortste ende mit de minste woorden, schuwende alle duysternisse, naerstich lettende, offer een of meer personen voorcomen, in wat persoon de brieven of acten gemaect worden ende diergelycke zaken meer."

Ten slotte: een nieuw boek dadelijk zijn titel geven, een gebruikt boek dadelijk op zijn gewone plaats laten zetten; beleefd en onderdanig zijn, niet alleen tegen de superieuren, maar ook tegenover het publiek. „Aldus voleynt dezen XVIen Decembris vyftien hondert tweentnegentich.

Een dergelijke ordonnantie teekent niet alleen den secretaris,

maar evenzeer den mensch Van Hout. Men bedenke vooral, dat we hier niet te doen hebben met een bureau-hoofd, die met meer of minder kleine wijzigingen een regeling overneemt, die in hoofdzaak van het eene geslacht aan het andere is overgeleverd. Van Hout moge hier al niet geheel en al als „scheppend genie" optreden, zeker is het toch wel, dat er genoeg oorspronkelijke nieuwe idées, geheel nieuwe hoogst practische voorschriften in deze regeling voorkomen, om te kunnen spreken van een kranig stuk oorspronkelijk werk, waarin dunkt me het meest angstvallig en secure bureaumannetje van heden nog welgevallen hebben moet, als het mij veroorloofd is over zoo heilige zaken als leek een vermoeden te uiten.

Maar laten we niet met een half smalenden glimlach op een dergelijke taak neerzien. Van Hout deed het ook niet. Integendeel, het is juist zijn groote verdienste, dat hij naast al het hoogere werk, waartoe zijn krachten en gaven hem uitlokten, ja dwongen, steeds alle aandacht heeft geschonken aan zijn naastbij liggend plichtje, het vervuld heeft op een wijze, zóó dat hij ook daarbij niet een doode machine bleek te zijn, maar een levende voortdurend wakkere menschengeest, die in alles het beste en hoogste zoekt te bereiken; hij heeft zich zelf tot die zeldzame veelzijdigheid, die compleetheid weten te dwingen, die hem in staat stelde het nieuwe in kunst en wetenschap ten volle te begrijpen, ze beide met succes te beoefenen en tegelijkertijd zonder groote zelfkwelling een uitstekend stadsschrijver te zijn. Was zoo ook niet Potgieter een kunstenaar van groote beteekenis en tevens een goed makelaar?

Curieus is het bovendien, al staan er verscheidene gevallen ook van vóór '92 naast, met wat een volkomen rust, met wat een kalme stiptheid dergelijke klerken-zaken tot in het minutieuse toe konden geregeld worden in het hart van een land, dat dan toch in naam nog meer dan een halve eeuw om zijne zelfstandigheid zou moeten vechten. Bij het lezen van dit vredige werk van den volleerden bureauman zou men weinig vermoeden, dat, terwijl het opgesteld wordt, Maurits zijn bewonderenswaardigen veroveringstocht van Zeeuwsch Vlaanderen tot in het hooge Noorden volvoerde, dat alleen de Europeesche politiek de Leidenaars beschermde tegen de machtige veldheerstalenten van dien Parma, die wat men bijna noemen kan den martelaarsdood stierf op het oogenblik, dat dit ordelijk geregeld beheer in de Leidsche bureaux een aanvang neemt.

En nu meene men vooral niet, dat Van Hout het bij een dergelijke mooie regeling gelaten heeft, en overigens kalm zijn ambtenaarsbaantje afdraafde, om zich verder geheel aan kunst, wetenschap, familiebelangen, vriendschap te wijden. Men sla den inventaris van het Leidsche archief slechts op, om bladzij na bladzij de sporen van zijn enorme werkkracht als gemeentesecretaris buiten dit netjes afgebakend wegje, te zien aangewezen, om tal van rapporten, ontwerpen, voorstellen, berekeningen zoowel over tollen als armenzorg, belasting en de handelingen van don Juan, lijfrente en kerkelijke zaken, loterij en den toestand van de opgeheven kloosters te hooren spreken van zijn alzijdige kennis, zijn onverdroten ijver voor zijn ambt ook buiten het dagelijksch noodzakelijke, immer organiseerend, opbouwend, logisch vorschend naar nieuwe wegen om alle zaken zoo verstandig, duidelijk, eenvoudig, practisch mogelijk in te richten.

En toch schijnt Van Hout bij zijn medeburgers in het algemeen niet steeds die welverdiende sympathie genoten te hebben, waarop de nauwgezette vervulling van zijn taak hem aanspraak gaf; tot onze verbazing schijnt hij, die in '95 zeer te recht zijn neef toeduwt, wel wat anders te doen te hebben dan onbeteekenende brieven te schrijven, juist in dien tijd officieel door de stedelijke regeering beschuldigd te zijn van „aan zijn aanneming niet te voldoen." Hierop is door Van Hout met een soort apologie, waarin hij uiteenzet, wat hij al gedurende een reeks van jaren voor de stad gedaan heeft, in 1596 geantwoord. Schotel spreekt in vage termen van deze zaak en hij heeft de oorspronkelijke bescheiden erover, die in 1874 nog in het Leidsch archief berustten, in handen gehad [1]). Thans kan men mij aldaar er geen inzage meer van geven, en dat is zeer te betreuren, want vooral het „Vertoech aen de Ed. Heeren van den Gerechte der Stad Leyden, overgegeven by Jan van Hout, . . . bevattende kortlyk zyn bedryf en handel", zou ons zeer zeker nog nauwkeuriger ingelicht hebben over alles, wat de secretaris bij de vervulling van zijn ambt voor de stad heeft gedaan.

Eenige jaren te voren was Van Hout juist zijn proces van injurie tegen Dirc van Egmont, secretaris van het Hoogheemraadschap van Rijnland, en tegen Paulus Buys, een man van gewicht in het college van hoogheemraden, begonnen. In détails is het elders uitvoerig besproken [2]). Zie hier de hoofdzaken: In Mei '93 was in een vergadering van ingelanden en hoogheemraden van Rijnland door Paulus Buys openlijk ver-

1) Schotel, Driemanschap, p. 32 en 44.

2) Oud-Holland, XXIV, afl. 1.

klaard, dat Van Hout eenige acten zou hebben vervalscht. Dirc van Egmont had dit bevestigd. Ook had men aan de regeering van Leiden te kennen gegeven, dat Rijnland niet meer met Van Hout wenschte te besoigneeren. Nu had inderdaad Van Hout in een afkondiging namens Rijnland, die hij in het Afleesboek moest plaatsen, de onderteekening van Dirc van Egmont doorgehaald. Maar reeds vroeger had Van Egmont Van Hout een proces aangedaan, waarbij bleek, dat de laatste den secretaris van Rijnland van malversaties had beschuldigd, had ook de stad tegen Egmont geprocedeerd en daarbij geeischt, dat hij uit zijn secretarisambt zou worden ontzet.

Bovendien de afkondiging had betrekking op de hermeting van de landen in het heemraadschap, die volgens een vroegere bepaling niet mocht plaats hebben zonder toestemming van die van Leiden en waarop de laatsten volstrekt niet gesteld waren, daar zoo'n hermeting in den regel verhooging van lasten voor de eigenaars van landerijen ten gevolge had. Van Hout had dus wel iets gedaan, waartoe hij als ambtenaar niet gerechtigd was, maar misschien handelde hij niet op eigen initiatief en een vervalsching van acten kan men zijne handeling moeilijk noemen. Van vervalsching van andere acten is verder bij een onderzoek van de proces-stukken niets gebleken en zijn tegenstanders zouden zeer zeker niet nagelaten hebben, hun vage beschuldigingen nader te preciseeren, als ze daartoe kans hadden gezien.

Daarbij komt, dat Buys, curator der hoogeschool, en Van Hout, de invloedrijke en ook hier zeer verdienstelijke secretaris van curatoren, elkaar vooraf al jaren lang schijnen in het vaarwater gezeten te hebben. Zeer waarschijnlijk zag Van Hout te recht in Buys de eigenlijke oorzaak van heel het proces en van

al de onaangenaamheden, die er verder voor hem uit zijn voortgevloeid. Van Hout is zijn eisch in hoofdzaak toegewezen voor de vierschaar in Leiden; bij een appel op het Hof in Den Haag is er echter nooit een uitspraak gedaan, hoewel de zaak in staat van wijzen was. En juist dit heeft hem zijn leven lang gekweld. Hoe hij ten slotte er over dacht, heeft men reeds hiervoor uit een aanhaling uit zijn testament kunnen zien. De beschuldiging van 96 kan voortgekomen zijn uit intrigues, die met het proces in verband staan.

Van Hout moet vijanden gehad hebben. Aan dezen dienaar der vroedschap was een macht gegeven, die in handen van een man met zijn gaven en karakter noodzakelijk de rollen min of meer moest doen omkeeren en menigmaal moet hij door een kleine handigheid zekere leden der vroedschap naar zijn wil hebben doen handelen.

In de dagen van het beleg hebben we daarvan al een aardig voorbeeld. Men was aan het beraadslagen over het in onderhandeling treden met Valdez. Alles was er op gericht om een beslissing ten gunste van dit voorstel te doen vallen, zelfs een troep uitgehongerde vrouwen waren opgehitst om door hun getier op den raad te influenceeren, maar dit reeds was door een handige manoeuvre van Van Hout voorkomen. In de vroedschap ontstaat tumult, maar nu is eenvoudig zijn verzoek, dat ieder in stilte duidelijk zijn meening zou uitspreken, daar hij van ieders opinie nauwkeurig aanteekening moet kunnen houden, voldoende om de Spaanschgezinde partij, die bang wordt voor latere verwijten, tot zwijgen te brengen en men besluit te volharden, zooals Van Hout en de zijnen dat willen. [1])

1) Fruin, Verspr. Geschriften, II, p. 434 en 435.

Van zekere mate van heerschzucht zal Van Hout wel niet vrij te pleiten geweest zijn. Maar kon het anders? Tegenover de voor het meerendeel weinig beteekenende leden der vroedschap moest deze ambtenaar zich voelen als een machtige beweegkracht in de stedelijke regeeringsmachine, de geniale voortbrengende geest tegenover een college van hoogst gewone burgers, wanneer men eenige van zijn vrienden, een Douza, een Van der Werf, uitzondert. Eenzelfde heerschzucht zou een anderen ambtenaar, Oldenbarneveld, eenige jaren later op het schavot brengen.

Ook onder andere omstandigheden heeft zijn ambt hem wel in onaangenaamheden gebracht. Als in de dagen van Leicester Cosmo Pascarengis en de zijnen Leiden in handen van den landvoogd willen spelen, wordt door de aanleggers van het mislukte complot ook Van Hout's huis aangewezen onder die, welke onmiddellijk bezet moeten worden.[1]) En als er in 1594 een oproerige geest onder de studenten heerscht, doen zij een aanval op zijn woning en jagen hem zelf te water, zeker wel omdat zij in hem den man zagen, die verschillende hun weinig sympathieke „politie-verordeningen" ontworpen had.[2])

Uit de gedichten van Janus Douza zagen we reeds hiervoor, dat Van Hout er meermalen, o.a. al kort voor of in 1583, over gedacht heeft zijn secretarisschap neer te leggen en zelfs de stad te verlaten. 't Is zeer wel mogelijk, dat deze plannen samenhingen met een eventueel secretariaat van Rijnland.

Dat zijn kennis echter ook buiten Leiden werd gewaardeerd, blijkt uit het feit, dat in December '98 de Gedeputeerde Staten

---

1) Blok, Gesch. van het Ned. Volk, III, p. 380; Bisschop, De woelingen der Leicestersche partij binnen Leiden, p. 55.

2) Schotel, Een studenten-oproer in 1594, p. 73.

van Holland en West-Vriesland hem opdragen om met Symon Franszn van der Merwen, presideerend schepen der stad, en meester Ludolff van Coelen, beiden professoren in de wiskunde aan de ingenieursschool, welke aan de Universiteit verbonden was, te maken „een generalen voet van reductie jegens den penning zestien op dat die eenpaerlicken alomme mocht werden gebruyct ende onderhouden int ontfangen van den nieuwen impost van den veertichsten penning, ten dienste van den lande opgestelt." Van Hout heeft tot uitvoering van deze opdracht ook nog de hulp ingeroepen van meester Mathijs Mintens, Franchois schoolmeester, en Jan Pieterszn Dou, gezworen wijnroeijer, beiden in de cijfer-conste wel ervaren. Het resultaat van hun arbeid is een brochure, die in '99 op Van Houts drukkerij werd gedrukt: „Corte onderrichtinge dienende tot het maecken vande reductien vande jaercustingen tot gereede penningen" enz. [1])

Ik kan de waarde van het boekje niet bepalen, maar herinner er aan, dat Bierens de Haan het in 1879 bij de viering van het 100-jarig bestaan van een wiskundig genootschap een herdruk waard vond. Van Hout werd door zijn tijdgenooten als autoriteit erkend en dat het hier niet maar een soort eerevoorzitterschap of iets dergelijks van een commissie van deskundigen gold, dat bewijzen zijn papieren in het Leidsch archief, waar tal van eigenhandige berekeningen voor dit werk aan te wijzen zijn, waaruit tevens blijkt, dat hij het tientallig stelsel ook op maten en gewichten wilde toegepast zien. [2])

---

1) Ram. Elsevier, De voormalige drukkerij op het Raadhuis te Leiden (Werken der Mij. van Ned. Letterk., nw. Reeks X) p. 290.

2) Rammelman Elsevier, Inventaris van het Archief der Gem. Leyden, II, p. 18 en 19.

Bij het werk van den secretaris sloot zich van zelf dat van archivaris aan. Toch scheen men dit laatste niet te beschouwen als iets, waartoe de secretaris door zijn ambt verplicht was. Ten minste Van Hout wordt telkens na de ordening van een of ander archief afzonderlijk betaald. Reeds de oudheid kende archieven en ook toen reeds kwam het voor, dat de stukken behoorlijk ingedeeld en nauwkeurig omschreven waren; in den nieuwen tijd is Van Hout echter stellig een van de eersten, die als archivaris, in den zin, dien wij aan dat woord hechten, optreedt. Zoo lezen we in zijn inventaris: „Noch compt den boedel beloninge van dat die voorsz. Van Hout nu ettelicke jaeren lang besich ende onledich es geweest omme de brieven, papieren ende stucken des capittels ten Hogenlande goederen aengaende, die zeer woest ende onordentlicken van den anderen lagen by den anderen te brengen ende vougen opter ordre nae den loop des tyts, dezelve pertinentelicken te inventariseeren met sommier verhael van den innehouden van elcken brief, — — alles omme voor den toecomende tyt te dienen ter kennisse ende onderrechtinge." Met een paar kleine wijzigingen maakt men van deze regels een definitie van wat wij ons heden ten dage nog steeds in hoofdzaak als de taak van den archivaris voorstellen: de stukken chronologisch ordenen, nauwkeurig omschrijven en van een regest voorzien.

Zoo heeft Van Hout de charters en handvesten van 1306 tot op zijn tijd, de keuren en costumen, gecopieerd of geordend; hij heeft den grondslag gelegd voor het tegenwoordige archief. [1]) Ook de archieven van verschillende opgeheven kloos-

1) R. Elsevier, Inventaris van het archief, II, p. 60.

ters en oude stichtingen zijn door hem in orde gemaakt, van het klooster Nazareth, van het Bagijnhof enz. Voor het werk aan het archief van het Bagijnhof ontvangt hij als belooning 350 gulden. [1])

Met het archivarisschap hangt min of meer de geschiedenis van Van Houts drukkerij samen. In 1577 15 Nov. toch worden de heeren van de Vroedschap er aan herinnerd bij monde van Jan van Hout, dat reeds eenigen tijd geleden aan hem door Burgermeesteren en Gerechte opgedragen was „ten behouve deser stede te doen coopen een prentpersse mit zyn behouften ende daertue zoo veel lettéren, dat men daermede de privilegien deser stede op zeeckere bequaeme plaetse in 't raedhuys, zoude mogen drucken" in 100 exemplaren, voor ieder lid der Vroedschap en de veertigen één. Deze exemplaren zouden bij overlijden van hun gebruiker overgaan aan diens opvolger. Van de zaak was echter nog niets gekomen, maar nu waren Burgermeesteren en Schepenen weer geweest „in 't secreet by der stede charten, stucken en papieren" en ze hadden den toestand onhoudbaar bevonden. Door de „reumatycheyt van de plaetse" zijn de stukken in „peryckel van te vergaen". Verscheidene ervan zijn zoo ruig uitgeslagen, alsof ze in kalk hebben gelegen. Er moet verandering komen. Er wordt dan ook besloten het oude archief te laten reinigen en drogen, de privilegien en octroyen te laten drukken en daartoe een pers aan te schaffen. [2])

---

1) Mieris, Beschrijving van Leyden I, p. 124, 151 etc.

2) De voormalige drukkerij etc. (Wrk. van de Mij. van Ned. Letterk. nw. reeks X), p. 279.

Van Hout heeft hiertoe de gelden verschoten en later heeft men de drukkerij als zijn eigendom beschouwd. Tal van min of meer officieele stukken hebben zijn pers verlaten, maar het charter- en privilegieboek verscheen eerst in 1602, vijf en twintig jaar na de oprichting der drukkerij, en is nimmer voltooid.

IV

Hoe stond Van Hout tegenover de maatschappij?

Hij was geen wereldburger; hij verloor zich niet in vage bespiegelingen of onpractische algemeenheden; ook was hij geen ziener als Thomas Morus, die, geïnspireerd door Plato's idealen, eeuwen vooruit in de toekomst blikte.

De maatschappij is voor hem bovenal de Leidsche gemeente geweest. Daarop had hij een helderen kijk; van zijn onmiddellijke omgeving begreep hij de nooden en behoeften, de lusten en lasten; daar wist hij oorzaak en gevolg scherp te onderscheiden; daar werkte de klare theorie, de humane innerlijke drang rechtstreeks op de hand, die aanpakt, die begeerig is naar de frissche, levende daad. Dit wil niet zeggen, dat datgene, wat hij op dit gebied heeft voortgebracht en nagestreefd, niet evenzeer gepast zou hebben in gelijksoortigen wijderen kring, maar Van Hout heeft zelf nooit de pretensie gehad om op een ruimer terrein zijn invloed te doen gevoelen. Zoo heeft hij gestaan tegenover de maatschappelijke kwalen, tegenover de godsdienstige strijdpunten van zijn tijd, tegenover wat men in zijn dagen misschien nog een gemeenschaps-kunst noemen kon-

Zijn tijd kenmerkt zich, mede in zijn Leiden en in het bijzonder in de lakennering, door de eerste teekenen van opkomst van het groot kapitaal. Dit is de Renaissance van den arbeid. Het bewustzijn van strijd ontwaakt; bij de heldersten komt het klaar besef van tegenstrijdige belangen, van misbruikte macht bij den heer, van beleedigde rechten bij den knecht. Beide partijen hebben elkaar voor het eerst scherp in de oogen gezien. En de absolute monarchie, ze is nauwelijks volgroeid, of de zestiende eeuw heeft de bijl reeds aan haren stam gelegd. Wel is de strijd tegen het erfelijk onbeperkt gezag reeds oud en zijn ook hiervan al in de middeleeuwen eenige sporen aan te wijzen, maar het humanisme is het toch weer, dat, geschoold in de leer der Ouden, de verhouding scherp formuleert. Riep niet reeds in de eerste jaren der eeuw onze Amersfoortsche rector Petrus Montanus in zijn satyre De principibus uit:

Ut dentata canum vicibus se turba repellit
Ossibus a foedis, sic de ditione misella
Stultorum certat miseranda insania regum.

De kinderen der vorsten erven den boozen aanleg huns vaders, het koninklijk kroost groeit op een langen stam van ongezond sap. De vorstentelgen krijgen uit der aard een onvoldoende opvoeding, ze zijn niet aan tucht gewend en schamen zich voor wetenschap. Miciolus heeft gezegd, dat een koning gelijk is aan een zuil, die Lisippus vormde en Apelles met verf bestreek. Als ge hem van binnen bekijkt, ziet ge een vormloos lichaam, een massa, saamgevoegd uit blokken, hoepels, lijm, geschikt terrein voor houtwormen en muizen. Voor de vorsten één spijs, één kleed, één paard, één huis, één

vrouw; al het overige komt ons gemeenschappelijk toe. De naakte herder heeft er evenveel recht op als de koningen.

Wel heeft de absolute macht der vorsten, eveneens aan het einde der middeleeuwen uit de sociale toestanden en „toevallige" uitvindingen geboren, tijdelijk gezegevierd. De zonnekoning heeft onbeperkt geheerscht. Maar als een jonge plant, die, hier onderdrukt, geheimzinnig met langen wortelstok onder den grond voortschiet om ginds jong en krachtig weer te voorschijn te komen, zoo is het zelfbewustzijn van macht en recht bij het volk in vlammende pracht, en weelderigen grilligen opbloei, weer opgeslagen uit de aarde tegen het einde der achttiende eeuw, den tijd van de nieuwe en rijpere Renaissance.

De lijdensgeschiedenis der Vlaamsche lakennering is bekend. In het hart der middeleeuwen, in de steden onder de strenge bepalingen der machtige gilden een hooge bloei, een beheerschen der wereldmarkt. Maar vóór het midden der veertiende eeuw reeds weet Engeland den Vlaamschen wever te lokken. Binnen honderd jaar is Engeland een concurrent van beteekenis. Als afnemer is het natuurlijk tevens voor Vlaanderen verloren, maar bovendien, de Merchant adventurers krijgen van Filips den Goeden privilegiën op de Antwerpsche markt. De Bourgondiërs hadden in hun politiek tegenover Frankrijk Engeland noodig. In het begin der 16de eeuw is de overwinning volkomen over de Vlaamsche nering in de steden, die onverbiddelijk gebukt gaat onder de onwrikbare gildenbepalingen over prijs, qualiteit, vakkennis enz. Maar intusschen heeft zich trots allen tegenstand van de steden op het platteland de vrije lakennering ontwikkeld. Iedereen wordt daar aan het werk gesteld, de eerzame landbouwer van achter den ploeg

zoowel als de zwervende vagebonden. Het industrieel proletariaat ontstaat, de gesalarieerde werkman tegenover de groote werkgevers, die door het verwerken van de lichtere Spaansche wol een oogenblik over Engeland triumfeeren, maar het op den duur toch moeten afleggen. [1])

En als de hervorming komt, zoeken al die tobbende loonslaven in haar de verwezenlijking van hun hoop op sociale revolutie. Godsdienstige overtuiging is bijzaak. De beeldenstorm begint van uit Armentières en Hondschoote, de centra der plattelandsindustrie. De révolte de la Gabelle was iets dergelijks geweest. [2])

In Leiden was de toestand in hoofdzaak dezelfde. De scherpe gildedwang bestaat daar echter niet en dus evenmin een concurrentie van het platteland; maar de tegenstelling tusschen het berooide arbeidersproletariaat en de rijke werkgevers is er minstens even sprekend als in Vlaanderen. Van Hout heeft in 1577, op verzoek van burgermeesteren ende gerechte, een rapport samengesteld over de beste middelen om in de verzorging van de armen te voorzien. [3]) Het bevat zoowel voor de kennis van Van Hout als van zijn tijd hoogst belangrijke dingen en het is dus hier de plaats er ons eenigszins uitvoerig van op de hoogte te stellen.

Geven en weldoen kende men in de middeleeuwen evenzeer als thans, maar minder dan thans vroeg men zich telkens af, of er voldoende reden was voor weldadigheid, minder dan thans ging men na, wat de weldaad uitwerkte. De oude

---

1) Zie Pirenne, Une crise industrielle, in: Bulletin de l'Académie royale de Belgique, 1905.

2) Zie Gigon, La révolte de la Gabelle en Guyenne, 1548—49, Paris, 1906.

3) Uitgegeven in Bijdragen Hist. Gen. XXVI, p. 113.

traditie van het Christendom met zijn goede werken en zijn belooning hiernamaals, van het Christendom, dat begonnen was met een communistische broederschap, had tal van liefdadige instellingen doen verrijzen, deed dagelijks burger of huisman in zijn beurs tasten, wanneer een troep havelooze zwervers zich bij zijn woning aanmeldde. Maar het was niet enkel het geloof en het goede hart, dat geven gebood, ook angst en vrees voor een bende vaak gewetenlooze schooiers dwong hem er toe. Het rijke Holland vooral, met zijn soms welvarende landbouwbevolking, was een prooi van talrijke avonturiers, wien men gaf, ja, ook wel omdat geven zaliger is dan te ontvangen, maar, zegt Van Hout, „achte het meeste paert geschiet te zijn uyt ontzich ende vreese, die zij (de landbouwers n.l.) voor hemluyden mochten hebben van, indien zij dezelve niet naer haeren zin genouch en hadden medegedeylt, in goeden off perzoonen beschadicht te werden." Vrouwen, dochters en meiden konden ze zien verkrachten, hun vee kon spoorloos verdwijnen, huis en schuren konden ze in vlammen zien opgaan.

Bovendien moest menig klooster „jaerlicx uyt haer goeden ende incompsten deur oude instichtingen van eenyge goidtvruchtige persoonen een groote penninck tot onderhoudt van den bedelende menschen onder de naem van aelmissen verstrecken ende tot verscheyden dagen uytdeelen", en maar al te vaak ontbrak hierbij zoo goed als alle contrôle, zoowel op de uitdeelers als op degenen, wien de gaven ten deel vielen.

De beroepsbedelarij had in de middeleeuwen veel meer omvang dan thans; ze maakte als het ware deel uit van het geloof. Antwoordt Jacob van Maerlant niet op Martyn's vrage,

wat „sekerst es int behout", rijkdom of armoede, dat er menschen gevonden worden,

„Die den aertscen goede ontgaen,
Ende die aermoede anevaen
Bi helegen engiene.
Si laten hem blouwen ende slaen,
Tormenteren ende vaen,
Omme die helle tontfliene?"

„Aermoede es die pat, die dor den hemel maect een gat." Van Hout memoreert, hoe „de graeumonicken ende andere bytende off biddende orden, wezende den grontslach ende 't fundament, daer alle bedelrye op stont gegryffyt, vastgegrondet ende gebouwet," [1]) in verschillende steden de pogingen van de regeering om misdadige bedelarij uit te roeien met kracht hadden tegengewerkt. „La cour des miracles" van Hugo is geen fantasie, behoeft niet de vrucht te zijn van een hartstochtelijke liefde voor wonderlijke vormen en kleuren; de Romantiek kon hier rustig gebruik maken van de schilderachtige beschrijvingen en van tal van officieele stukken, door vorsten en magistraten uitgegeven ter beteugeling van een kwaad, waartegenover het middeleeuwsch gezag zoo goed als machteloos bleek te staan.

Het Humanisme kenmerkt zich door de begeerte om oorzaak en gevolg te leeren onderscheiden, den grond der dingen te leeren kennen, door een geest van ordenen en organiseeren,

---

1) Als hij een inventaris moet opmaken van het opgeheven klooster der Cellieten, verbaast hij zich allerlei weelde-artikelen te vinden, die men niet verwachten zou bij lui „die opelyck armoede belyden ende dagelycks haeren cost bedelen ende de goede luyden off hylen ende gylen (v. Mieris, Beschr. van Leyden, I, 141).

en deze zijn het geweest, die ook den ongebreidelden stortvloed van middeleeuwsche liefdadigheid trachtten te dwingen binnen de vaste dammen van rechtvaardigheid en orde, die datgene, wat eertijds vaak een maatschappelijk kwaad kon genoemd worden, trachtten te maken tot steun en redding van den minder fortuinlijken natuurgenoot. Vandaar dat er in de zestiende eeuw stelsels van armenzorg zijn ontworpen en verdedigd, en soms in den vorm van wettelijke voorschriften eenigen invloed hebben doen gevoelen, die volkomen in strijd zijn met het oude beginsel, dat den arme geheel oplevert aan de lang niet altijd zuivere neigingen tot liefdadigheid van zijnen broeder in Christus; vandaar dat de oude Romeinsche idee, volgens welke de zorg voor de armen een taak van de regeering is, gelouterd, weer krachtig op den voorgrond treedt, vandaar dat er in de 16e eeuw op dit gebied meeningen verkondigd zijn, die de huidige bestrijders van kindervoeding en -kleeding en van tal van andere sociale hervormingen, die voor de deur staan, de haren te berge zouden doen rijzen.

Ook de wegwijzers in zake armenzorg uit de dagen van onze puberteit, hadden blijkbaar een te frisschen en natuurlijken kijk op het geval, ze zagen te scherp en juist den weg, die moest ingeslagen worden en vertelden dat naïvelijk langs hun neus weg, in allen ernst meenende, dat hun plannen als wijze raad dankbaar zouden worden aanvaard. Gelukkig waren er nog wel mannen van de practijk, die zulke dwaze droomers hardhandig of met een zacht lijntje van hun àpropos wisten te brengen en zoo de oude basis voor het gezag van Kerk en Staat nog voor eenige eeuwen wisten te beschermen.

1577 was aangebroken. Leiden kwam de ellende, tijdens het

beleg geleden, te boven en dit uitte zich o.a. ook hierdoor, dat de vroedschap naar middelen zocht om de bedelarij aan banden te leggen, die juist in deze streken in de laatste jaren welig had kunnen tieren, te meer, daar „den gueden aert en de genegentheyt van den borgeren alhyer tot het onderhoudt van den armen, ende de toestendicheyt van alle bedelrie van die van de overheyt alle bedelaren van de vreemde landen, zoo van Arthois, Henegouwen ende andere, mitten oorloge bedurven zynde, zoe van Brabant, Gelderlandt, Overijssel ende andere dorre ende onvruchtbare landen herwaerts hadden doen trekken ende rechts gelyck alle de rivieren haeren loop nemen naer de zee, alhyer binnen deser stede eene zee van bedelaren ende dienvolghende van potbueven, lantloopers, hueren, dieven, knevelaers ende moorders (hadden) gemaeckt."

Het tijdstip was naar het oordeel der vroedschap goed gekozen, immers tijdens het tweede beleg was een gansche schare bedelaars door de pest opgeruimd, tal van rabouwen waren door den oorlog, dat is door de hoop op buit, thans van Leiden afgelokt, den oorlog, „die, gelijck een zeylsteen ijzer ende stael tot hem treckt, hueren ende buven mede naer hem nemt," en bovendien was de macht der monniken, die gedurende de middeleeuwen de leiding van de publieke liefdadigheid voor een deel in handen hadden. voor goed gefnuikt.

Deze overwegingen hadden er „Burgermeesteren ende Gerechte" van Leiden toe gebracht, om aan eenige gecommitteerden op ta dragen een ontwerp op te stellen van een plan van armenzorg, volgens hetwelk het mogelijk zou worden „haere goede arme onderdanen ende schamele gemeente, die van titelycke goeden ende daer beneffens van gelove (= crediet)

ende zulcx tmiddel van te mogen leven ende henen comen zijn gebloet ende onvoorzien", tegen honger en gebrek te vrijwaren. En aangezien „Burgermeesteren ende Gerechte" niet op eigen gezag durfden beslissen, — ze waren dus blijkbaar overtuigd van het diep ingrijpende van het ontwerp — was op 25 Februari 1577 de vroedschap bijeengeroepen, om bedoeld rapport te hooren en er haar meening over uit te spreken.

Een hoogst belangrijk deel van het rapport is reeds de eerste helft, waarin de opsteller uiteenzet, welke soorten van armen er zijn en de oorzaken hunner armoede aanwijst: De ware armen krijgen niet, waar ze recht op hebben, de aalmoezen komen ten goede aan „licht ende arch gespuys", dat het leven niet waard is. Dit gespuis bestaat in de eerste plaats uit menschen, die van hun jeugd af met den bedelzak geloopen hebben; nimmer hebben ze eenig handwerk of ambacht geleerd, en zoo kregen ze langzamerhand „een zueticheyt ende lust" in het bedelen. Dikwijls zijn ze beter bij kas, dan degenen, wien ze dagelijks met groote onbeschaamdheid een aalmoes afsmeeken, en hun erven kunnen zich soms in „een grooten penning" verheugen, hoewel de cellebroeders (dit waren menschen, die zich met de verpleging voornamelijk van hen, die aan de pest leden, bezighielden) en de vrouwen, die voor het afleggen zorgden, vaak een deel wisten te verdonkeremanen.

De tweede kategorie vormen de lui, die in hun jeugd goed zijn opgevoed en best in staat zouden zijn den kost te verdienen, maar door een ongeregeld leven kregen ze zoo zeer liefhebberij in leegloopen en bedelen, dat „zy mette coortse scheenen te werden geplaecht, als zij mer van twercken hoorden spreecken."

Ten derde behooren tot hen, bij wie het bedelen misdaad is, de menschen, die „met een zonderlinge vlyt arbeyden" en „een schyn van deucht" aannemen, maar „gelijck de cueyen, die veel melcx geven ende tzelve mit die voet weder omme stooten", gaan ze „zonder eenich achterdencken op den couden winter te hebben, 't daegelicxe gewin verslampampen in tavernen, cooten ende herbergen, ick swijge van bordelen en hoerhuysen", en als de winter dan gekomen is, gaan ze om aalmoezen, „die zy meenen, ja vastelicken laeten voorstaen, dat men hemluyden des winters schuldich es ende moet uytkeren".

In felle verontwaardiging gaat dan de ontwerper van het plan over tot een algemeene schets in zijn teekenachtige taal:

„Dese achtelooze menschen, wiens lichamen men tot noch toe onder den naem van aelmissen mit overvloet van spijs ende dranck weeldich ende dertel heeft gemaeckt, zijn tot noch toe onder den anderen voorts gehuwelict ende getrout, ende zoo men seyt, dat gelijck zeer gaerne zijns gelijck ende hac zijns gemack zouct, hebben hem aen eenyge loye scheucken (= lichtekooien), lichte deernen, dertele hueren, leckere teven, oorloosde dieffeggen ende achteloze meeren (= vrouwspersonen), die zij voor haerluyder partuyr hebben cunnen bejegenen mitten bant des huwelicx laeten verknopen, die dan die kinderkens, die zy zulcx te zamen teelden, van jongs aen tot hylen ende gylen (= heelen? en brutaal bedelen) wenden ende opvueden, de welcke zoo drae zij mer gaen consten, de lichtvaerdicheyt, vadsicheyt ende loyheyt, die zy haer ouders uyten borsten gezogen hebben, gewillichlicken ende meesterlicken naervolgen. In zulcker vugen werdt de gemeente alhyer vervolt van menschen, daer van in tyden en wylen gheen dienst,

nut noch profyt en staet te verwachten, mer groote commer, benautheyt ende bezwaernisse, ende die onze naercomelingen inde toecomende tijt rechts zoo wel zullen dienen, te passe comen, als heurluyder bedelende ouders tegenwoirdelicken onsluyden doen".

Wel hebben enkelen, die in eerlijke, verborgen armoe leven, ook soms iets van de algemeene weldadigheid genoten, maar eer door derden de huiszitten-meesteren voldoende op de hoogte waren gebracht van den toestand van deze „arme eenvoudighe harten", die liever van ellende omkomen, dan te vragen, hadden de onbeschaamde leegloopers het vet al van den ketel, hadden ze door bedreiging dikwijls, de huiszittenmeesters het geld al afgedwongen. Aan het brood, dat ze krijgen, steken ze den mond niet, ze mesten er hun varkens mee of verkoopen het voor een kleinigheid aan de jagers, die het voor de honden gooien.

In de litteratuur van de 15de en 16de aeuw vindt men de door van Hout geschilderde toestanden volkomen zuiver weerkaatst. Is het niet. of we de Aernoutsbroeders hooren, die onder het patronaat van Sinte Reyn-uyt of Sinte Noy-werc de wereld rondtrekken. In de „ghenoechlijcke Twee-spraeck van den ouden ende langhe Aernout" vraagt „De Meester" naar Aernouts' handwerk en het antwoord luidt:

't Is af te rapen, die mijn bijten, —
Tot dat de Zonne onder gaet.
Als dan doe ick weder aen mijn ghewaet
Ende gae loopen rechtevoort
Tot aen des Huysmans poort,
Hopende van hem te crijghen yet.
Maer ist dat den hondt mijn dan siet,

Soo gaet hij groot gheruchte maken
En ick weere mijn met een tuynstake."

Hoe betaalt ge uw gelag? vraagt de Meester.

„Ick salt u segghen soo ick best mach;
Broodt bejaegh ick met een grooten hoop;
Ick gheve dat weder goede coop,
Soo hebbe ich 't gheldt in mijnen handen."

Hy zoekt ruzie met Clays, die hem den kop stuk slaat; er wordt pays gemaakt en die wordt bezegeld met

„Ses volle kannen biers te vooren.
Ick drinck dan wijn-coop van mynen hoofde
Ende mettet geldt van mijnen broode
Betael ick dan mijn slaep-huyr."

De mis hoort hy in het bosch,

„Daer loop ick in; dat is mijn kercke.
Aldaer hoor ick zinghen den Lewercke,
Oock den Koeckoeck en de Naehtegale snel.
Ick versta die Vogelkens alsoo wel,
Als ghy doet uwen Prochiaen."

Men ziet het, wie aan de aanschouwelijkheid van het rapport niet genceg heeft, vindt in de „Veelderhande geneuchlycke dichten, tafelspelen ende refreynen" [1]) en in onze middeleeuwsche kluchten stoffe te over om zijne verbeelding hulp te bieden, wanneer hij zich deze bandelooze schare van jolige schurken recht levendig voor oogen stellen wil. We kunnen ze met namen noemen de waardige sujetten, Schuyfman en Sloef, Roel en Heyn, die ter illustratie tusschen den tekst van ons rapport zijn te voegen.

---

1) Uitgegeven door de Mij. van Ned. Letterk. 1899, p. 72 vlg.

Slaan met roeden, het uit de stad drijven van dergelijk gespuis, dat aan geen plaats gebonden was, het verbod om tavernen te bezoeken, dit alles schijnt al bijzonder weinig geholpen te hebben. Trouwens een plakkaat van Karel V staat bij een dergelijk verbod aan de bedelaars ook bijzonder gemoedelijk toe, „dat sy somtyds voor recreatie eenen Pot Biers met haeren Huysvrouwen sullen mogen drincken sonder hem nochthans droncken te drincken".

De oorzaken der armoede komen thans aan de beurt. Twee stipten we er al aan: de vrees voor den meedwil der rabouwen vooral op het platte land en het onbekookt uitdeelen van aalmoezen door de kloosters krachtens erflatingen enz. Laat ik om eenig denkbeeld te geven van den omvang van dit laatste kwaad, er hier enkel maar op wijzen, dat Pieter de la Court in zijn „Welvaren der Stad Leyden" het feit in herinnering brengt, dat alleen aan de abdij van Rijnsburg tweeduizend personen vast driemaal 's weeks hun „onderhoud" kwamen halen [1]).

De derde oorzaak is de lakennering. Door velen, zegt het rapport, wordt ze nog beschouwd als een schoone parel en kleinood „ende rechts of tgeheele welvaren van de stede daer aen gelegen was"; Van Hout heeft „ter contrarie (in) dezelve oirzaecke ende vuedsel van tvoorgeroerde onnutt gespuys" leeren zien. In het kort komt zijn hoogst merkwaardig betoog hierop neer: De vroedschap betaalt de loonen der werklieden als „velledelers, velledragers, vellewassers, kempsters, spinsters, spuelders, wevers, vullers ende diergelycke schamele ambachtsluyden"; de meeste leden der vroedschap zijn zelf drapenierders

1) Zie ook Guicciardini, uitg. 1648, p. 208.

of zijn bij den lakenhandel betrokken, vandaar hongerloonen, vandaar dat de menschen liever gaan bedelen dan werken in de lakennering.

De ambachtslui worden in het werk genomen door rijke burgers „diemen van oudts drapenierders heeft genompt, deze alleenlicken voer hem nemende ende het ooge hebbende omme hem zelven rijck, machtich ende geweldich te maecken ende zulcx in achtinge ende oeverheydt te comen, gelyck het geheel regement deser stede tot de veranderinge toe bij zyn Princelycke Excellentie, onlang naer het denckwaerdige twede ontset deser stede gedaen, in haer subjectie es geweest, en hebben noyt (gelyck gemeenlycken den aert van alle gierige menschen es) haere schamele arbeytsluyden zulcken eerlicken loon cunnen noch begeeren te geven off toe te vuegen, dat zy hem daer op eerlicken hadden connen ontdraegen, mer hadden de zelve schamele luyden van oudts zulcken specie van een slavernye ende dienstbaer juck om den hals ende opten schouderen geleyt, dat zij hem mosten te vreeden houden mit zoodaenigen soberen loon, als hem by die van de oeverheydt (indertijt deur tbenaerstigen ende tvervolgh van den drapenierders, wezende al te zaemen van eenerley affcompste ende geslacht ende zulcx in den anderen gebonden mit huwelick, machschap, gezwaegerschap ende vrundtschap) es toegevuecht geweest, zonder dat zyluyden (als alle andere ambachten, neeringen ende hanteringen) den goeden luyden zoo goetcoop ende zoo duyr te dienste mochten staen als zy mitten zelven consten verdragen; ja, dat meer es, stont noch in monde (= macht) van waerdeyns of eenyge van hemluyden van haer zober ende cleyn loontgen yet zouden hebben off niet." Dit

laatste ziet op een uitgebreid boetenstelsel, waarover men de keurboeken kan nazien.

Het natuurlijk gevolg van dergelijke toestanden was, zegt het rapport, dat men begon met des Zondags te bedelen, en had men er eenmaal den smaak van weg, was eenmaal de schaamte overwonnen, dan sprak het van zelf, dat men de voorkeur gaf aan een lui, lekker leventje boven uitgezogen te worden door den weverpatroon.

Men lette wel op, deze eenvoudige, klare voorstelling van den stand van zaken komt niet uit den mond van een of andere oppositie, zooals we ons die tegenwoordig zouden kunnen denken. Jan van Hout staat zelf aan de zijde der „verdrukkers" en hij stelt er prijs op, dit in den vorm van een verontschuldiging te verklaren: men verdenke hem niet van haat of nijd; hij heeft onder de drapenierders zijn beste vrienden, die hij geenszins tegen zich wil verbitteren; zijn vader, grootvader en overgrootvader behoorden zelf tot de lakenfabrikanten en de laatste spruit uit een der aanzienlijkste geslachten van Leidsche wevers. Ons vertrouwen in de volkomen juistheid van zijn voorstelling kan hierdoor dus slechts toenemen.

Trouwens wat de ontwerper van ons rapport vertelt, is eigenlijk niets nieuws: zijn groote verdienste is alleen in zijn tijd, in de vroedschap het kwaad met ronde woorden zoo helder en duidelijk te hebben geformuleerd. Van 1372, 1435, 1477 zijn de uittochten der wevers uit Leiden, een andere vorm van onze werkstakingen, bekend. Als de plebs van den Mons sacer trokken zij de stad uit naar Gouda of elders om op die wijze de werkgevers en de vroedschap tot hooger loon te dwingen.

Zoo zien we dus reeds in de middeleeuwen in volle zwaarte op de werklieden in één tak van nijverheid den last drukken, die in later tijd de verpletterende rotsblok dreigt te worden, waaronder het maatschappelijk leven wordt vernietigd, de macht van het groot kapitaal.

En nu wordt onze kijk op die zoo zeer verachte schare landloopers ook geheel anders, nu wordt het begrijpelijk, dat er menige Tijl Uilenspiegel, menige Lamme Goedzak, ja, wie weet, zelfs een enkele Villon in zorgelooze losbandigheid meezwierf onder dit zoogenaamde uitvaagsel en zonder gewetensbezwaar zich toeigende, wat onder zijn bereik kwam, dat menig vrije, nobele borst, die zijn tijd vooruit had kunnen brengen, menige goedhartige zwakkeling, die onder andere maatschappelijke omstandigheden misschien een zorgzaam huisvader ware geworden, de voorkeur gaf aan een gevaarvol avontuurlijk vagabondeeren boven uitgezogen te worden door den drapenierder. Zien we hier niet duidelijk den wortel van het kwaad voor alle tijden aangewezen, ook voor den onzen, die bij veel uiterlijk verschil toch zooveel innerlijke overeenkomst met die oude dagen biedt. Hier helpt geen slaan met roeden, zelfs al ziet men een pot bier op zijn tijd door de vingers.

Het rapport komt nu tot het eigenlijke plan van armenzorg. Het verdeelt „die men armen nompt" in vier groepen: de weezen, leprozen of lazarissen, „oude onmachtige menschen" en huisarmen.

Er bestonden in de middeleeuwen voor deze verschillende takken van armenzorg verscheidene gasthuizen en gestichten, die, voor zoover is na te gaan, meestal door particulieren

waren opgericht en onder toezicht van de regeering stonden.

Voor oude lieden waren er drie gasthuizen. Het rapport stelt voor hiervan één algemeen gesticht te maken; daartoe worde aangewezen het St. Katrijnen gasthuis; alle bezittingen van de beide overige zullen daarop overgaan en er zij één reglement. Om in de onkosten van de verbouwing en betere inrichting te voorzien, zal er een loterij gehouden worden en om meer „trecx ende geloop van volck" daarbij te veroorzaken, zal de verloting op den derden October plaats hebben, den dag, waarop voortaan ter herinnering aan het beleg een jaarmarkt gehouden wordt.

Een dergelijk middel om aan geld te komen voor stedelijke ondernemingen was in die dagen lang niet ongewoon. Het rapport herinnert er aan, hoe Delft zich door zoo'n loterij een rente van tweeduizend gulden 's jaars bezorgde, en dat nog wel in tijden „datter zoo veele loterijen loop hadden."

Het Oudeliedenhuis kome met het gesticht voor de leprozen en weezen onder één hoofd; dit wordt aldus met een voor den tijd teekenend zinnetje uitgedrukt: „dat men tot de regeringe ende tbewint van tvoorz. *gemeen gasthuys* (dat men zulcx voortsaen zoude mogen nommen omme de naem van St. Cathryn, wezende een overblijfsel van de oude papisterie, wech te nemen) mitsgaders van den armen wezen ende leprozen zoude moghen stellen eenen oversten off superintendent, die opsicht ende overgebieden (blijvende doch onderworpen den Burgermeesteren ende Gerechte) opten zelve drye huysen zoude hebben."

De bedoeling van deze centralisatie is bezuiniging en, door eenheid, betere orde te verkrijgen. Wat het eene huis te kort mocht komen, worde uit den overvloed van het andere aan-

gevuld; bij afzonderlijk beheer zij er één gemeenschappelijke „beurse"; de verschillende ambtenaren zouden zooveel mogelijk om het jaar van het eene huis naar het andere worden verplaatst. Het doel van dien maatregel wordt niet genoemd. Zag Van Hout misschien in, dat een dergelijke afwisseling van bezigheden hardheid en willekeur, die de sleur bij deze ambtenaren allicht doet ontstaan, eenigszins kon verzachten?

De „meesteren mitsgaders haeren rentmeesteren" van ieder huis doen jaerlijks in tegenwoordigheid van één burgermeester, twee schepenen en den superintendent rekening en verantwoording. Wanneer de inkomsten der huizen onvoldoende bleken voor de uitgaven, zoodat de meesteren uit hun eigen zak hebben moeten bijpassen, dan zijn de burgemeesters verplicht binnen een maand na de sluiting der rekening dit bedrag aan de meesteren terug te betalen uit de *stadskas* of uit de opbrengst van eene *„hoofdelinge zetting"* onder de burgers. Een predikant komt Zondagsmorgens in het gasthuis, 's middags in het leprozenhuis om deze armen „als hun buyten de gemeente onthoudende mit ende uyt den woorde Gods te leeren, troosten, vermanen ende straffen."

Ook voor de huisarmen bestonden drie stichtingen, ook deze zal men tot „één ontfang ende éénen uytgeven brengen". Daarbij voege men de opbrengsten van de gilden en de boetegelden, die de stad toekomen. Ook hier zij weer één hoofd, de almoezenier, „zynde een man van sorte, aenzien ende qualite". Onder hem staan acht huiszittenmeesters, die ieder een ban of quartier van de stad onder hun beheer en toezicht krijgen. Ieder huiszittenmeester heeft tot zijn beschikking de „heeren van gebuyrten". Deze werden door „die van den

Gerechte" uit een drietal, opgemaakt door een groep buren, gekozen en hadden te zorgen voor vrede en eenigheid in hunne wijk en tusschen de gebuurten onderling. Een gebuurte telle voortaan niet meer dan vier en twintig en niet minder dan zestien huizen. De heeren van de gebuurten zullen verplicht zijn de meest volledige inlichtingen te verschaffen over toestand, levenswandel enz. van degenen uit hun wijk, welke voor bedeeling in aanmerking komen. Ze hebben toe te zien, of deze zich „mit eenyge neeringe, ambacht off eerlycke hanteringe generen ende onderhouden off niet ende zunderlinge te versorgen, dat craemvrouwen, crancken, weduwen ende schamele lieden mit kinderkens verlast, behoorlijcke hantreyckinge tot haer notige onderhout mach gewerden, zonder int minste te gedoogen, datter aen eenyge onnutte, loye, wercknoye persoonen, heur leden klouck ende machtig zynde, de aelmissen werden verstreckt."

De huiszittenmeester zorgt voor het ophalen der aalmoezen tijdens de predicatiën en gaat eenmaal per maand met een „besloten busse" langs de huizen. Of men zal de collecte in de kerk geheel afschaffen, omdat ze predikant en hoorders hindert en ook „om datter alsnoch veele persoonen, de pauselycke ende andere religiën toegedaen zijnde, hem van den predicatiën onthouden" Een wekelijksche inzameling langs de huizen, zou misschien meer opbrengen.

In de kas der huisarmen zullen ook de gelden komen, die met het doel van uitdeelingen bij oude stichtingen aan kloosters en abdijen waren vermaakt. Een commissie worde ingesteld om te onderzoeken, „wat elck abdie, convent, clooster ende gemeente van outs gehouden is geweest aan den armen

te verdeelen". Daarna zal men aan de Heeren Staten 's lands verzoeken het bedrag te ontvangen „van den verloopen jaeren, daer van gheen verdeelinge en es gedaen geweest ende vorder voor de toecomende jaeren te hebben verzeeckeringe van zeeckere landen, gronden, rente ende innecomen uyt de gheene, die best ende naest gelegen zouden zijn." Zoo noodig komt er ook voor de behoeften der huisarmen aanvulling uit de stadskas of uit een extra-belasting.

Een hoogst gewichtig voorstel is ook dat van werkverschaffing aan de bedelaars. Daarvoor zal twee à drieduizend gulden worden uitgetrokken. Ieder, die voorgeeft geen werk te kunnen vinden, wordt aan het werk gezet. Er worden „linde lakenen, netten off yet diergelyck" gemaakt en men zal door eenige vrijdommen speldenmakers naar Leiden lokken, met de bedoeling om hun ambacht ook door de armen te laten uitoefenen, daar dit werk „elck eenen leechlicken ende zonder lang leeren can gedoen." Vrees voor concurrentie bestaat er dus niet, behoeft er ook niet te bestaan in die dagen, toen de prijzen van de meeste voortbrengselen der industrie door de gilden of het stedelijk bestuur werden vastgesteld; en wat de armen maakten, zou natuurlijk niet onder die prijzen worden verkocht. Wie met opzet het hem opgedragen werk bederft, worde gestraft met verbanning.

Bedelen wordt voortaan met geeseling bedreigd. Wie behoefte heeft, wende zich tot den huiszittenmeester met vermelding van afkomst, ouderdom, beroep, aantal kinderen enz. Voor dergelijke aanmeldingen houdt de huiszittenmeester eenmaal 's weeks zitting. Wie zich tegenover hem onbehoorlijk gedraagt, hem misleidt, bedreigt of „andere cluchten of onge-

oorloofde zaecken" gebruikt, wordt gestraft met den dood, een brandmerk, geeseling of bannissement.

En als nu de „zaecken in der vugen als boven mit eenen yver werden aengevangen ende beleyt", dan twijfelt de ontwerper er niet aan, of „de waere armen en zullen van aelmissen mit minder quetze van de gemeente behoorlicken ende genouchsaem werden gehantreyckt ende voorzien, ende dese stede en zal mit eenen van eenen grooten hoop loy ende onnut gespuys gehelicken werden verlost ende ontledicht, die zulcx oock gedwongen zullen wezen, òf naer andere steden ende landen, daer men de bedelrye liever zal willen toestaen te vertrecken, òf, twelck te wenschen es, van haer loyheyt af te staen, een geregelt ende tuchtich leven aen te vanghen, hem tot naersticheyt, arbeyden ende wercken te begeven ende zulcx buyten der gueder luyden schade, van haer handwerck in tzweet heurs aensichts te moeten leven."

Wanneer we het ontwerp thans in zijn geheel overzien, dan treft ons vóór alles dit hoofdbeginsel; De geheele armenzorg komt onder toezicht en beheer van de stedelijke regeering, die aan een éénhoofdig bestuur over de beide takken van armenzorg de beschikking geeft over de opbrengsten der publieke liefdadigheid en de fondsen, voortkomende uit oude stichtingen, vermeerderd met de opbrengsten van legaten, vroeger aan kloosters vermaakt met een liefdadig doel, de baten voortvloeiende uit de gilden en de boeten, aangevuld door stedelijke belasting.

Zou men de groote beteekenis van dit beginsel en van wat uit de consequente toepassing ervan noodzakelijk voor heel het maatschappelijk leven voortvloeit, in Van Houts dagen hebben

gevoeld? Zou men hebben ingezien, dat op den duur het gezag der kerk over de schare staat of valt met het al of niet in handen hebben van de armenzorg en allerlei andere stoffelijke belangen; dat door de toepassing van het voorgestelde systeem de basis werd gelegd voor practische uitvoering van sociale beginselen, die volkomen in strijd waren met de maatschappelijke verhoudingen, die gedurende de middeleeuwen hadden bestaan; dat de eerlijke, arbeidzame arme bij de invoering van het nieuwe stelsel voortaan fier en zonder schaamte als een recht van de gemeenschap zou komen eischen, wat hem tot heden vaak onder de meest vernederende omstandigheden door zijn meerderen in „stand" als gunst was toegereikt; dat men aan de heerschende klasse de zoete egoïstische streeling ging ontfutselen, die er ligt in het zich kunnen beroemen op nobele daden van naastenliefde?

Ik vermoed, dat de Leidsche vroedschap, dit alles eer vaag gevoeld, dan wel bewust geweten zal hebben. We staan hier voor een dier merkwaardige naïveteiten, waarbij we het gezond verstand volkomen helder en logisch een stelsel zien opbouwen, zonder dat het egoïsme nog heeft meegesproken.

Om tot ons rapport terug te keeren: de Vroedschap stemde het voorstel over het St. Kathrijnen gasthuis af en liet wat de huisarmen betreft de beslissing over aan Burgermeesteren ende Gerechte. Toch zijn er nog wel sporen van het ontwerp in de Leidsche armenzorg gedurende de eerste jaren na 1577 merkbaar; In 1596 is het St. Kathrijnen gasthuis verbouwd en verbeterd, ook ingericht voor krankzinnigen. In het keurboek van 1583 wordt bedelarij verboden. In bijzondere gevallen

bijzondere gevallen kan toestemming verleend worden; wie te Leiden werk kwam zoeken, kan een verlofbriefje krijgen voor drie dagen, vreemdelingen, die een „ongeveinsd" lichaamsgebrek hadden, mochten drie maanden bedelen.

De leiding van de armenzorg is in handen van huiszittenmeesteren en *diaconen van de kercke*, dewelcke mit gemeenen doetduncken ende advys van die van den Gerechte, mitsgaders van de *kerckenraet* t'samengevoucht ende één gemaeckt zyn ende voortsaen mit eenen name de aelmoeseniers zullen werden genaemt." Zij hebben het toezicht over de volledige armenzorg, inrichtingen voor weezen, zieken, ouden van dagen, kraamvrouwen en huisarmen. Voor de behoeftige kraamvrouwen hebben vier „goe-moeders of diakonessen" te zorgen. Bij collecten in de stad gaan de *predikanten* mede rond. De Engelschen, Lutherschen en Mennonieten onderhouden hun armen uit hun eigen inzamelingen. Over de Katholieken trof ik niets aan. Als er des winters brood en turf wordt uitgereikt, worden deze zaken door de huiszittenmeesters, „welcke tot dien einde rondom door de geheele stad gaan en besien, wie hetzelve van noode mocht hebben, aan een ieder zonder eenig onderscheidt uitgereikt." [1]) De nieuwe kerk had haar eerste overwinning op het gebied der armenzorg dus reeds behaald.

De beginselen in ons rapport uitgedrukt zijn in 1577 niet nieuw; merkwaardigerwijze trachtte de stad, die slechts eenige jaren te voren al de ellende van het Spaansche oorlogsgeweld had te doorstaan, vrede, orde en welvaart binnen de weer oplevende veste te stichten door toepassing van de ideeën van een Spaanschen denker.

1) Keuren der stadt Leyden der graaffschappen van Holland, 1583, p. 102 vlg.

Johannes Ludovicus Vives, in 1492 te Valencia geboren, was, nadat hij misschien reeds in zijn vaderland wat Grieksch had geleerd, op zijn zeventiende jaar naar de Parijsche Hoogeschool getogen. Ook daar vond hij op dat tijdstip nog niet, wat hij zocht. In 1518 kwam hij te Leuven met Erasmus in aanraking; door en met hem leerde hij voor zoover de middelen het in die dagen toelieten, de beteekenis der klassieke oudheid kennen; Erasmus, Wolsey, Thomas Morus werden zijn intiemen; bij Hendrik VIII stond hij vóór de echtscheidingskwestie in aanzien. Deze man, wien van zijn hooger standpunt liefde eendracht en vrede zoo eenvoudig en gemakkelijk te bereiken toeschenen, die over al deze zaken in naief geloof aan het goede brieven schreef, overvloeiende van ernstige wijsheid en leering, aan de kerkelijke en wereldlijke vorsten zijner dagen, welke elkaar en hunne onderdanen in blinde heerschzucht en afgunst het leven verbitterden, voelde zich in 1526, opgewekt door de aansporing van dominus Pratensis, een der hoofdmannen uit den Brugschen raad, geroepen en boekje samen te stellen over de verzorging der armen, *De subventione pauperum*, dat in hetzelfde jaar te Brugge verscheen, opgedragen aan den raad dier stad, toen reeds eenige jaren de woonplaats van den schrijver [1]).

Men heeft vier eeuwen lang heel wat kwaads van het humanisme verteld: Het is het heidendom, dat herleeft te midden van een christelijke maatschappij, de godsdienst van den vorm

---

1) Zie over Vives en zijn invloed o. a. W. Francken, Joh. Lud. Vives, Rotterdam 1853; de Bosch Kemper in de Ned. Jaarboeken voor Rechtsgeleerdheid en wetgeving III, blz. 468; Altmeijer, Les Précurseurs de la Réforme, II. p. 48; Blok, Een Hollandsche stad onder de Bourg.-Oostenrijksche heerschappij, p. 351.

en van de zinnen. die in de plaats treedt van het zoeken naar de idée, het is l'aristocratie de l'esprit, l'indifferenza del contenuto, il s'agit d'effacer, d'abolir, d'anéantir mille ou douze cents ans d'histoire, et l'érudition en paraît le meilleur ou le plus sûr moyen [1]); maar dit boekje „De subventione pauperum" is een der vele bewijzen, dat de kern van dat humanisme, 't welk voortleeft tot op den huidigen dag, reeds vroeg aan de besten niet alleen het juiste begrip gaf van de hoogte van wetenschap, kunst en wijsgeerig denken bij vorige geslachten, maar bovenal een hoogere wijding van hun christelijk geloof, een klaren logischen kijk op, een reiner begrip van al het menschelijke schonk, hen bezielde tot een alomvattende liefde voor de menschheid, die tot daden dwong.

Vives wordt gedreven zoowel door de klassieke gedachte, dat niets van het menschelijke den mensch vreemd mag blijven, als door zijn geloof, dat, naar den leer van Christus, een onverbrekelijke band de menschen onder elkaar vereenigt.

Wanneer de magistraat alleen voor de rijken zorgt en de armen veracht, handelt zij als de geneesheer, die zich om de kwalen van handen en voeten niet bekommert, omdat ze ver van het hart zijn, en zoo iets gebeurt niet zonder groot nadeel voor den geheelen mensch. Dit begrip van de groote eenheid van het maatschappelijk leven is de grondslag, waarop Vives zijn denkbeelden over armenzorg, die we vijftig jaar later geheel door het Leidsche rapport vinden nagevolgd, heeft gebouwd. Alle gestichten behooren te staan onder het toezicht van de wereldlijke macht, van haar gaat de armenzorg uit.

1) Zie o. a. Brunetière's met dat al belangwekkende Histoire de la littérature classique, I, Paris, Delagrave, 1904, chapitre premier.

Er worden armverzorgers, censores, aangesteld, die zich nauwkeurig op de hoogte stellen van den toestand van ieder der behoeftigen. Voor de krankzinnigen een zachte menschlievende behandeling, genezing zoo deze mogelijk is. De kinderen der armen trekke de staat aan zich en hij zorge op scholen, van staatswege ingericht, voor een goede opvoeding door beschaafde onderwijzers naar de beginselen der ware christelijke vroomheid en plichtsbetrachting. Alle armen moeten werken voor den kost, zelfs de blinden. De geestelijkheid houde niet langer de gelden achter, die haar zijn vermaakt tot uitdeeling onder de behoeftigen; deze gelden behooren te komen onder het beheer van de wereldlijke macht. De inkomsten worden aangevuld door inzameling en belasting.

Men ziet, hoe Vives ten volle beseft, dat de armoede is een maatschappelijk verschijnsel, dat de gemeenschap in haar geheel behoort te bestrijden. Onze eeuw leert zoeken naar dieper ingrijpende geneesmiddelen, om de kwaal meer blijvend te genezen, maar de hoofdrichting waarin ook thans nog gezocht wordt, wijst reeds Vives aan.

Het zou ons te ver voeren, hier den ontwikkelingsgang dier beginselen in de zestiende eeuw te volgen. Genoeg is het, dat we gezien hebben met wat een onbevangenheid van oordeel, met wat een overtuiging, met wat een helderheid van geest, met wat een zaakkennis, met wat een liefde vooral Van Hout in de laatste helft dier eeuw voor dit groote maatschappelijk werk gestreden heeft. Dat hij slechts een klein gedeelte van wat hij wenschelijk achtte, verwezenlijkt heeft gezien, spreekt van zelf, evenzeer, dat ook dat kleine beetje door de geestelijkheid en de burgerij, die haar belangen be-

grepen, spoedig is vernietigd. In Coolhaes heeft Van Hout te Leiden een geestverwant ook op het gebied van armenzorg gehad [1]).

Van Hout had een warm hart voor de lijdende menschheid; hij wilde den verdrukte helpen, hij streed met vuur voor de belangen en rechten van den kleinen man. Aardig blijkt dit ook uit een ander rapport van een kwart eeuw later, van 1603.

In strijd met oude plakkaten uit de dagen van Karel V was men begonnen ook van de warmoezeniers tienden te heffen. In een „Deductie of Remonstrantie, van wegen de Burgermeesteren ende Regierders der Stadt Leiden, ter vergaderinge van de E. Mo. Heeren Staten van Holland en West-Vrieslant gedaen, jegens de gepretendeerde perceptie van Thienden op wortelen, cool, ajuin, saladen, ploc-boonen ende diergelycke aertvruchten, in warmoeshoven wassende" [2]), levert hij een vurig pleidooi tegen dit misbruik van macht. Niets is van nature meer bestemd om vrij te zijn van tiend dan juist de aardvruchten. Immers de arbeid der warmoezeniers is aan allerlei wisselvalligheden onderhevig. Een morgen grond kost hem 100 à 150 gulden 's jaars aan pacht, de bewerking komt op 300 tot 500 gulden, „eerse een kerl zaets daerinne mogen werpen, verzwijge een stuiver daervan konnen trecken." — „Bezaeit zijnde ende tzaet opkomende, werden de arme luyden genootzaekt om nacht ende dach te employeren tot uit-wyen van het onkruit, planten ende verplanten, weder spitten ende

1) Rogge, Coolhaes, II, p. 54.

2) P. van der Schelling, Hollands Tiend-regt, Rotterdam 1727, II, p. 155 vlg. en Bijdr. Hist. Gen. XXVI, p. 117.

delven; ende in summa moeten tgansche jaer met haer wyven ende kinderen leggen wroeten inde voorschreven thuynen als aertwormen, ende aldaer haer tijt zo zuirlick in hitte ende koude, in regen ende onweder overbrengen." Dan komen de „iniurien ende letselen des hemels," verder muizen, slakken, rotten, „menichmael tot zulcken haerluiden verlies, dat wyf ende kinderen tzelve bezuiren, jae hongersnoot beschreyen moeten." De menschen, die daarvan tienden durven trekken, „zouden in effecten trecken de Thienden van tsweet, ende bloet van den schamelen arbeitsman, diens kinderen menichmael zulx uit haren hollen buick zouden ontberen moeten, zouden trecken de thienden van alle de groote kosten, diese daeraen leggen, zonder zelfs een stuiver uit te keeren. 't Welk voorwaer of wel eerlijk zijn zoude, willen de Remonstranten te examineeren geven de onbedriegelijke conscientien der geenre, die hen mitte voorschreven nieuwigheden zoucken te verrijcken."

Zoo had Van Hout begrip van sociale rechtvaardigheid. Zoo is ook te verklaren zijn belangstelling in het oproer van het kaas-en-broodvolk, waarover hij verschillende bescheiden had verzameld, uit welke hij een beknopte geschiedenis van het geval had samengesteld, die eindigt met de woorden: „Ziet hier 't geen men noemde in genade en gratie opnemen, en elk oordeelt, of hier 't minste poinct van genade ofte gratie vermengt is, en of men niet veel eer moet bekennen, dat men de arme onderzaten, die men tot beroerte geperst heeft, niet met een veel onverdragelijker jok heeft gezocht te belasten en te onderdrukken [1])?"

---

1) Orlers, Beschrijving van Leyden, ed. 1781, II, p. 461 vlg.

Zoowel de deductie over de warmoezenierstiend als het rapport over armenzorg lichten ons in over de houding, die de opsteller tegenover den godsdienst, in het bijzonder den hervormden, als maatschappelijk verschijnsel innam.

Als hij in zijn deductie een vluchtig overzicht geeft van de geschiedenis der tienden, dan verhaalt hij, hoe, naar de wet van Mozes, tiend geheven werd van alle aardvruchten; maar dat was voor „Leviten ende Priesters, die hen moesten employeren totten dienst Gods ende anders geen gedeelte van goederen in den beloofden landen en hadden"; maar daarna kwam de geestelijkheid, „*die van outs gewoon was altyts haer vinnen verder ende meerder te verspreyen*", [1]) en poogde ook de tienden van allen handel en handenarbeid zich toe te eigenen. Het gecursiveerde wijst ons terstond de richting, waarin Van Hout is gegaan en is geheel in overeenstemming met den anticlericalen geest van het rapport over armenzorg.

Zoo was ook de groote geestelijke beweging van den tijd. De hooger staanden voelden, dat de ware godsdienst een te heilige, intieme, geheel subjectieve zaak was om naar een algemeen patroon te worden geknipt voor de groote massa, dat alle onwrikbare dogmata onvereenigbaar waren met het vlottend onzekere, dat ieder menschenhoofd en -hart slechts begrijpen en voelen kan van de hoogste onstoffelijke zaken. Openlijk hebben ze het verkondigd, de noodzakelijkheid om kerk en staat gescheiden te houden, den godsdienst te maken

---

1) Om de beteekenis dezer uitdrukking in haar volle kracht te voelen, bedenke men, dat we hier wel zullen te doen hebben met het woord *vin,* dat nog leeft in *bloedvin* en vroeger beteekende *zweer, schimmel, ingewandsworm* bij de varkens enz.

tot een particuliere zaak, die ieder voor zich zelf bescheidenlijk in de intimiteit van zijn gemoed uit te maken had. In dien geest sprak ook de oude Hooft in de Amsterdamsche vroedschap [1]). Velen hebben aanvankelijk gehoopt en verwacht in de hervorming iets van deze beschouwing verwezenlijkt te zien, maar lang niet allen. Een Coornhert, Spieghel, Roemer Visscher, P. Cz. Hooft vonden het overbodig of onvoorzichtig zich bij de nieuwe leer aan te sluiten. Anderen keerden teleurgesteld tot de oude moederkerk terug. Een zekere groep heeft vastgehouden aan het oude ideaal, is blijven strijden tegen een geloof, dat slechts op priesterheerschappij, op huichelarij bij honderden tegenover vroom, oprecht gevoel bij een enkelen uitloopen kan, wanneer een zeker aantal menschen, die zich hebben laten wijsmaken, dat ze godsdienstig gelijk denken en voelen, macht krijgt in den staat en zijn particuliere religieuse belangen op kosten van de gemeenschap wil behartigd zien. Ze heeft haar martelaren in Oldenbarneveld en de zijnen gehad, maar is gebleven tot op dezen dag de kern van alle vrij en zelfstandig streven en zoeken naar het hoogste geestelijk en lichamelijk geluk.

En aan die zijde heeft ook Van Hout gestaan. Zoo is ook te verklaren zijn woest opbruisen tegen een Taling, als deze openlijk tegenover de schare schold op de mannen van het Haec libertatis ergo en tegenover de heilige libertas zijn eigen bekrompen leer wilde stellen. Het blijft echter jammer, dat we tot heden geen kennis konden nemen van zijn „korte aanteekeningen van alles wat de stad Leyden gedaan heeft

1) Wagenaer, Amsterdam in zijn opkomst etc., ed. in fo. 1760, I, p. 409 vlg. en Memoriën en adviezen van Cornelis Pieterszoon Hooft, Utrecht, 1871, passim.

in kerkelijke zaken van 20 Nov. 1578 tot 20 Sept. 1580", die de Leidsche archivaris Rammelman Elsevier blijkens zijn Inventaris van het archief [1]) in handen moet gehad hebben.

Intusschen had zich tegenover dit vrije leven en denken een nieuwe middeleeuwsche kerk ontwikkeld, gelijk die nog onlangs zoo juist is geteekend [2]). Als in de middeleeuwen bleef ze het machtsinstrument, dat het klassebelang moest dienen, de zaligmakende en verdoemende macht, aan welke de sleutels van de hemelpoort waren toevertrouwd. Vóór alles hoorde de schare wekelijks de leer van een verheerlijking en uitverkiezing hiernamaals met gelijke geringe kansen voor allen. „Zij weerspiegelde de maatschappelijke wet, die een ieder of aan het eigen lijf of in zijn naaste omgeving voelde, dat de een door onbekende en niet te doorgronden machten tot rijkdom, aanzien en geluk werd verheven en de ander klein bleef of zelfs maatschappelijk nog daalde." Die leer had de opkomende Hollandsche burgerij noodig en ze heeft tijdelijk, willen we hopen, gezegevierd.

Dat datgene, wat ik hierboven als Van Houts overtuiging schetste, juist is, blijkt trouwens ook uit zijn optreden in den strijd tegen Caspar Coolhaes in Leiden, die het ook in de zaak der armenzorg geheel met hem eens was. De „Remonstrance of Vertooch by die van Leyden den heeren Ritterschappen ende steden, representeerende de Staten slants van Hollant, in Februario XV°LXXXII hare medelidmaten gedaen, nopende tverhandelde der predicanten, in laetstvoorleden zomer

1) Inventaris, II, p. 157.

2) W. van Ravesteyn Jr., Onderzoekingen over de economische en sociale ontwikkeling van Amsterdam gedurende de 16e eeuw, p. 210.

tot Middelburch in het nationael synodus (zo zyt noemen) vergadert geweest synde, met den gevolge van dien" is wel van de hand van Coornhert, maar Van Hout heeft blijkbaar de bouwstoffen geleverd [1]).

Terwijl wij nu door Gods genade van den pauselijken band ontbonden zijn, heet het daar, zijn sommige lieden weer door hun onverstandig ijveren opgewekt, de overheid aan te sporen den waren godsdienst voor te staan. Dit bedwang is de rechte moeder van het pausdom geweest, waardoor het gestegen is boven al wat God en majesteit genoemd wordt. Wij hebben daarom besloten geen godsdienstdwang, in het klein noch in het groot, noch eenige statuten of decreten daarheen strekkende aan te nemen. Wij hebben ons verbonden tegen de Spaansche wreedheid, niet om eenigen godsdienst alleen te beschermen en in vrijheid te bezitten; velen, die ons hiertoe geholpen hebben, als muilen gearbeid en met leeuwenharten gestaan hebben, zijn niet allen lieden van één geloof geweest. Wij kunnen ons moeilijk verbeelden, dat men door dwang goede Christenen maakt, wel een hoop booze huichelaars. En tot de predikanten o.a. dit, beide geestverwanten teekenende zinnetje: „Ick wil mij nu keeren tot de predicanten ende haer met desen vermaent hebben, dat sij haren naem voldoen, daermede dat zij ghenoemt worden, dat is dienaren ende gheen oversten. Dat zij willen tevreden zijn met haren dienst ende dienen dengenen, die haer tot dienst aangenomen hebben ende steken haer niet (buiten haren dienst) in den dienst ofte ampt der Overheyt."

---

1) H. C. Rogge, Casper Janszn. Coolhaes, I, p. 248.

Eveneens is de „Justificatie des Magistraets tot Leyden in Hollant teghens de calumniën ter saecken vande differenten tusschen henluyden ende eenighe van de ghemeente aldaer by den selven den magistraet min dan christelicken nageseyt", die wel eens op naam van Van Hout gesteld wordt, door Coornhert geschreven en onder zijn werken opgenomen, maar het zou misschien niet moeilijk te bewijzen vallen, dat ook hierin Van Hout de hand gehad heeft [1]). Toen het boekje in '97 verschenen was, kreeg Coornhert een schriftelijke dankbetuiging van Van Hout, en van de stad een fijn gouden medaille met het Leidsche wapen.

Hoe Van Hout over den zuiver katholieken godsdienst moet gedacht hebben, volgt van zelf uit wat we mochten besluiten aangaande zijn houding tegenover het streng Calvinisme. Het gevaar van beide moest natuurlijk in zijn oogen gelijk zijn; alleen het eene was jong en nam steeds dreigender vormen aan, het andere scheen weg te sterven. Uit zijn aardig verhaal over zijn bezoek aan de cellebroeders, „die papistigerwijze heur leven aenstelden" in 76 nog, vroeger de lui „die mitte heete-ziecte der pesten waeren begaeft ende besmet" bijstonden, en wier goederen hij inventariseeren moest, spreekt een goedmoedige geringschatting voor de monniken, hun geloof en levenswandel [2]). In zijn opdracht voor de vertaling van Buchanans Franciscanus, zullen we hem meedoogenloos met de orde

---

1) Rogge, Coolhaes, I, p. 129. Reeds het begin van de Prologe dezer Justificatie komt zeer veel overeen met den aanhef der brochure, die Van Hout over zijn proces van iniurie schreef en welke ik besproken heb in Oud-Holland, XXIV afl. 1, p. 20 van het artikel.

2) Van Mieris, Beschr. der Stad Leyden p. 137.

van s. Franciscus zien sollen. Onder zijn beste vrienden telde Van Hout er echter eenigen, die nimmer openlijk de Roomsche kerk verlaten hebben.

Van Hout heeft als een goed christen geleefd en is als een oprecht, vroom christen gestorven. De *leer* der hervormers moet voor hem veel sympathieks gehad hebben. Als hij zich na den dood zijner vrouw met twee van zijn kleinkinderen in het huisje aan de Nonnensteeg, — behalve het ruime voorhuis [1]) had het slechts twee kamers, — heeft teruggetrokken, als hij daar in soberen eenvoud, — immers zijn meubels heeft hij verkocht of overgelaten aan de echtelieden Pauw, — zijn laatste levensjaren denkt te slijten, dan vinden we in zijn „bouckcomptoir" als eenige wandversieringen „drye affconterfeytingen, d'eene van Johannes Hus, het twede van Philippus Melanchton ende het derde van Martinus Luther" en „een viercant berdeken van de thien geboden." Deze dingen vormen met de „vuyren schryfftaeffel", de „groene mansstoel" en het „besloten pulpitum" [2]) zoowat het geheele ameublement.

Een eigenaardige plaats in de Italiaansche Renaissance nemen

---

1) Dat „voorhuis" moet ongeveer den dienst gedaan hebben van de Engelsche hall. Daar stond een buffet met twee „tinne pullen mit paaus vederen" en ook en „vuyren schryftaeffel" en in een hoek de fakkel. Daar hing „een houten croontjen mit een deel geconterfeyt freuyt daeraen" en aan de muren een kaart van Leyden en omstreken „mitter penne getrocken" door Van Houts vriend Mr. Jan Pieterszoon Dou en eenige schilderijen en een „belystet berdeken van een geduyrigen calendrier" (Inventaris f°. 17v°).

2) Dat pulpitum was van binnen „mit laetgens ende boven bedect mit een groen cleetgen zynde aen tselve pulpitum vastgemaect een yseren blaecker." Op de schrijftafel in het „bouckcomptoir" stond een „grote kopere kandelaer" en een „hantbelletgen."

de groote openbare feesten in; ze vormen zoo wat het eenige terrein, waarop Humanisme en Renaissance gedurende de eerste eeuwen onder het bereik der groote massa konden komen. Kenmerkend immers is hier het samenwerken van het geheele volk, van alle klassen en standen, van alle kunstuitingen, zoowel decoratieve architectuur als muziek, schilder- en beeldhouwkunst als dramatiek tot één grootsch geheel. Langs de in vergelijking met het Noorden in Italië reeds vroeg goed geplaveide, breede straten bewogen zich schitterende optochten, godsdienstige processies, triumftochten, carnavalsstoeten; in de ruime kerken en op de wijde pleinen werden begrafenis- en huwelijksfeesten, dichterkroningen gevierd, waaraan de meest verschillende krachten een glans en heerlijkheid van kleur, een geestige pracht van beteekenis hadden weten te geven, waarvoor onze Noordsche verbeelding te kort schiet [1]).

De oorsprong van vele dier feesten lag wel in de middeleeuwen; voor een deel ontstonden ze lang voor de Renaissance uit kerkelijke plechtigheden en kerkelijke mysteriën, en door overoude traditie hadden de symbolen en allegorieën van vrede en oorlog, hoop en vrees, winden, jaargetijden en planeten geen geheimen meer voor een gansche bevolking, was er zoo goed als niemand, die niet vertrouwd was met heel den Grieksch-romeinschen godenstoet. Maar onder den invloed der Renaissance in de vijftiende eeuw nemen deze dingen een geweldige vlucht, als kunstenaars van grooten naam op ieder gebied, organiseerend optreden, als er een vaste kern van de bevolking is, die

---

1) Zie o.a. Jacob Burckhardt, Die Cultur der Renaissance in Italien, fünfte Auflage, II, p. 132 vlg.

dorst naar schitterende schoonheid, die gedrongen wordt door een vurige begeerte om zijn stoute fantasieën den vrijen teugel te vieren, die opleeft in de helden der oudheid, omdat ze het heldendom begrijpt door de nieuwe heldenteelt, welke om haar heen opbloeit.

Maar wanneer men het verhaal van al die heerlijkheid in Italië en daarna, dikwijls in koude, dorre navolging-uit-de-verte, elders doorloopt, dan ligt de conclusie tevens voor de hand, dat deze feesten en optochten mede een machtige oorzaak moeten zijn geweest, dat de beweging van Humanisme en Renaissance betrekkelijk spoedig het eigen innerlijke leven verloor en tijdelijk in onbegrepen vormendienst verliep.

De vraag rijst, of er ook sporen van dit alles in onze lage landen zijn aan te wijzen. En dan denken we in de eerste plaats aan die plechtige uitvaart van Ferdinand den katholieke, langs de straten van Brussel en in de S. Gudule gevierd, door Geldenhauer beschreven, dat dooden-feest gearrangeerd door den bastaard Filips van Bourgondië en Jan Gossaert [1]), dien fijnen, geestigen Bourgondiër, die in 1508, vergezeld door Gossaert de Mabuse, een gezantschap naar Rome voor Maximiliaan had volbracht en daar, door eigen aanschouwing, zijn humanistische vorming had voltooid [2]), wien het ten slotte gelukt is, als we zijn biograaf en de restes van zijn inventaris mogen gelooven, gedurende eenige jaren op zijn slot Duurstede iets tot stand te brengen, wat werkelijk, — een verschijnsel, éénig

---

1) Collectanea van Gerardus Gelderhauer Noviomagus, p. XLVIII en 203.

2) Ibidem, p. LI, 215 en 223.

in Noord-Nederland, — tot op zekere hoogte geleek op de kleine humanistische hoven van Italië [1]).

Een enkel prentje uit dien optocht, door een anderen tijdgenoot, Rémy du Puy, geteekend, volgt hier, ter verluchting [2]). Een wagen: „de raderen en waren met gheen yser beslaghen, maer ghedraeyt ende seer fraey ghesneden, op soo vremde maniere, dat men qualycken conde bemercken den keer oft draeinge derselver. Op de raderen was ghestelt eenen waghen op de maniere van een Coninckklycke tonneel, zynde onder engher dan boven ende allenskens wyer door de uutspringende listen, in de welcke ghesneden waren met groote conste poëtische antiquiteyten met de verclaringe derselver in groote gouwen letteren. Tusschen deze waren ghesneden de blasoenen van den Coninck — —. Op desen waghen waren ghestelt alle de naervolgende stucken: in den eersten eenen hooghen boom met fyn goudt verghult, ende aen de tacken van desen boom honghen vier volle oorloogsche harnassen van een vremdt ende verscheyden faetsoen, hebbende elck syn cleedt ende hooftdecksel oorlogscher wyse ghemaeckt, welcke in deser maniere ghetimbreert waren, dat het eerste harnas boven op hadde de timbre van eene schoone sirene, welcke beteeckende Naples, twelck Parthenopea ghenaempt wordt van het graf van eene soo ghenoemde sirene, dat Plinius seyt daer te wesen." Het tweede heeft een „brandenden berg" = Pyreneen = Navarre. Het derde een „boschken van groene", dat balsem voortbrengt in het

1) Collectanea, p. 240 en Matthaeus, Analecta, ed. 1738, I, p. 210.

2) Adriaen van Meerbeeck, Tonneel der Wtvaerden van Ferdinandus Coninck etc. Brussel, 1622, fol. B. 4r°. Dit is een vertaling van een Fransche beschrijving door Remy du Puis van 1515.

in het „Joedsche lant" = „alle tghene dat den Coninck ghewonnen hadde op de vyanden des Christengeloofs." Het vierde een granaatappel = Granada.

„Op den waghen waeren ghestelt thien morisque banieren met oorlochsche lancien, op het eynde van de welcke in plaetse van ysers waren groote silvere sterren" etc. „eenen gauwen verheven appel, beteekenende de werelt", en daaronder de woorden „Ulterius nisi morte". „Opt thooghste van desen waghen sat eenen man in syne volle wapenen gecleedt, — — representerende den Coninck, die door syne vrome daden de triomphe verdient hadde."

En wie denkt ook o.a. niet aan de plechtige uitvaart van Karel V te Brussel, waarvan de teekening door Plantijn werd gedrukt [1]).

Maar ook de gewone opkomende burgermaatschappij onzer noordelijke steden bleef aan de beweging niet vreemd. Wel gaat de oorsprong der rederijkerskamers terug op zuiver middeleeuwsche geestelijke broederschappen, die elkaars uitvaart verzorgden enz., maar als we kennis nemen van de schitterende wedstrijden en ommegangen, die in de laatste helft der 16e eeuw door genoemde corporaties onder leiding van menschen als Van Mander en Van Hout zijn op touw gezet, dan valt het niet te ontkennen dat ook op dit terrein de Italiaansche invloed zich in het Noorden heeft doen gevoelen.

Ik wil deze feesten geenszins idealiseeren. Thans nu de smaak van sommigen is verfijnd en gelouterd, nu bij sommigen het begrip van en de liefde voor de natuur in hooge mate is

1) Zie Max Rooses, Christophe Plantin, 1882, p. 38. Aldaar de reproductie van een der prenten.

ontwikkeld en anderen zich wijsmaken in die voorrechten te deelen, zal velen een gevoel van onbehagelijkheid bekruipen, als ze zich goed in het bedrijf dier rederijkeren trachten in te denken.

Maar die feesten geven dan toch maar het heerlijk schouwspel van het samenwerken van de meest verscheiden krachten en gaven tot een groot geheel, tot iets, als schoonheid bedoeld, gemaakt en begrepen door een geheele bevolking, door allen, voor allen, en we durven den tijd, die er nog verloopen moet, niet te schatten, eer we weer zullen komen tot dergelijke feesten van de geheele gemeenschap, natuurlijk op een hooger en reiner plan gebouwd.

In Mei 96 is er zoo'n groot rederijkersfeest te Leiden gehouden en ook van deze zaak heeft Van Hout de hoofdleiding in handen gehad, ook hieraan heeft hij zijn veelvuldige gaven, van financier tot kunstenaar, met algeheele toewijding geschonken.

Niet dat Van Hout met hart en ziel rederijker was. Verre van daar! Niemand heeft beter en scherper dan hij hun gebreken aan de kaak gesteld, laten voelen, dat ze aan alle echte kunst volkomen vreemd waren. Rederijkers zijn zulken, roept hij ergens uit, „die, als zy maer drie of vier ongebonden regelen by een anderen weten te rapen, een van tnoorden, een van tzuyden, dan een van toosten, en dan een van twesten, ende zy de zelve achter inden staert, opten anderen properlicke weten te doen rymen ende clincken, een groot stuc werx bedreven willen hebben, zunderlinge als zy haer gedichten braessems gewyze, wat weten te deurhacken, te deursnyden ende te kerven, Horatyum, dien groten orateur, meenen beschaemt te hebben; zulcke, die byden anderen in gruughen

ende taveernen vergaderen, ende geen minute tijts versaemt en zouden connen wezen, zonder de eenoorde cruyck, daer zy alle haer vunstige const uyt zuygen, aen den bec te hebben; zulcke, die hare penssen met dranc verladen, zad gemaeckt ende als een varckensblaze opgejaecht hebben, zo dat haer tlyf van vadsicheyt gespannen staet, dan mit acht (*In het hs. is doorgehaald:* of negen) regelen, die zy als exters van deene tac op dander huppelende, tsamen rapen, een rondeelken weten uyt te ruspen, een meesterstuc gewracht willen hebben; zulcke die, wetende ab hoc en ab hinc een Refereynken van vier vyftienen op de knie, zo zyt nommen, te maecken, voor sancten willen aengebeden worden etc. — Ende al zoudense geen zeven regelen guede duytsche proose (zomen die nomt) zonder missen weten te spreken of te schryven, zo zy XI of XII regelen connen bij een brengen, die zoo veel sluyten als een tange up een varcken, en die dan te versieren weten mit een grooten hoep vremde, dickwyls by hen zelfs verzierde en ongehoorde termen, geschuimde woorden, slot noch wal hebbende, ende rechts zoe fraey te passe comende als of yemant de passie aan een dans zunge, strax voor groote facteurs willen gehouden wezen, ende hem zelfs daer vooren uytgeven; zulcke zegge ic noch, die niet en weten, noch niet en begeeren te leeren, noch te weten; die up geen guede vermaninge noch up geboden of verboden van haer wettige overheyt passen, die mit haer eygen neuswyzicheyt, zy hebben dan recht of onrecht, deur willen voor deze ende diergelyc gespuys van menschen, mit eenen voor een hoop onbesneden zassen en boutspreeckende fielten, lantlopers, quaczalvers, stuytvossen ende schuyffelschappraeyen, die zij tharen hulpe

weten te zuucken, te vinden ende te verwillighen; want zomen zeyt, zuuckt Hac zyns gemac ende Gelyc zyns gelyc.". (Ik volgde het hs. niet den tekst in De Dietsche warande van Arnold, die een paar teekenachtige woorden verknoeide) [1]).

Men zal gereedelijk toegeven, dat ook Van Hout niet idealiseert. Doch laten we voorloopig constateeren, dat hij, die in zijn tijd zoo krachtig en beeldrijk zeggen kon, wat hij te zeggen had, die zoo zijn „guede duytsche proose" verstond, zelf een artist moest wezen en het recht had van zijn hoogte zijn vernietigend vonnis uit te spreken. Als de traditie, dat Hooft eerst de toga van Tacitus moest omhangen, eer we van waardig eigen Nederlandsch proza spreken konden, niet reeds lang was uitgeroeid, dan waren deze weinige regels van Van Hout voldoende, om ze voor goed naar de vlakte der leuterpraatjes te verbannen.

Van Hout had, zooals we zien zullen, nog een ander doel op het oog, toen hij aan het feest zijn krachten wijdde. Maar al was dit niet zoo geweest, er zat te veel energie in hem dan, dat hij niet zou beproeven, dat wat ordinair en laag bij den grond was, op te heffen tot zijn eigen hoogte; hij stond te zeer onder den invloed der Renaissance, dan dat hij zich niet zijns ondanks illusies zou gemaakt hebben, op het gebied van dergelijke feesten iets moois te kunnen bereiken. Hij moet bovendien voor groote algemeene feesten, het arrangee-

---

1) Uit de opdracht van Van Houts vertaling van Buchanan's Franciscanus, in handschrift berustend in het Leidsche archief, zeer slecht uitgegeven door Rammelman Elsevier in De Navorscher van 1860, p. 219 vlg., behoorlijk door Arnold in De Dietsche warande, Nw. Reeks, II, p. 427. Bovenstaande passage ook bij Kalff, Gesch. der Ned. Letterkunde in de 16e eeuw, II, 236.

ren van optochten en praalvertooningen zekere liefhebberij gehad hebben, want telkens als de gelegenheid zich voordeed, heeft hij de leiding er van op zich genomen en getracht de zaak een waardig aanzien te geven.

Het feest, dat in de laatste dagen van Mei '96 te Leiden gevierd werd, was een wedstrijd, uitgeschreven door de „Witte Accoleyen daer Liefd'es 't fondament," waaraan tien kamers uit Holland deel namen, en was, blijkens het gedrukte verslag, dat er in September '96 van verscheen [1]), in de oogen der Accoleykens minstens even „heerlick ende triomphant om zien deur de veelheyt der Consten" enz. als het beroemde landjuweel van Antwerpen in 1561 aan den vooravond der revolutie. Ze beroemen er zich tevens op, dat „geen geschillen, gevechten, noch ongelucken oft in 't minste eenige ongemakken en zyn gebeurt, 't welck dengenen die dese vrije conste zoeken te dempen, zal veroorzaken geen fameuse libellen of faemrovende geschriften daertegen meer uyt te geven of te stroyen."

Een uitvoerige beschrijving van het feest zou ons te ver van ons onderwerp brengen. Stof is daartoe echter te over. Niet alleen hebben we bovengenoemd verslag, maar Jan van Hout heeft de rekening samengesteld van alles, wat door de

---

1) Den Lusthof van Rethorica, waerinne verhael gedaen wordt van de beschrijvingen ende t'samencomsten der Hollantscher Cameren vande Redenrijckers binnen Leyden, geschiedt den 20 Mey des jaers 1596 ende de volgende dagen met hetgene aldaer gedaen ende verhandelt is. Gedruct tot Leyden by Franchoys van Ravelengien CIↃ.IↃ.XCVI.

De „handelingen" van de verschillende Kamer-zotten werden eveneens uitgegeven. Zie „Cort verhael Van t'principael In Leyden bedreven, By Sotten meest, Die op Vrou Lors feest Waren verschreven", Leiden bij Jan Claeszn. van Dorp 1596. Schotel, Geschiedenis der Rederijkers in Nederland, 1871, I 97 vlg., 278 vlg.

feestgevende kamer is uitgegeven, welke uitgaven door de stad werden vergoed, omdat, zooals we zien zullen, in het belang der stad een loterij aan het feest verbonden was. Ook de papieren, op deze loterij betrekking hebbende, zijn aanwezig en bijna al het letterkundig werk, dat Van Hout voor het feest heeft geleverd. Er is geen stukje lint aan een muts gezet, geen blazoen geschilderd, geen stoop wijns gedronken, geen „harstgen calfsvleisch" verorberd, of ik zou u kunnen zeggen, wat het gekost heeft en waar het is gekocht [1]).

Zie hier echter beknopt het program: Den 26sten Mei zullen de kamers voor Leiden verschijnen; vrij logies wordt verschaft. De kamers zijn verplicht een vertooning als „intrey" te geven van

„Het leven der Tyrannen: mit een, wat een beloonen
Zy oyt verworven hebben voor haer doot en naer.
Wt een geloofwaerdige Historie brengt chierlicke persoonen.

Voor dit als voor de volgende nummers worden verschillende prijzen, meestal bestaande uit een aantal „stoops-vlessen" of „schenc-kannen," ook wel een „becken en lampet fraey gedreven" uitgeloofd. Ook met het schoonste blazoen en het best pronunchieeren" zijn prijzen te bejagen, evenzoo met „vier zeventienen,"

Op deze Regele, die zeer goet te bewysen is:
Voor een beveynsde paeys een rechte crych te prysen is.
In als hout vrye maet, laat u aen geen sillaben knopen.

---

1) Bijdragen van het Hist. Gen. XXV, p. 444; Tijdschrift XXII, p. 203 en XXIII, p. 193.

Een volgend nummer (reclame voor de loterij):

Zingt een Liedeken: Hoe Godes gonst staet open
Voor die den armen bystant doen en toonen deucht.
Dat levert ons in prent, op dat het strec tot vreucht
Des volx: hier toe laet een of meerder stemmen clincken.

Het laatste nummer wordt aldus omschreven:

Zo yemant lustich is, om geen tyt leech te laten,
En een vermaeckelic spel of boertich batement
Geleert heeft, nieut of out, hij mach de moeyt' aanvaten,
En hem verzeeckeren een redelic present.

Natuurlijk is er nog een prijs voor de verst komende kamer. Over de samenstelling der jury dit:

Ten laetsten verzoucken wy den broederen vol trouwen,
Wt elcke Camer een te stellen opt Toonneel,
Om de gerechticheyt dees handels daer te aanschouwen
En zien, dat los van jicht elc een becoemt zyn deel,
Daer Liefd' is 't fondament, valt zelden groot gescheel.

De „intrey" vormde dus den eigenlijken optocht, die langs een vooraf aangegeven weg door de stad trok; de voorstellingen en voordrachten hadden plaats op een stellage in de Breestraat. Van de kamer, die voor haren intrey bekroond werd met den eersten prijs, laat ik hier de verclaringe van dien optocht volgen. Beter dan elke omschrijving zal ze u doen zien, in welk een zonderlinge, duistere, verwrongen voorstellingen de zestiende-eeuwer vermaak en stichting vond, hoe hij de uiterste wanhopige pogingen aanwendde om het meest abstracte in tastbare vormen voor zich te stellen.

Verclaringe van den Intrede van de Oude Camer van Haerlem, hebbende verthoondt de Tyrannye, mette volgende acht Persoonen:

1. In den eersten, *t'Gemeen lands Welvaren*, als een statich Man, met zyn handen gesloten in de Boeyen der benautheyt: Ende om zyn middel gebonden met de coorde van armoede, dragende op zijn hooft een Schipken, ende in d'eene handt een Hamer, als beteekenende t'Handwerck: ende in d'ander een Ploechcouter.

2. *'t Leven der Tyrannen*, als een Oorloghs Vrouwe met een Helmet opt Hooft, daer op stondt een menschverslindende Draeck, ende dragende voor de Pluym een Roede, als Gods straffe, 't welck meest alle Tyrannen geweest zyn, hebbende t'selfde Leven twee vlogels, genaemt Eygen lust, waerdoor het tot alle boosheyt gedreven wordt; hadde een Rock aen, beset met allerley verslindende Beesten, als Leeuwen, Wolven, Draecken, Slangen ende Schorpionen, al van papier gesneden ende daer op gepapt. Om den hals een halsbandt gestoffeert van alderley schandelycke diere. De handen waren bloedich, en droech in d'eene een bloodt bloedich zwaerdt met een hert met gescheurde privilegie, in d'ander een brandende Fackel, met de coorde van Armoede, daer sy 't Ghemeents welvaren aen leyde.

3. Ende na dien is gevolcht een *Schrickelycke vreese*, gaende tussche Zwaerden, in d'eene handt eene Boghe, in d'ander een Cinckroer, beyde gespannen, en met t' scherp naer t' lijff, als schrickelycke saecken ende periculose vreesachticheyt, loopende Hasen ende Ulen, die by nacht vliegen, ende door vrese van andere gevogelten, die niet durven by daegh te voorschyn

comen. Zijn hayr stondt als borstelen, recht over eynde, ende ging alomme siende als een mensch vol vresen.

4. Hier nae volchden een schrickelycke bloedige *Doodt*, dragende in d'een handt een pijl, in d'ander een gebroken uyr-glas.

5. En is noch gevolgt een *quade Faem:* droech in haer handt een Trompet, daer onder hingh t'Serpent Hydra geschildert, hebbende een cleedt besmet met veel zwarte plecken als oogen, met welcx gelycken t'aensicht mede ontsiert was.

6. Zyn noch gevolcht drie grouwelycke wrede Tyrannen:

7. Namelijk *Caligula, Nero, Domitianus,* de welcke haer

8. daden (ofte immers een deel van dien) droegen in haer schilden.

Nero, hadde opt hooft een Lauweren crans, de blaen aen de eynden verciert met loveren: voor in de spanninge met een Medaillie van Loveren; d'ander hadde elck opt hooft een Croon, gemaakt van dick papier, verciert met geele Foelgie, de Gesteenen gecoleurt met waterverwe; alle de swaerden waren houdt, met foulgie overtrocken.

Die 't Blasoen droegen, waren twee Jonghskens, gecleedt met Ruyter-rocxkens van roodt toylet, hangende moukens met wit passement gecoort, t' hooft verciert met Cranskens van Speelcoorn, de dyien, armen ende hals bloot, witte brooskens, mede bestreken met root, gelyck oock alle de andere voorgaende van gelycken gecoleurt waren met root toylet."

Dit alles ruikt muf en smaakt wrang, zeker. Een enkel „naief" *woord* verleide ons niet tot een gunstiger oordeel. Met den berg van gedichten, waarmee ze naar den prijs dongen, die rederijkers, of elkaar opkamden en complimenteerden, — ik zal er u niet

mee lastig vallen, met het dichwerk, — is het net zoo. En het kost heel wat moeite en inspanning ons in den geest dier massa in te denken en met hen eenige heerlijkheid en stichtende beteekenis in deze zaken te voelen. Doch is het ons eenigermate gelukt en doorleven we dan te gelijkertijd nog eens in onze verbeelding onze kronings- en Rembrandt-bachanalen, aanschouwen we onze geestelooze, zwijnige kermissen en carnevalsfeesten, moeten we dan dat volk der zestiende eeuw niet verre plaatsen boven het tegenwoordige? Daar was toch een vrij algemeen begeeren naar begrip van een abstract geheel, dat als schoonheid bedoeld was, daar was bij velen een ernstig gemeend, zij het dan ook voor ons vrij wel ongenietbaar pogen om in allerlei vormen en klanken iets schoons uit te beelden. Wat de geesten van heel een volk bezig hield: het vreeselijke der tyrannie, de zekerheid van haar ondergang, de vrees voor de dreigende geveinsde peis, politieke, godsdienstige, humanitaire idealen worden hier door al die menschen uit het volk, van alle zijden saamgekomen, uitgebeeld voor heel de saamgestroomde massa. Dit is een begin van gemeenschapkunst. Wat zou van dit alles niet geworden zijn, ware het voorzichtig opgekweekt, hadde het zich rustig en geleidelijk kunnen ontwikkelen, ware het niet verstikt en versmoord onder de opkomende geldmacht en haar somberen verdoemenden handlanger! Daarom ook zou een met zorg en piëteit voorbereide herhaling van die oude vertooningen juist in onzen tijd zulk een mooi werk zijn, waarop ik waag de aandacht te vestigen van hen, die daarvoor de aangewezen personen zijn. Wat als kunst ons vrij koud laat, wordt als geschiedenis hoogst belangwekkend en leerrijk.

En nu is het juist de verdienste van Van Hout, dat hij blijkbaar

de beteekenis van die feesten eenigermate gevoeld heeft, dat ook bij hem na den ontkennenden geest de scheppende is ontwaakt, dat hij zag èn de laagte, waarop het bestaande stond èn de hoogte, die beklommen moest worden, al bleef een goed deel nog met wolken voor hem omfloerst. Wat hij gemaakt heeft voor deze feesten, is lang nog niet alles kunstwerk, maar met vasten tred is hij zijn landgenooten toch eenige schreden vooruitgeloopen de helling op.

Van hem zijn de rijmpjes voor in den Lusthof van Rethorica, het gedrukt verslag van de feesten, de rijmpjes, die niet meer waren dan een feestgids voor de meedingende kamers.

Zoo b.v.:

Goutblomken eel,
Ws logijs deel
Vint bij de Craensche schepen;
De Corper gout
U wort vertrout,
Want tes uyt jonst begrepen etc.

Hoogstens van belang om de maat, die er in gebruikt is.

Met het Goutblomken wordt de kamer uit Gouda aangeduid, die in den „Gulden Karper" zal gaan logeeren.

Dan is van zijn hand het „solemnele" dichtwerk, waarmee de jury de maagd Rethorica toesprak, vóór deze met de uitdeeling der prijzen begon, waarin hij rethorikelijk wel, maar toch met iets meer geest en leven er in, een ververhaaltje uit Valerius Maximus heeft omgewerkt [1]).

1) Tijdschrift XXII, p. 212.

So yemandt waer belast te wysen en een oordeel uyt te spreecken
Van twee vaten wateren op eenen tyd geschept uyt eender beecken,
Zulc zoude' hem billicken, doch niet zo zeer mit redenen bezwaren,
Als wy luy Rechteren, die belast zyn rechtvaerdelicken te verclaren,
Wie van allen hier de beste doenders waren, etc.

En de speech van Rethorica zelf, waarmee ze de prijzen toekent, die ons de Leidsche broederen in den Lusthof mede zouden hebben „geoffereert", als ze hun „niet en ware gemaeckt afhandich", maar die wij toch in een bijna onleesbaar ontwerp onder Van Houts papieren hebben teruggevonden [1]). Er zijn regels in, die onbetwistbaar iets aardigs en aparts hebben, als we er bij in aanmerking nemen, voor welke gelegenheid ze waren in elkaar gegooid.

Daer vyf en twintich schutteren, in consten even fraey,
Zyn schietende om hooch naer eenen papegay,
Wat meesters dander zyn, tmach hun wel wat verdrieten,
Mer van hen allen één den zelven gaet ofschieten,
Niet dat de schutterconst in dander zy te min;
Soe est met uluy al, twelc ik rondelic bekin.

Carel Van Mander had het blazoen voor de Haarlemsche Vlaamsche kamer geschilderd:

„Van Manderen
De levendige druyven, die gy op te dode panelen
Hier stelt en spreeckende maect, deur u onsterfelicke pincelen
Den prys te boven gaen zo wyt, zo zyt, zo verre
Als Phebus vlammighe ooch voor daldercleynste sterre [2]).

1) Nog niet uitgegeven, berust in hs. in het Leidsch archief.

2) Zoo niet reeds vroeger, dan heeft Van Hout toch wel zeker bij deze gelegenheid met zijn kunstbroeder kennis gemaakt.

En aan het slot den wijzen raad:

Dit zyn myn oordeelen, wilt u hiernaer gedragen.
Zyt gy myn broederen, zo veel van u gewagen,
Myt u te zeer te jagen naer prys; verdempt in u
Te groten zelfmin. Tes my gewis een gru
Om dit te zeggen, nu de Liefde mij van dit hof dringt;
Denct by u zelven eens, hoe schendich eygen lof stinct.
Van als hout middelmaet; in allen zaecken
Noch pryst u zelven niet, noch wilt u zelfs mislaecken,
Zouct constvermeerdering, blyft in gesette percken, etc.

Dit is geen kunst, zegt ge terecht. Maar daar is toch zekere gemakkelijkheid in, soms een als toevallig, spontaan aardig samenklinkend rijm, hier en daar een zekere onbezorgde speelsche zwier, die alle iets van een kunstenaar doen vermoeden. Wie dat niet voelt, leze er het werk van de verschillende kamers, dat in den Lusthof van Rethorica bewaard is, maar eens naast.

Van Hout heeft ook een tooneelstuk geschreven voor deze feesten en daarin openbaart zich inderdaad de kunstenaar. Ik bespreek het daarom liever in een volgend hoofdstuk.

Hier zij over de feesten alleen nog herinnerd, dat ze eigenlijk voortspruiten uit een plan reeds twintig jaar te voren door Van Hout ontworpen en aan welks uitvoering hij dus blijkbaar met taai geduld heeft voortgewerkt. In zijn ontwerp voor de armenverzorging komt voor het geheel verbouwen van het Sint-Katrynen-gasthuis, „omme de costen van welcke timmeragie te vervallen [1])," zegt hij, „die zonder twyffel groot zouden zyn,

1) Bijdragen Hist. Gen. XXV, p. 147.

doch nieuwers naer soo veel als men zoude meenen, naer dien de meeste getimmerten van dien noch staende zyn ende niet dan reparatien en behouven, zouden mijn Heeren ten eynde als boven ende opte naeme van die makinge van een gasthuys, een zaecke by een yegelicken zeer gunstich zynde, aen den gheenen, des macht hebbende, mogen doen verzoucken oprechtinge van een Loterie; de vuytlezinge van de welcke men, om te meerder trecx ende geloop van volck te veroorzaeken, zoude mogen leggen tegen den derden Octobris toe comende, ende zulcx opte nieuwe jaermarct van wegen uwer Eer. tot een eeuwige geheuchnisse van het geroerde gedenckwaerdige twede ontset, ten zelve daege anno LXXIIII gebeurt, verzocht ende gecregen."

In den loop der jaren is de manier van uitvoering gewijzigd, maar zijn doel heeft Jan van Hout onveranderlijk in het oog gehouden en hij heeft het weten te bereiken. In Maart '93 kreeg Leiden van de Staten van Holland verlof en de loterij heeft een aanzienlijke som opgebracht, die de verbouwing van het gasthuis mogelijk maakte. Het geheele uitgewerkte plan der loterij met de uitvoering, alles door Van Hout zelf weer bewerkt, is nog aanwezig.

In optochten en praalvertooningen schepte Van Hout behagen. Een paar voorbeelden nog. Meegewerkt heeft hij aan de feestelijke inwijding der Universiteit. Langs het Rapenburg kwam een schip, waarop Apollo met de negen muzen, „hebbende achter aen het roer staende Neptunum, die, met zyn Zee-baren de stadt Leyden bygestaen hebbende, de Geleertheyt langhs twater aldaer scheen binnen te brengen ende te willen logeren." Bij de Universiteit worden zij ont-

vangen door verschillende andere „gepersoneerden" en er werden eenige latijnsche versregels van Douza door hen uitgesproken. Van Van Hout wordt vermeld, dat hij de verschillende personen op het „forum" geleid heeft en aan het volk heeft voorgesteld [1]).

In '88 wordt er een landjuweel gehouden na den dankdag voor de overwinning op de Armada met toepasselijke optochten en vertooningen en Van Hout is het weer, die voor de dichterlijke opschriften en verklaringen zorgt op triumfboogen en tooneelen [2].) Op dezelfde wijze werkt hij druk mee, als in Augustus '94 Maurits te Leiden, evenals elders, een soort triumftocht ten deel valt, waarin men hem wil huldigen voor de inneming van Groningen [3]). En lang vóór Bellamy schreef hij toen een „Onrymich vreuchdenliedt", dat in plano gedrukt werd en waaruit ik een paar stoere regels moet overschrijven [4]).

Gelijc een Leeu,
Nu van zyns moeders mam
En teepels geel gespeent,
Geweldich springende
Doorvliecht 't geheele wout
En zyn gecrolde ma-
nen slingert om den cop,

---

1) Orlers (1781) p. 205, Schotel, Gesch. der Leidsche Hoogeschool, p. 8, Jani Douzae Poemata pleraque selecta, p. 73.

2) Scheltema, De uitrusting en ondergang der onoverwinnelijke vloot, p. 307.

3) Jan te Winkel, Gedenkboek der reductie van Groningen in 1594, p. 249 vlg.

4) Een exemplaar bevindt zich in het Gemeente-archief te Leiden, herdrukt in De Navorscher, XIII, p. 244. Zie ook J. te Winkel, Gedenkboek der Reductie van Groningen in 1594, p. 249 vlg.

Daer hem zyn strafheyt stuyrt,
Zyn toren tert, zouct wer,
Grypt, slingert, velt, verscheurt,
Wat hem comt in tgemoet,
Tzij deur een crygens-lust,
En om zyns claeuwen cracht
Te prouven, tzy om proey
Te vinden voor zyn balch;
Zo zien wy dezen Held
Ten oorloch toe gerust,
Zo zien wy dezen Held
Gebruycken zwaert en schilt,
Zoo dat alleen den strael
Van zyn gezicht, zyn stem,
Zyn glinsterende helmet
Ons crachten dwijnen doet.

Laten we ons hier even herinneren, dat het onder de sterren der Pléiade De Baïf was, die getracht had naar Griekschromeinsch model Fransche rijmlooze metrische verzen te schrijven [1]). Hij was wel niet de allereerste, maar is toch de meest bekende, die een poging waagde, en ook hier geeft Van Hout dus een bewijs dat hij met het zoeken en streven van de jonge Europeesche literatuur op de hoogte is. Als Brandt in 1649 een warm pleidooi levert voor het rijmlooze vers en met ophef verwijst naar de betrekkelijke geringschatting voor het rijm bij Du Bellay en Ronsard, dan komt hij met niets nieuws aan. Toch is zijn betoog hoogst merkwaardig, al was het alleen om het

1) Zie o.a. Petit de Julleville, Hist. de la Langue et de la Littérature française, III, p. 205.

bewijs, dat ook in zijn tijd de Pléiade hier niet vergeten werd [1]).

Tot zijn „laatsten ademtocht", als we Derksen gelooven kunnen, heeft Van Hout voor de rederijkers gewerkt; een paar maanden voor zijn dood zou hij nog de uitnoodigings-chaerte voor een wedstrijd, die 18 Augustus 1609 te Leiden moest gehouden worden [2]), hebben gedicht. Poëtische waarde hebben deze rijmen niet.

Zoo zien we hem steeds werkzaam, steeds ordenend en organiseerend in alle richtingen van het Leidsche leven. Ik teekende zijn arbeid naar een paar kanten slechts eenigszins uitvoerig, maar hij heeft meer gedaan, meer dan van eenig gewoon mensch te verwachten was, in de grootste verscheidenheid van zaken en daarom is Van Hout een zeer buitengewoon mensch. Hij denkt een plan uit voor de behoorlijke ordening van de boeken in de Universiteits-bibliotheek [3]); hij werkt mee aan de vertimmering en verbouwing van het kerkje, dat tot bibliotheek en schouwplaats voor de anatomische colleges van zijn schoonzoon Pauw moest worden ingericht. Hij schenkt boeken aan de bibliotheek [4]). Hij opent met een redevoering het college, door de Staten des lands gesticht met het doel om het aantal theologen, waarvoor men de hoogeschool voornamelijk had opgericht, te vermeerderen, want de

---

1) Prudens van Duyse, Verhandeling over den Nederl. versbouw, I, p. 60.

2) Het hs. van die chaerte berust in het Leidsche archief. 18 Augustus wordt als datum genoemd, maar een jaartal staat er niet bij. Het gedicht is met de gewone verminkingen uitgegeven in De Navorscher, VIII, p. 92 en naar dien afdruk, bij Schotel, Gesch. der Rederykers (1871) II, p. 4 en door Derksen Jaarb. voor het notaris-ambt, 7e jrg. Derksen noemt het Van Houts zwanenzang.

3) Molhuysen, Gesch. der Universiteits-bibliotheek te Leiden, p. 12, 13, 71.

4) Siegenbeek, Gesch. der Hoogeschool te Leiden, II, p. 9.

„zeylsteen van eer en ryckdommen" had „'t stael der verstanden van de meeste menichte elders waer getrocken [1])," naar de rechten en de medicijnen namelijk.

En zoo konden we doorgaan met de opsomming van telkens weer nieuwe werkzaamheden, die telkens weer een frisch hoofd en een helderen blik eischten.

Verwonderen behoeft het ons dus niet, dat hij buiten Leiden zoo goed als niets van zijn invloed heeft doen gevoelen, al vond hij dan ook boven zijn vrijwillig opgelegde taak nog tijd om mee te werken, zooals we reeds zagen, aan de belastingregeling van het gewest, tijd om een enkelen keer mee opmetingen te gaan doen in de buurt van Haarlem met zijn vriend Jan Pieterszoon Dou, landmeter en wijnroeyer, die toen reeds met plannen omging voor de doorgraving van Holland op zijn smalst [2]), en deze tochten hadden dan misschien nog vooral weer de Leidsche belangen ten doel, de afwatering van het vuil uit de stedelijke grachten, waarover ook hij weer een keurboek heeft samengesteld [3]),

Wanneer we dat weinige overzien, wat we over Van Hout bij elkaar konden brengen, te weinig bij de verbazende gecompliceerdheid van het menschelijk individu, veel in vergelijking met wat over tal van zijn beroemde tijdgenooten bekend is, wanneer we al die groote en kleine feitjes ordenen en er met onwillekeurige vastheid een beeld van gaan opbouwen,

---

1) Orlers, Beschryving der stad Leyden, 1781, I, 235 vlg. Van Houts oratie p. 240 aldaar.

2) Mr. J. P. Amersfoort een oud plan van doorgraving van Holland op zijn smalst, p. 26.

3) Ram. Elsevier, Inventaris II, p. 123.

dan huiveren we wel bij de gedachte aan de droeve zekerheid, dat de schijnbaar meest nobele daden zoo vaak slechts een masker zijn voor de meest ordinaire passies, dat het onmogelijk blijft het innige zijn van het hart eens menschen ooit te doorgronden, maar onweerstaanbaar dringt zich toch telkens als vaste overtuiging naar voren: Ziehier een mensch, die het in de Wel-levenskunst der Ouden en van zijn tijdgenooten ver had gebracht, bij wien de leer, voor zoover mogelijk, leven geworden was. Laten we gelooven en vertrouwen.

En zie er zijn portret op aan, zooals het, toen Van Hout zesenzestig jaar telde, door zijn stadgenoot W. Swanenburgh is gegraveerd. Naast den forschen, welgevormden neus staan klare oogen onder een hoog gewelfd voorhoofd, een flinke grijze knevel overschaduwt den breeden zinnelijken mond met wat brutaal uitstekende onderlip, een kort geknipte, grijze puntbaard omgeeft de kin en ijl wordend haar dekt den schedel. Dat gelaat kan niet liegen. Het is open en eerlijk, het spreekt van vasten wil en helder logisch verstand, van gepast zelfgevoel, van het stellen van hooge eischen aan anderen, maar evenzeer aan zich zelf, van droeve smart over verlies van wat dierbaar was, over den smaad van sommigen, van plotseling opbruisen in rechtmatigen toorn wel, maar tevens van innerlijke goedheid en toewijding, van hooge, heerlijke humanitas.

V

Van Hout en de wetenschap.

> Dat brein heeft heughenis van vyftigh hondert eeuwen,
> En al haer wetenschap, in schriften afgeslooft.
> Sandrart, beschans hem niet met boecken en met blâren :
> Al wat in boecken steeckt, is in zyn hooft gevaren.

Zoo verheerlijkte Vondel den hooggeleerden Vos. Op Van Hout zou die lof niet gepast hebben en we hebben hem er des te liever om. „Nemo potest gloriari se accepisse omnia, nemo conqueri se accepisse nihil," schreef hij op het schutblad van een oud verhuurboek van het S Pancras-kapittel. Laten we aannemen, dat, toen hij dit „accepisse" neerschreef zijn geest verre was van alle financieele posten van huur en pacht, laten we gelooven, dat hij, onder zijn noesten arbeid een oogenblik soezend, plotseling helder voor zich zag het beginsel, dat hem zelf bij heel zijn geestelijke ontwikkeling had geleid, dat de hand onbewust dwalend over het blad een enkele schakel achterliet uit den keten van in elkaar sluitende

gedachten, die op dat oogenblik zich achter dat hooge. heldere voorhoofd in rij en orde stelden.

„Nemo potest" — — Niemand kan zich er op beroemen alles begrepen te hebben, niemand zich beklagen niets te hebben begrepen. Begrijpen, leeren begrijpen, kunnen begrijpen, niet het weten, niet de logge massa eruditie is het, wat den mensch op een hooger plan plaatst. Juist dat moet Van Hout helder ingezien hebben; daarvan spreekt heel zijn leven, dat er steeds op gericht is geweest, zoo veel mogelijk te doorgronden, tot de kern der zaken door te dringen, overal, waar plicht iets aanwees als nuttig voor de practijk des levens, waar lust hem lokte tot zwerftochten in het wijde gebied van kennis en wetenschap, waarin de ontdekkingsreizigers zijner dagen de eerste hoofdwegen aan het hakken waren. Maar om het bezit van schoolsche wijsheid is het hem nimmer te doen geweest, een specialiteit is Van Hout nooit geworden.

Montaigne heeft ze sterk gevoeld, die dorheid van het doode weten, van het weten om het weten: „Les sciences — nous les avallons en les achetant et sortons du marché ou infects desià, ou amandez: il y en a qui ne font que nous empescher et charger, au lieu de nourrir; et telles encore qui soubs tiltre de nous guarir, nous empoisonnent," al overdrijft hij wel eenigszins, wanneer hij er op volgen laat, hij de priester van het secundum naturam vivere tusschen Cato en Rousseau in: „Que nostre sapience apprenne des bestes mesmes les plus utiles enseignements aux plus grandes et nécessaires parties de nostre vie, comme il nous fault vivre et mourir, mesnager nos biens, aymer et eslever nos enfants, entretenir justice."

Van Hout is het mogen gelukken in bescheidenheid te volgen in de richting door de groote humanisten aangegeven. Het Humanisme was niet een toevallig geliefhebber in kunst en leven van een paar ten ondergegane volken. Dat hier heel de menschheid van West-Europa zeker merkwaardig punt van overgang op den ontwikkelingsweg bereikt had, blijkt uit tal van ontdekkingen en uitvindingen, die ongeveer tegelijkertijd in de meest uiteenliggende deelen van haar gebied zich opdoen, zonder dat zelfs de naam van den ontdekker of uitvinder aan de het nageslacht bekend is; uit de ontdekkingsreizen en de uitbreiding van handel en wereldkennis, mogelijk gemaakt door de uitvinding van het kompas, uit dat universeele, dat een Da Vinci, Dürer, Benvenuto Cellini kenmerkt, die overal waar ze voor hun rijke kunst een nieuw steunpunt noodig hadden, den ondergrond zelf wisten te bewerken en geschikt te maken tot het dragen der fondamenten en zoo, onopzettelijk, den grondslag legden voor nieuwe wetenschap en kunst. Om het theoretische weten was het hun niet te doen, maar om het praktisch nut. Deze menschen met hun frisschen jongen geest konden alles en als ze wilden, wisten ze alles, waren ze virtuozen op ieder gebied.

In bescheiden mate wel, — kon het anders bij een zoo veeleischende levenstaak? — maar toch volkomen op dezelfde wijze heeft Van Hout met zijn logisch denkend verstand en vaardig combinatievermogen den geest der dingen kunnen doorvorschen; als het hem lustte, zelf een weg kunnen zoeken op niet of zoo goed als niet betreden terrein, zijn weinige ledige uren kunnen wijden zoowel aan historie als waterbouwkunde, zoowel aan wiskunde als germanistiek.

Latijn en Grieksch heeft hij natuurlijk goed verstaan, maar vermoedelijk meer ook niet. Zijn vriend Lipsius schrijft hem altijd in het Latijn [1]), zijn vriend Douza wijdt hem tal van Latijnsche gedichten [2]), waarbij er zijn met aardigheden en toespelingen, die alleen genietbaar zijn voor wie Grieksch verstaat, waarin de spot wordt gedreven met kennissen, die op dit gebied niet al te sterk bleken. Van den geestigen tafelkout, die zijn geleerde vrienden het stoffelijk tafelgenot verhoogde, moet hij blijkens dezelfde gedichten volop mee hebben kunnen genieten. Ja, hoe zou hij anders geëerd, gevierd, bemind hebben kunnen zijn in dien kring van mannen, dien we reeds hebben overzien en voor wie de klassieke talen schering en inslag waren. Bovendien hij vertaalde uit het Latijn naar Janus Secundus en anderen en onder zijn papieren komt zelfs een enkel Latijnsch gedichtje voor, misschien door hem zelf tijdens zijn omzwerving gefabriceerd. Maar met dat al heeft hij nimmer een plaats ingenomen in de rij van die humanisten in beperkten zin, die geheel opgingen in de studie van de klassieke oudheid, voor wie buiten Latijn en Grieksch alles barbarendom was. De studie van de klassieke talen heeft zeer zeker haar vormenden invloed op hem doen gevoelen; ze heeft ook hem gedwongen — en daardoor blijft ze tot op den huidigen dag een onmisbaar opvoedingsmiddel, — tot dat scherp denken en redeneeren; ze heeft hem geleerd, dat helder en vrij zich uitdrukken, maar het eigenlijke terrein van zijn werken is het leven en de maatschappij zelve geweest en waar

1) Burmannus, Sylloges epistolarum a viribus ill. scriptarum I, passim; Tijdschrift, XXV, p. 188.

2) Jani Douzae Poemata pleraque selecta; Tijdschrift XXIII, p. 193 vlg.

hij daar of als hij poogt iets in de kunst voort te brengen, wil zeggen, wat hij te zeggen heeft, dan bedient hij zich steeds van zijn moedertaal. Zelfs bij de opening van het Statencollege richt hij zich tot een schare van geleerden en studenten, waaronder zich allicht verschillende buitenlanders bevonden, met een toespraak in het Hollandsch.

De eenige wetenschap, waarin Van Hout getracht heeft iets zelfstandigs voort te brengen, dat blijvende waarde heeft voor de nakomelingschap, is de historie en het daaraan verwante archiefwezen.

Ook de moderne geschiedenisstudie is in de eeuwen van Humanisme en Renaissance geboren. De middeleeuwen zijn de tijd van de annalen en kronieken. Maar in de veertiende eeuw reeds, in Italië ontwaakt het besef, dat er iets hoogers en beters is. Men blijft niet langer bij een klakkeloos opschrijven van wat men maar te hooi en te gras verzamelen kon; er ontstaat een streven naar waarheid, men begint aan het opsporen van bronnen, een onverpoosd zoeken en schiften, men tracht oorzaak en gevolg te verklaren, den samenhang en het menschelijke te begrijpen en in min of meer kunstmatigen, levendigen vorm te verhalen, en daar leven ten slotte een Machiavelli en een Guicciardini. Kritiek ontstaat en bovenal een grenzenlooze passie voor antiquarische zaken en dit niet alleen om de dingen zelf, maar ook omdat ze de stof zijn, waaruit de historie, het vroegere leven kan worden opgebouwd.

Het is er verre van af, dat Van Hout aan deze zijde der Alpen een baanbreker of een schitterende verdediger van de nieuwe beginselen zou geweest zijn, al is hij dan ook in Holland een der eersten, die in het Hollandsch naar aanleiding

van middeleeuwsche geschiedbronnen eenige verstandige woorden gezegd heeft, tot eenige juiste conclusies gekomen is. Van vóór het midden der vijftiende eeuw trok reeds een schare van talentvolle Duitschers naar Italië en na volbrachte vorming te Bologna of elders, keerden ze terug, in eigen land in alle richtingen met enthousiasme de blijde boodschap verkondigend. Schedel, Nauclerus gaan voor om gevolgd te worden door een Peutinger en Pirkheimer. Caesar en Tacitus doen de begeerte ontstaan naar den opbouw van een kritische geschiedenis der Germanen en hunne landen, het nationaliteitsgevoel ontwaakt. Geldenhauer was in het begin der zestiende eeuw in ons land de eerste, die iets van de nieuwe theorieën trachtte toe te passen. Veel verder dan te voelen, hoe het worden moest, en eenige kleine toepassingen zijn ze eigenlijk nooit gekomen, en eer welbewust in het groot bereikt wordt, wat als ideaal de humanisten voor den geest moet gezweefd hebben, moeten we weer wachten tot de rijpheid der nieuwe Renaissance, bij ons tot Groen en Bakhuijzen.

Zooals we zagen, was het de vrees, dat ten slotte het geheele archief zou verrotten en verschimmelen, en het gemak van de stukken gedrukt bij de hand te hebben, telkens wanneer een bedreigd recht of iets dergelijks het eischte, die de Vroedschap deden besluiten, Jan van Hout op te dragen een charterboek samen te stellen. Ik houd het er voor, dat deze met zijn passie voor oude papieren van dit alles wel de causa movens geweest zal zijn; hij zal de heeren wel naar het gevaarlijke berghok gelokt hebben, hij zal het nut van een dergelijke verzameling voor de vrienden wel breed hebben uitgemeten. Van het eigenlijke charterboek is dan ook nooit veel terecht

gekomen; het eischte trouwens ook te veel voorbereidenden arbeid. Tal van jaren moesten er verloopen, eer er een eerste „aflevering" van verscheen en daarbij is het gebleven. Maar gedurende al die jaren heeft Van Hout zijn lust om archivalia te wroeten botgevierd; menig onderdeel van het archief is door hem geordend en geinventariseerd. En hiervóór konden we reeds zijn volkomen wetenschappelijke manier van handelen bij deze werkzaamheden constateeren. Hij zal de lui maar wakker geschud hebben, om op hun medewerking en financieelen steun te kunnen rekenen.

Dat hij de praktijk bij dit alles niet uit het oog verloor, blijkt ten slotte nog uit een paar nummers van zijn inventaris [1]): „Vorder heeft de voorz. Van Hout in zyn leven by geschrifte gestelt ende geminuteert ofte beworpen een nieut keurbouck der stadt Leyden groot over de vyftehalf hondert compres gescreven bladeren, daerin gevoucht ende geinsereert hebbende vele ende verscheyden oude privilegien, placcaten ende oude costuymen, zonder dat hy ter zaecke van dien oyt eenige recompense ofte beloninge heeft genoten. Gelyck de zelve Van Hout za. ooc opgesocht ende byeen gevoucht heeft alle de stucken nopende tondervinden van de frauden, gepleecht in de zelve stadts bier-exchysen, hebbende daer van gemaect een schriftelic verbael, van twelck hy mede geen beloninge en heeft genoten."

Wat nu het Dienst-bouc betreft, de charter-verzameling, waarvoor de drukkerij werd opgericht en waarvan in 1602 een eerste stuk verscheen, in de voorrede en tusschen de

1) Van het handschrift fo. 12vo.

bescheiden in staan enkele merkwaardige regels, die ons een idee geven van Van Houts wetenschappelijken zin.

Zoo b.v. deze bladzijde [1]): „Zo en isser dan, om redenen voorschreven, geen hope omme uyt de boucken, stucken of papieren dezer stede, bij mij meer dan eens ghezien, herzien ende doorlezen, yet zeeckers te vinden, aengaende tbegin of outheyt van de stadt Leyden. Ende om daer op mijn ghevoelen te openen, achte ic, dat tbegin van dien ouder is dan vande Graven, namelicken, dat, wezende deze Landen woest ende weynich bewoont, ende de dalen ende laechten, alle hooghe vloeden ende springvloeden, zonderlinge stormende uyten Zuytwesten, Westen of Noortwesten, mitten water overloopen, door dien den Rijn doen ter tijt by Catwyck noch in zee liep, eenige visschers ende ghelycke schamele lieden, zouckende aen de Burchgraven in dier tijden, tzy dan de Heeren van Wassenaer of andere, hooft ende troost, onder den vleugelen, schut ende scherm vande zelve begonst hebben te schuylen, ende zulx doende, hebbende al voren den gront, namentlicken ter plaetse daer nu den blaeuwen steen leyt, hooger gemaect dan eenige vloeden belopen mochten, hare hutten, keeten, casgens of huyskens by den anderen dicht omtrent de Burcht te maecken ende bouwen, niet alleen om malcanderen jegens de opcomende roovers, tzy ghebuyren, tzy vreemden, te hulp te staen, maer oock de macht van de Burchgraef ende de starcte van den Burcht te hebben tot een schilt, beuckelaer ende borstweering, in voughen dat de Burchgraef over de zodanighe, als zyne burchzaten, allengskens rechtsge-

1) Dienst-bouc, blz. 7.

biet heeft vercregen, maer dat naderhant de Graven, mit meerder macht de regeeringhe van tgheheele lant aenghestaen hebbende, tzelve begrip, mit bewillighen van hen beyden, te weten de Grave ende Burchgrave, vast ende tot een cleyn stedeken ghemaect ende zulx onder stadts-rechten ghecomen zij, twelck mit cleyne moeyten ende halve costen (zomen zeyt) te doen was, te weten, als hebbende de Ryn mitsgaders tbeschutsel vanden Burch aende Noortzyde, mit tgraven van een graft, namelick twater vant Steenschuyr ende Rapenburch, ter langde van omtrent 276 roeden.

Of zulx waer is ende by wien of wanneer zulx geschiet zoude mogen zyn, weet die Heere, voor wien niet verborghen en is, niet ic, die in dezen naectelicken schrijve mijn ghevoelen, zonder daer van yet gevonden te hebben, daer door alleen beweecht zynde mits tghespleten rechtsghebiet binnen Leyden, van outs gheweest zynde tusschen den Graven ende Burchgraven, van te stellen by gebeurten een Schout, elck vier Schepenen ende de boeten ende breucken te half-deelen.

Ick bekenne, dat het oock wel mogelic zoude connen zyn, dat de Burchgraven tstedeken van Leyden voor de tyden van de Graven al vast ghemaect hadden ende dat de Graven, mit meerder macht des Lants regeeringhe aennemende, den Burchgrave genootdruct waer gheweest, sich oock onder tbeschut vande Graven te begheven ende in dier voughen mitten Grave verdragende, trechtsgebiet mitten anderen te half-deelen. Dan staet daerentegens te letten, dat, indien tbeginsel vande stadt mit authoriteyt vande Burchgrave voor der Graven tyt geleyt waer, datmen jegens de gemeene gewoonte, te weten van tghetal der Schepenen om evenstemmicheyt te myden, te

nemen oneffen, als vyf, zeven, negen, minder of meerder, alhier tzelve ghenomen te zyn op een effen ghetal, te weten acht. Ick houde voor zeecker, dat de Burchgraef zulx nimmermeer ghedaen en zoude hebben, en can oock gheen redenen bedencken, die hem tot acht Schepenen te stellen zoude hebben mogen beweghen, twelck my starct in myn eerste gevoelen, latende in yeghelix vryheyt tzelve te geloven of niet, zonder dat ick daerom of oock om yet anders, twelc ic als gevoelen gestelt hebbe of stellen zal, begheere te campen.

Ende of my daerover by yemant de hantschoe werden aengheboden, ick behelpe my voor nu alsdan, mit ons privilegie, medebrenghende, dat men gheenen poorter van Leyden campen en mach, ende ghedraghe my in alles tot de waerheyt, de welcke niet jeghenstaende alle de rontsom-heer zwervende ghevoelens, de waerheyt blyft ende daermede niet verandert werden en can."

Zie hier den historicus! Wanneer ge den vorm moderniseert, dan zou het u volstrekt niet verwonderen deze bladzij in Fruin's opstel of Bloks' boek over de Hollandsche stad in de middeleeuwen aan te treffen. Deze eene bladzij wijst terstond de plaats aan, waar Van Hout staan moet. Wat een afstand tusschen hem en de middeleeuwen! Zonder betrouwbare bescheiden, die gewikt en gewogen kunnen worden, komt hij niet tot zekerheid, tot waarheid. Hij geeft u voorzichtig en wetend wat hij doet, zijn hypothese en zal ze u niet voor meer in de handen stoppen, dan ze werkelijk is. Hij voert bescheidenlijk aan, wat hem tot zijn vermoeden gebracht heeft.

Merkt ge wel op, dat voorzichtig in het midden laten, wie

eigenlijk de oudste burggraven waren? Trof het u niet, dat hij de pralerij met het Lugdunum Batavorum, Roomburg enz. geheel ter zijde laat? Wat een openheid in de wijze, waarop de hypothese wordt voorgedragen. Wat een fiere eerlijke moed van niet-weten en er voor uitkomen! En het moet toch geen kleinigheid geweest zijn in zijn tijd, om zoo maar zonder blikken of blozen al die mooie fantasieën over Lugdunum en andere fraaiigheden kalm te nieeren. Geldenhauer was al begonnen in het begin der eeuw, Hadrianus Junius had het bevestigd en in 1575 schrijft Douza reeds in statige plechtigheid het „Academia Lugdunensis." Daar moet moed toe behoord hebben, wetenschappelijk bewustzijn en overtuiging om eenvoudig weg te beweren: Zoo lang ik de betrouwbare stukken niet in handen heb, kan ik niets met zekerheid vaststellen, maar mijn gezond verstand zegt me, dat het waarschijnlijk zoo en zoo zal gegaan zijn.

Nog in 1872 wordt aan den Romeinschen oorsprong van Leiden geloofd door een wetenschappelijk gevormd man [1]). Maar het doet ons goed te kunnen constateeren, dat Fruin in '73 zich in hoofdzaak bij Van Houts hypothese aansluit in zijn uitvoerig betoog [2]) en aan een dergelijk praatje, zooals men verwachten mocht, voor goed een einde maakte. Het verbaast ons alleen, dat hij niet naar Van Hout heeft verwezen. De Vries was Fruin reeds voorgegaan door het vaststellen van de etymologie van Leiden [3]). Toch moesten we nog in de twin-

---

1) Van der Bergh, Handboek der Middel-Ned. Geographie, 2de druk, p. 155.
2) Een Hollandsche stad in de Middeleeuwen (Fruin's Verspr. Geschriften I, p. 54).
3) Handelingen der Mij. voor Ned. Letterk., 1869, p. 48.

tigste eeuw het vermakelijk schouwspel beleven, dat een conservatief krijgsman met zijn onbekookte geleerdheid de oude fabel van het Lugdunum = Leiden kwam verdedigen, ja, zich ten slotte verleiden liet tot de dichterlijke ontboezeming: „Oud-Leiden kan dus rustig zijn, Het was en blijft Lugdunoheim"! [1]). Zou hij door Blok's breedvoerige en grondige uiteenzetting tot de waarheid bekeerd zijn [2])?

Een voorbeeld van nauwkeurige omschrijving van een archiefstuk in het Dienstbouc: „Tvoorgaende oudtste Privilegie was, volghende d' afdeelinghen hiervoren, van veertigh reghelen gheschreven op een stuck franchyns, lang eene voet, vijf duymen, drie greynen; hoog eene voet, drie duymen anderhalve greyn, mit een ploye van eene duym ende een half greyn. Ende was uyt-hanghende bezeghelt aen roden zyden drom of gaerne door den anderen ghevlochten, mit een bleyc groen wasschen zeghel, hooch in zyn dwers-linie een duym; daer in afgedruct stont een vlieghenden eenhoofdighen Aernt, de borst verwapent mit een schilt, bezet mit eenen climmenden Leeu ende in den ommeloop de volgende letteren van oudt Franxsche letteren" etc. [3])

Zou een tegenwoordige archivaris het Van Hout verbeteren?

Er moesten minstens een paar eeuwen verloopen, eer men de noodzakelijkheid inzag om zijn systeem regelmatig op alle stukken toe te passen.

---

1) J. A. Ort, Lugdunum, 1903.

2) Blok, Lugdunum Batavorum, Jaarboekje voor Gesch. en Oudheidkunde van Leiden en Rijnland, I, p. 1.

3) Dienst-bouc, p. 24.

Een proeve van kritiek in 't het Dienstbouc [1]): „Op de Privilegien ende brieven, hiervoren vervatet ende inne gelyft mit ernst lettende, ick mit verwonderen ghezien hebbe, tghene Pontus de Heuter stelt in zynen gheslacht-boom van den huyze van Wassenaer: dat Philips, zone Hendrix, Heere van Wassenaer, (die hij stelt in 't jaer 1319 overleden te zijn) van Hertoge Willem van Beyeren van 't Borchgraeffschap der stadt Leyden afgestelt zoude zyn, omdat hy in den jare 1356, mit toorn ontsteecken zynde, ghescheurt hadde eener edeler vrouwen brieven, mit des Graven van Hollants zeghele ghe- zegelt zynde, daerby voughende, dat de ghemelte Heer Philips gestorven zoude zijn in den jare 1366. Niet dat ik zulx van onwarachticheyt voorghenomen hebbe te beschuldighen, maer ghedraghe my totter waerheyt ende tot de brieven, die daer van in wezen mogen zyn. Zo vele isser van, dat het voor verhaelde mitsgaders tvorder van zyn, de Heuters, schrijven, aengaende den huyze van Wassenaer mit de voorgaende by my hier voorghebrochte brieven (van onwedersprekelicken gheloove zynde) niet overeen en coemt, in voughen dat elck mit goeder redenen ophouden mach, zulx volcomelicken te gelooven, zo langhe daer op, om te ghebruyken de eygen woorden van tprivilegie Graven Willems — een waerheyt verzocht, bezeten, ghehoort ende ghescheyden zal zyn."

Ook hier weer: De waarheid is alleen te vinden uit de waarneming van de onwedersprekelijke feiten! Zoo zouden er meer plaatsen aan te wijzen zijn uit de acht en vijftig bladzijden, welke van het Dienstbouc verschenen, die ons alle in de over-

1) Ibidem p. 31.

tuiging bevestigen, dat ik hiervoor Van Hout op zijn juiste waarde schatte, door hem als een vertegenwoordiger der moderne wetenschap te schetsen.

In zijn testament vermaakt Van Hout „de minuyten ende bewerpen tot volmaeckinge van het by my begonste der stadt Leyden dienstbouc" met een twintigtal andere collecties stukken, alle nauwkeurig aldaar omschreven en zeer waarschijnlijk de vrucht van eigen archiefstudie, aan zijn „medebroeder in dienste", den griffier Mr. Joost van Zwanenburch [1]). Verschillende van deze bundels en nog andere zijn later in handen gekomen van Van Houts neef Jan Orlers en zijn door dezen verwerkt tot de „Beschryving der stad Leyden," waarin echter betrekkelijk slechts zelden Van Hout met name genoemd wordt als de man, die de stof leverde. Zelfs tot het omwerken van zijn aanteekeningen over het beleg tot een behoorlijk verhaal heeft Van Hout zeer waarschijnlijk nimmer tijd kunnen vinden en de aanteekeningen zelf zijn, helaas, sedert 1850 spoorloos verdwenen [2]). Absoluut onmogelijk is het niet, dat hij ook de samensteller is van het „Summier verhaal van tgeene Pieter Adriaens vander Werf zoo voor, gedurende als na de Belegering der voorn. stadt tot welzijn van de gemeene zaak en Christelijke religie volgens authentieke bewijzen heeft uitgevoerd," waarvan een afschrift berust in de bibliotheek der Mij van Nederlandsche Letterkunde [3]). Men heeft er hem ten minste wel voor aangezien.

---

1) Komt voor in dat deel van het testament, dat willekeurig door Schotel is weggelaten. Deze fragmenten zal ik binnen kort uitgeven.

2) Fruin, De oude verhalen van het beleg van Leiden (Verspr. Geschriften, VII, p. 165).

3) Zie ook: Kluit, Historie der Hollandsche staatsregering, I, p. 487.

„Dewyl my nu kennelick is, dat u E. een zonderlinghen Lief-hebber zyt van alle gheschicte ordeninghen ende beleydinghen, die door deses konsts wetenschap niet weynich ontstaen, zoo hebbe ick myn arbeydt, in desen ghedaen, u E. willen toe-schryven", zegt Jan Pieterszn. Dou in de opdracht aan Van Hout van zijn vertaling der „ses eerste Boecken Euclidis" in Mei 1606.

In het voorafgaande hadden we reeds meer dan eens gelegenheid ons van de waarheid van deze karakteristiek te overtuigen. Orde en beleid in denken en handelen, dat zijn wel een paar van de meest treffende trekken in de figuur van Van Hout. Daarmee is natuurlijk nog niet gezegd, dat deze kwaliteiten noodzakelijk moeten samengaan met liefhebberij voor wiskunde of in het bijzonder door de beoefening dier wetenschap worden gekweekt. In ieder geval bij van Hout gaan ze samen, orde en beleid met de liefhebberij voor wiskunde. Hoe hij dacht over het tientallig stelsel, wat hij kon op belastinggebied, dat hij meehielp aan de plannen voor Holland op zijn smalst, we zagen het reeds. Dat er dus in zijn inventaris voorkomt „Verscheyden Vraechstucken in de Cyfferkonste bestaende" spreekt wel van zelf.

Ook op dit terrein trad hij zelfstandig werkend op. Laat ik U ten overvloede nog overschrijven een nummer uit den Inventaris van het Leidsche archief, woordelijk zooals Rammelman Elsevier het op naam van Van Hout, gaf. Controleeren kon ik de zaak niet, want van lijfrenten heb ik niet de minste notie: „Een merkwaardige berekening der lijfrenten, ten gevolge van een voorstel van Mr. Rombout Hogerbeets geschreven, waarin hij (Van Hout) zegt, al de thesauriers-rekeningen

van Leiden te hebben nagezien, om den sterftijd, na verloop van eenige jaren, te bepalen, en komt tot het besluit, dat Hogerbeets hem Spaansche vijgen verkoopt" [1]).

In Van Houts inventaris worden de boeken, handschriften, bundels stukken lang niet alle afzonderlijk volledig omschreven. Onder wat er genoemd wordt, wijzen we nog ter loops op een „Register van spreecwoorden", op een „Letterconst verduytst" en op tal van geslachtsboomen van zijn familie en vrienden en van bekende Hollandsche geslachten. Dit alles is vermoedelijk wel door Van Hout zelf aangelegd of ontworpen.

Ten slotte nog een enkel woord over zijn liefhebberij voor taalstudie, in 't bijzonder voor de ontluikende germanistiek. 't Mag oppervlakkig zonderling schijnen, dat reeds zoo vroeg de aanbidders van de Grieksch-Latijnsche oudheid zich hebben verwaardigd af te dalen tot het onheilig idioom der moederspraak. De verklaring ligt in de nationale richting, die het humanisme vooral in de Germaansche landen als van zelf moest aannemen. De mannen uit het Noorden werden ijverzuchtig op Italië en zijn grootsch verleden. In de historie waren het Caesar en Tacitus, die den nationalen trots streelden en opwekten tot onderzoek van de oude Germaansche geschiedenis en oudheden. Het oude Germaansche recht trok evenzeer zijn beoefenaren en het is vooral in onze gewesten, dat reeds in het midden der zestiende eeuw de studie der oude Germaansche talen een aanvang neemt, in het Zuiden met Becanus, in Leiden met Lipsius en Raphelengius, en de zestiende eeuw is nog niet ten

---

1) Rammelman Elsevier, Inventaris, II, p. 19.

einde of Vulcanius heeft een studie over de taal der Goten in het licht gegeven. Hetzelfde verschijnsel dus, dat de tweede Renaissance kenmerkt, als de Romantiek zijn legerscharen samentrekt ter verplettering van de wegstervende klassiek. In deze richting gingen ook Merula en Castricomius, toen ze in 98 de Paraphrase van het Hooglied door Willeram uitgaven. En nu is het vrij waarschijnlijk, dat Van Hout, wiens vriend Janus Douza de kroniek van Melis Stoke uitgaf, de overzetting van Willeram's taal in de taal van zijn tijd aan deze uitgave van Merula heeft toegevoegd [1]).

Zeker is, dat hij de oudste druk van den Otfried (1571) bezat en die zoo op prijs stelde, dat hij hem slechts voor weinige dagen wilde uitleenen.

Zeker is, dat hij een uitgave van den Sachsenspiegel [2]) uit Amsterdam liet komen, toen Orlers daar in den boekhandel was, dat Lipsius, toen hij Leiden verlaten had, hem Oud-duitsche psalmvertalingen zendt [3]), omdat hij weet, dat Van Hout van zulke zaken geniet, en zeker, dat hij er Van Houts opinie over vraagt. Zeker eveneens, dat de laatste aan Lipsius schrijft over de wetten van de Saksers en Longobarden en „aliis illis nostris antiquitatibus" en dat deze die dingen met groote belangstelling en dankbaarheid ontvangt.

Bewijzen te over, dat onze veelzijdige Gemeente-secretaris ook in deze richting zijn voelhoorns heeft uitgestrekt en begrepen heeft, dat hier een rijk terrein lag, welks mijnen in de

---

1) Tijdschrift XXV, p. 182 vlg.

2) Zie den brief van 14 Juni 1592, Tijdschrift XXV, p. 175.

3) Ibidem, p. 188.

eeuwen, aan wier begin hij staat, behoorden ontgonnen te worden.

Dat ook de sterrenkunde hem aantrok blijkt uit zijn vertaling van Buchanan's uitvoerig leerdicht „De Sphaera." In zijn inventaris komt ook een „Coppel van motetten ende musicale liedekens" voor.

VI

Als Spieghel in het vierde boek van zijn Hert-spieghel probeert den gang van de Renaissance te schetsen, dan noemt hij Jan van Hout in Holland het eerst. De muzen vertellen, hoe ze jaren lang vergeten zijn geweest,

> Tot dat de Lauwer-Minner koen op d'Arn brak uyt:
> In woeste basterd-taal bracht dees een zoet gheluyt.
> Dien volghden veel, ook in buur-landsche basterd'spraken.
> Op Sein, Simoon en Loir, wy vaak nu woningh maken.
> Maar in dit bolle-Hollands water-rijke kust
> Verkeren, ja te wonen is ons hertsen lust.
> Om d'ouwe Rynbargh wy dik ellik land verlaten.
> Diens vrienden choor daar ***hout en wint***'s dichts rechte mate.

„Hout en wint" was de lijfspreuk van Jan van Hout, „die uyt Petrarcha, Ronsard en ander, sulcx van in zijn jeught waerghenomen en gevolght heeft," zooals Van Mander van hem zegt met betrekking tot het gebruik der jambenmaat [1]).

1) Voor-reden op den grondt der edel vry Schilder-const.

En een andere tijdgenoot Franciscus Modius Brugensis getuigt hetzelfde reeds in 1578 in zijn

SONNET À MONSIEUR VAN HOUT [1]).

Docte Van Hout, de par qui la licence
De nos rymeurs et di-néants flamens
Bridée, doibt recouvrer son bon sens
Et retourner à la vraie cadence,
Que te donneront pour digne récompense,
Je ne di pas ceux qui te vont suivants
Au grand galop pour se rober des ans,
Mais bien les soeurs dont tu es guide-danse?
De quoi pourront-elles te guerdonner,
Selon le cas et mérite loier,
Elles qui n'ont pour tout bien que la plume?
Da, ce troupeau vous iettera sur l'enclume
De la mémoire et illec fogera
De toi un los qui à iamais vivra.

Tout-iour croissant. F. MODDE.

„Inter poetas Belgico idiomate canentes facile coriphaeus et princeps" is een formule, die met eenige variaties door verschillende tijdgenooten met betrekking tot Van Hout gebruikt wordt.

Nu begint dit laatste wel een beetje te gelijken op de bekende snorkerige loftuitingen, die kunstbroeders gewoon waren elkaar toe te kaatsen, evenzeer als dat gedicht van Douza aan Spieghel, waarin de eerste Van Houts werk stelt boven dat

1) In Van Houts „Vruntbouc". Zie ook Tijdschrift XXII, p. 203.

van Pindarus, Ronsard en Du Bartas, [1]) maar we hebben hier toch bewijzen te over, dat Van Hout niet alleen door zijn tijdgenooten in het algemeen werd gewaardeerd, maar dat men in zijn tijd ook vrij wel begreep, welk een eigenaardige plaats hij in de geschiedenis van onze letterkunde moet hebben ingenomen.

Dat ik zoo begin met te vertellen, wat de tijdgenoot zei, komt hierdoor, dat Van Houts volledig oeuvre nimmer is gedrukt, bij testament door den dichter in handschrift is gelegateerd, maar sedert wel hopeloos is verloren gegaan.

Wanneer hij in zijn laatsten wil zijn boeken en handschriften gaat verdeelen, brengt hij onder de derde groep „tgene ic deur de lieflockende, zoete of sotte aentrecselen der poesiën in mijn jeucht (ooc sedert) off in gebonden versen (twelc men rym nomt) off in losse ende ongebonden spraecke tzy overgestelt, tzy zelver gemaect, gedroomt of gebeuselt hebbe." En hij besluit daaromtrent: „Aengaende de derde in de welcke ick (myn schult rondelicken bekennende) tzoet gesang der vleyende meerminnen wat te veel gehoors gegeven ende niet weynich tyts, die nuttelycker tot ernstige zaecken ware besteet geweest, hebbe verquist, dezelve wil ic, dat gelevert en gelaten zullen werden in handen van myn besonderen goeden vrunt, meester Pieter Bert, jegenwoordich proregent van tcollegie der theologyen alhier, die ic alle de zelve mits desen ten vryen eygen geve, niet omme die of eenige van dien op mynen name aen den dach te brengen of uyt te geven, geensins, dat zy verre. Ic ben noyt mit sodanige eerschynige ydelheyt ooc in

---

1) Zie Kok, Van dichters en schrijvers, I, p. 29.

myn jeucht grootlic becommert geweest; soude ix als nu zyn? Mer omme die by hem te werden gebruyct, bewaert, andere goede vrunden ende bekenden medegedeelt, ooc verbrant off te niet gemaect, gelyc hy 't selve in heel off deel, eerlic, oirboerlic ende stichtelic zal bevinden" [1]).

Na van Houts dood is dus heel zijn letterkundige nalatenschap gekomen in handen van Petrus Bertius; deze, later hoogleeraar in de wijsbegeerte, kreeg het in 1619 als Arminiaan te kwaad met de overwinnende partij, moest Leiden verlaten en trok in armoedige omstandigheden met zijn gezin naar Parijs. De Fransche predikanten wilden hem niet in hun kerkgenootschap opnemen; ten slotte is hij katholiek geworden en als koninklijk historicus en professor in de wiskunde te Parijs gestorven. Deze treurige lotgevallen hebben stellig aan de handschriften van Van Hout geen goed gedaan. Ik heb er geen spoor meer van kunnen ontdekken; een onderzoek er naar in Holland, België en te Parijs bleef zonder eenig resultaat. Als Bertius werkelijk uit overtuiging katholiek geworden is, heeft hij het misschien wel stichtelijk gevonden om ze, ten minste om een deel van den inhoud, inderdaad te verbranden.

In Van Houts inventaris worden onder de boeken en papieren vermeld: een „Bouck van de Intre vande rhetoryckers alhier, een bondel, innehoudende verscheyden zo gedructe als geschreven poëteryen, een bundel van poëteryen in het Latyn, een

---

1) Alles wat de boeken betreft, is door Schotel uit Van Houts testament weggelaten (Driemanschap, p. 52). Het beslaat tien pagina's in het handschrift. Bovenstaande zeer belangrijke bepaling was echter reeds vóór Schotel zijn Driemanschap schreef, meegedeeld door Rammelman Elsevier in De Rederijker, VII, p. 55.

bondel van Franchoysche poëteryen, een bondel van translatien ofte overstellingen in Nederduytsch, een register van spreecwoorden" [1]). Onder die vage termen moet dus ook het legaat aan Bertius verscholen zijn.

Toch heeft de dichter er tijdens zijn leven wel over gedacht zijn werk bij elkaar uit te geven. Er was tenminste indertijd in het Leidsch archief aanwezig de copie van een octrooi zonder datum, waarbij Jan van Hout vergund wordt zijn poëzie voor vijftien jaar uit te geven en waarin wordt vermeld, dat ze door Janus Douza is nagezien [2]). We zullen trouwens straks met zijn berijmde aanvraag om dat octrooi kennis maken.

Wat we nu nog van zijn gedichten ter beschikking hebben, bepaalt zich tot eenige verzen door hem zelf tusschen zijn ander werk of als lofdicht in werk van anderen, uitgegeven, een paar gedichten, betrekkelijk kort na zijn dood door Orlers of anderen gedrukt, en dat wat eerst gedurende de laatste paar jaar door archiefonderzoek is voor den dag gekomen, alles bij elkaar hoogstens een twintig stuks, waaronder een tooneelspel van negenhonderd verzen [3]).

---

1) Fol. 25 vo. van het handschrift.

2) Zie De Navorscher, V, p. 330.

3) De gedichten, die mij tot heden bekend werden, vindt men genoteerd in Het Tijdschrift, XXII p. 207 en XXIII, p. 193. Ik sta volstrekt niet in voor de volledigheid van het daar vermelde. Men zou b.v. nog alle vergeten werkjes, die door bijna vergeten vrienden of bekenden van Van Hout geschreven zijn, behooren na te zoeken om te zien, of hij ze wellicht ook met dichtwerk van zijn hand had vereerd. Maar een dergelijk systematisch onderzoek heeft in een stadje als Nijmegen, waar men alle hulpmiddelen mist, zijn eigenaardige bezwaren.

In de 19de eeuw zijn verschillende gedichten in hs. van Van Hout zoek geraakt Zoo spreekt b.v. Ram. Elsevier in De Navorscher (V. 330) van een gedicht: *De*

Wanneer we van Van Hout de beteekenis als kunstenaar willen bepalen, hebben we echter evenzeer onze aandacht aan zijn proza te schenken, zelfs aan dat van verscheidene zijner ambtelijke stukken.

We zullen evenwel eerst trachten vast te stellen, wat hij van de kunst van zijn tijd begreep en welken weg hij zichzelf afgebakend had.

't Is gevaarlijk om bij een verschijnsel als de Renaissance te spreken van vaste lijnen en stroomingen, waar we eigenlijk staan voor één wirwar van lijnen, één voortdurend samensmelten en splitsen van allerlei stroomen en beekjes. Toch heeft hij, die uit de verte in dien chaos meent te zien drie groote armen, die, ofschoon telkens voor korter of langer tijd samenvloeiend, zich elk als een zelfstandige rivier voordoen, niet geheel ongelijk. Hij ziet deze drie: de navolging der klassieken, de neiging tot italianizeeren en tot het nationale. De navolging der Ouden vertoont zich het eerst en het krachtigst; tijdelijk zijn de beide anderen haar de baas geweest, maar ten slotte, in de achttiende eeuw is zij oppermachtig, al het levende

---

geest van Teylingen, dat in de Kroon- (lees Vroon-) registers van Leiden zou staan.

Dezelfde Elsevier vermeldt in zijn Inventaris van het Leidsch archief (II p. 53) zeventien refereinen in 1578 geschreven op het ontzet. „Eenige dier refereinen zijn door den secretaris Jan van Hout gemaakt en afgeschreven." Dezelfde Elsevier spreekt (Invent. II, 65) van Van Hout's „uitboezeming over zijn lang of korter leven, die van de vrome en christelijke stemming zijner ziel getuigt." Beets deelt mee (Ged. van Anna Roemers Visscher, I, p. 164), dat Fruin in het Leidsch archief een gekleurde teekening met rederijkersgedicht van Van Hout ontdekte. Naar dit alles is echter vergeefs gezocht.

Martin Rudelsheim wekt in Taal en Letteren (XIII, p. 533) het vermoeden, dat gedichten van Van Hout indertijd te Leiden aan belangstellenden werden cadeau gemaakt.

water opslorpend in haar breeden, tragen, drabbigen, vloed of als nauw opgemerkte sprankjes naast zich aan latende huppelen, tot zij zelf versmoort in het zand. Dit is de dood der klassiek aan het einde der achttiende eeuw.

Zeer verschillend zijn de uitingen dezer navolging. Eerst is het de hoogste eerzucht der humanisten om Latijn te schrijven als de Latijnen. Ja, als men klassieke fragmenten vond, zag men er niet het minste bezwaar in, er de ontbrekende stukken bij te maken, als later bij de beeldhouwwerken en de architektonische overblijfsels [1]). Petrarca reeds schrijft zijn heldendicht en zijn brieven in het Latijn; de opperste kunst werd, blijspelen te maken als Terentius en Plautus, een epos als Virgilius, satiren als Horatius en Juvenalis, brieven als Cicero, liefdeliederen als Tibullus en Propertius. En wat een Janus Secundus, een Erasmus in deze richting bereikten, is van hooge, blijvende waarde.

Dan komt de navolging in de landstaal, die bij ons in Jan Baptista Houwaert haar toppunt bereikt, die navolging van de uiterlijke krullen en versiersels, van het leege doode woord, van den opsmuk der mythologische namen van oude helden en goden.

Eindelijk in wat later tijd, komt er bij, de navolging, die zich openbaart in het nasporen van wetten en voorschriften, getrokken uit de klassieke kunst door de geleerde filologen, het onwrikbare keurslijf voor de kunst een paar eeuwen lang. De Scaligers, Heinsiussen en Vossiussen hebben het gefabriceerd, en de kunstenaars van Vondel en Racine tot Voltaire en

1) Martinus Dorpius b.v. deed dit met Plautus' Aulularia. (Zie Félix Nève, La Renaissance des Lettres et l'essor de l'érudition ancienne en Belgique, Louvain 1890, p. 179).

Wiselius toe hebben er zich in eerbiedig geloof in gewrongen Reeds Van Hout vertoont neiging sommige klassieke *vormen* als het eenige ware te erkennen, maar in zijn innigste zijn heeft hij toch wel gevoeld, dat groote levende kunst alleen in volle vrijheid opgroeien kan.

Daarnaast is een tweede hoofdstroom, zich dikwijls vereenigend met den derden, ten slotte er geheel in verdwijnend. Het is de navolging van de jonge Renaissance-kunst in de Italiaansche landstaal met Petrarca en zijn sonnetten bovenaan [1]); het is de verheerlijking der Platonische liefde in sonnettencyclussen, het is Ronsard, Du Bellay, Sidney, het is vooral in Frankrijk met zijn Italiaansche vorstinnen en kunstenaars aan het hof, met zijn talrijke Italiaansche relaties in oorlog en vrede, de navolging van al wat Italiaansch is, ook in de taal, waarvan nog sporen in alle Europeesche talen aan te wijzen zijn.

Maar dan is er de derde, de nationale, die ten slotte de hoofdstroom wordt, de bron van, alle, ware echte kunst, die eerst krachtig en breed over heel Europa stroomt, als hij gevoed is met het bloed der groote omwenteling: de begeerte om te maken groote, eigen, waarachtige kunst, naar den geest in waarde gelijk aan de klassieke. Ook vóór dien tijd heeft hij zijn merkwaardige punten gehad. In Shakespeare heeft hij zijn grooten Niagara-val. Maar meestal stroomt hij in de eerste eeuwen rustig en kalm naast den eersten stroom aan, hem telkens wat gevend van zijn levend water; daar was Vondel, Hooft, Molière —. Doch eerst in de negentiende eeuw, als de West-Europeesche menschheid zich in haar volle levens-

1) Zie o.a. Henri Chamard, Joachim du Bellay, Lille 1900, p. 63 vlg.

kracht vertoont, komt de groote overwinning, eerst in de negentiende eeuw wordt algemeen erkend en door de kunstenaars gevoeld de ebenbürtigkeit van alle groote, vrije, zelfstandige kunst, van de moderne naast de antieke.

En nu kunnen we bij den troebelen oorsprong van dien alleen grooten en machtigen schrijven drie namen: Du Bellay — Van Hout — Sidney. Zij hebben het eerst vaag en onzeker en vaak zichzelf in de praktijk verloochenend, in het diepst van hun ziel gevoeld, wat het worden moest, en het uitgesproken.

Als in 1549 de Pléiade met haar manifest „La Deffence et illustration de la langue Françoyse" [1]) voor den dag komt, is dit niet het plotseling verschijnen van een nieuw element. Een halve eeuw vroeger zijn de eerste teekenen van dit rijk opbloeiend leven reeds aan te wijzen bij een Jehan Lemaire de Belges aan het hof der kunstrijke Marguérite d'Autriche; daarna in Lyon bij eenige vrouwen, Louise Labé en „la gentille et vertueuse dame Pernette du Guillet." De verzen van Louise Labé verschenen wel eerst in 1555, maar lang te voren waren ze reeds in handschrift verspreid. Van haar is

Tant que ma main pourra les cordes tendre
Du mignard luth, pour tes grâces chanter;
Tant que l'esprit se voudra contenter
De ne vouloir rien fors que toi comprendre,

1) Zie o.a. Chamard, Du Bellay, p. 99—167. De jongste uitgave van „La Deffence" gaf Léon Séché, avec une notice biographique et un commentaire historique et critique, Paris, Sansot, 1905. Léon Séché is wel de beste kenner van de Pléiade op het oogenblik. Over verschillende harer leden schreef hij uitvoerige, grondige studiën in zijn tijdschrift „Revue de la Renaissance"; hij is bezig aan de uitgave van de volledige werken van Du Bellay, waarvan reeds twee deelen zijn verschenen.

Je ne souhaite encore point mourir,
Mais quand mes yeux je sentirai tarir,
Ma voix cassée, et ma main impuissante,
Et mon esprit en ce mortel séjour
Ne pouvant plus montrer signe d'amante,
Prierai la mort noircir mon plus clair jour.

Hier is alle allegorie verdwenen, hier is de zuivere rechtstreeksche uiting van het gevoel.

In het laatst van 1548 verschijnt van een Parijsch advocaat, Thomas Sibilet, „L'Art poétique français", de rustige verdediging van het bestaande, van de school van Marot, van al datgene, waartegen reeds een geestdriftige jongelingsschaar aan het college Coqueret aan het samensmeden was. Dan houden ze het niet langer uit; Du Bellay schrijft zijn Deffence, misschien hier en daar met medewerking van Ronsard. De beide dichters waren toen ongeveer vijf en twintig jaar. Op dien leeftijd kan men een goed dichter zijn, maar men is het niet, wanneer men dan precies betoogen kan, hoe iemand een groot dichter wordt. De Deffence is onhandig, onzeker, vol tegenspraak en de anonieme schrijver van Quintil Horatian [1]) (1550) heeft Du Bellay te recht menigen gevoeligen tik gegeven. Kon het wel anders? Hier was niet een rustig mathematisch betooger aan het woord, die de zaken kalm jaren lang had overdacht en de theorie uit de bestaande feiten kon opbouwen, maar een jong dichter, die in gloeiend enthousiasme de schitterende schoonheid door de wolken zag stralen.

Zij spreken van navolgen der antieken, de mannen der

1) Barthélemy Aneau; zie Chamard, t. a. p., p. 151.

Pléiade, als hun voorgangers, zeker, maar dat navolgen moet voor hen wat anders worden, dan het tot nog toe geweest is; niet een slaafsch copieeren, maar een vrije inspiratie naar glorieuse modellen. Wat ze willen, ligt in al zijn vaagheid reeds uitgedrukt in den titel van hun manifest; een Fransch even rijk en buigzaam als het Latijn en Grieksch. Dat Fransch zullen ze kweeken en koesteren, die bloeiende, levende taal moet steeds toenemen in kracht en rijkdom, moet het eenige materiaal worden, dat de Fransche woordkunstenaar bewerkt.

Ze hebben een hartstochtelijke liefde voor de oudheid, maar wat ze voor de toekomst begeeren, is vrij, oorspronkelijk, ernstig, persoonlijk werk, dat gesteld kan worden naast, wedijveren kan met de kunst van Griekenland en Rome. Ze hebben tal van malen tegen hun eigen beginselen gezondigd, tot in hun manifest zelf toe, maar dat neemt niet weg, dat ze de ware richting voor de kunst van West-Europa, dat de jeugd der middeleuwen achter den rug had, hebben aangewezen. Ze staan nog verslagen over de diepte en rijkdom, die de kunst der Ouden had kunnen bereiken, verblind door de geweldige schittering, en in hun verblinding zal de groote massa der kunstenaars nog altijd blijven grijpen naar den vorm en de uiterlijkheden en niet kunnen bemachtigen, dat algemeen groote, dien levenden geest, die van alle tijden is. Maar als eenmaal de dagen, die Du Bellay en de zijnen hebben voorzien en ingeluid, in vervulling zullen gaan, dan zal het leven en de geschiedenis der West-Europeesche menschheid diep en rijk genoeg zijn geworden om te maken, dat de echte begenadigde kunstenaar, die dat leven begrijpt, zijn werk rustig plaatst naast het beste der Ouden.

In de zestiende eeuw gaat de dichter zich voelen als een hooger wezen, de uitdeeler der onsterfelijkheid. Hij is niet langer de veile hoveling, die op bevel een vers in elkaar rijmt; hij ziet over het graf heen, „l'inspiration le révoque des ténèbres d'ignorance à la lumère de vérité, de la mort à la vie, d'un profond oubli au ressouvenir des choses célestes et divines [1])." Hij heeft de grootsche almacht en heerlijkheid van het dichter-zijn voorgevoeld.

Van der Noot — Verwey en Vermeylen hebben hem voor ons geopenbaard [2]), — is de man geweest, die zich bij ons het eerst en het innigst aansluit bij de beweging der Pléiade. Als de zestiende eeuw haar einde nadert zal zich ook uit Van Mander de Renaissancedichter ontwikkelen — Jacobsen heeft het nog zeer onlangs aangetoond [3]). Maar Van Mander wijst reeds op Van Hout terug als den man, die hier in het noorden het eerst de nieuwe leer heeft toegepast. Doch in het toepassen alleen zit de beteekenis van Van Hout niet. Hij is tevens de man, die hier het eerst een betoog heeft geleverd, waarin de ideeën der Pléiade zijn terug te vinden en dat onder hun invloed moet zijn ontstaan.

Laten we die theorieën eerst bekijken.

Omstreeks 1550 is hier nog geen wezenlijke kunst te ontdekken. De strijd der nijverheid ontwaakt en zal gretig den

1) Brunetière, Histoire de la littérature française classique, I, p. 268.

2) Albert Verwey, Gedichten van Jonker Jan van der Noot, Amsterdam 1895; de uitvoerige studie over Van der Noot van Vermeylen verscheen het eerst in het Tweemaandelijksch Tijdschrift, 5de jrg., 1899. Reeds voor hen heeft trouwens Kalff voldoende de aandacht op den dichter gevestigd in zijn Gesch. der Ned. Letterk. in de 16de eeuw, Leiden 1889, II, p. 245 vlg.

3) R. Jacobsen, Carel van Mander, Rotterdam, 1906.

geloofsstrijd aangrijpen in de hoop zich aan den klauw der wassende geldmacht nog te ontworstelen. De burgerlijke maatschappij ontstaat met haar geweldige inspanning voor politieke vrijheid, haar streven om met nuchteren geest geld te verdienen en stoffelijke voordeelen te bejagen.

In dien tijd heeft Van Hout, terwijl het alledaagsche practische leven hem bijna geheel in beslag nam, doorgrond het grootsche werk, dat daar in Europa aan het gebeuren was en scherper en juister dan één zijner tijdgenooten in deze streken gevoeld, wat de algemeene lijn voor de kunst worden moest hoog boven alle politiek en maatschappelijk gedoe.

Tusschen 1574 en 76 vertaalt hij den Franciscanus van den bekenden Schotschen humanist Buchanan en waarschijnlijk ook diens „Fratres fraterrimi", de eerste een uitvoerige satire tegen de orde van S. Franciscus, de laatste kleine vinnige geeselstriemen met dezelfde bedoeling, samen een 1700 verzen. Dit staat nu wel vast, al zullen we er waarschijnlijk nooit een regel van te zien krijgen, behalve de acht, die in het Dienst-bouc staan. Evenzoo heeft hij in die jaren overgezet het astronomisch leerdicht, De Sphaera, van Buchanan, ongeveer 3000 verzen. Op het bestaan van beide eerste vertalingen maakt Janus Douza een toespeling in een zijner gedichten, die in 1576 verschenen zijn; van de vertaling der Sphaera spreekt Janus Douza Junior in een ode aan Van Hout, die mij uit een editie van 1607 bekend is [1]).

De vertaling van den Franciscanus is opgedragen aan broer Cornelis Adriaensen van Dordrecht († 1581), een hysterisch

1) Tijdschrift, XXII, p. 218; XXIII, p. 198, 200; XXV, p. 75.

Franciskaner monnik te Brugge, die aan sadisme leed en wiens merkwaardige preeken zijn uitgegeven onder den titel: „Historie van Broer Cornelis Adriaensen van Dordrecht binnen de stadt Brugge, waarin verhaalt wordt de discipline en secrete penetentie der vrouwen bij hem gebruikelijk, nevens zijne wonderlyke, vuyle, grouwelijke, bloeddorstige en lasterlyke sermoonen", welke titel voldoende 's mans practijken doet raden [1]). Die opdracht, hoogstwaarschijnlijk ook van '76, is gelukkig bewaard gebleven en wordt in het handschrift in denzelfden katern papier onmiddellijk gevolgd door een betoog „Tot het gezelschap ende de vergaderinge der gener, die hem in de nieuwe universiteyt der Stad Leyden ouffenende zyn in de Latynsche of Nederduytsche poëziën ende allen anderen lief-hebberen der Nederlandsche sprake."

Uit den inhoud blijkt, dat ook dit betoog van '76 zijn moet.

Van Hout heeft den Franciscanus overgezet in Alexandrijnen; zelf zegt hij daarover in het betoog „Tot het gezelschap": „De verssen dan, die ic in den jegenwoordigen Franciscaender gebruyct hebbe, zijn Alexandrins [2]), zoe die bide Francoyzen werden genomt, ende bestaen van zes voeten of twaelf sillaben, hebbende haren val, rustinge, steunsel of ademverhalinge naer de derde voet, twelc de zeste sillabe es, de welcke ic onder den anderen verdeelt of geschakeert hebbe mit masculins, opte laetste sillabe rijmende, ende mit feminins, rijmende opte naest-

1) Over Broer Cornelis: Th. Arnold in De Dietsche Warande, nieuwe reeks, II.

2) Over de Alexandrins bij de Pléiade o.a. Revue de la Renaissance, I, 148 in een artikel van Léon Séché over La Vie de Joachim du Bellay. Borinski, Die Poetik der Renaissance und die Anfänge der litt. kritik in Deutschland, p. 109 en De Vooys in Taal en Letteren, XV, p. 190 vlg.

laetste of voor naestlaetste [1]). Zo nu, als ic hope, de jegenwoordige mijne *eerste* vruchten u. L. eenichsins connen behagen, zal mi des een prickel zijn omme my dagelicx inde conste van poëziën, daerinne ic mi noch jong ende onervaren kenne, als dezelve *noch geen twee jaren* gebruyct hebbende, zulx ende inder vugen *wij* dezelve nu ter tyt *gesamelicken* gebruycken, te weten op een zekere mate ende yegelycke sillabe op zyn juyste gewichte comende, meerder ende meerder te ouffenen ende u L. myn andere *begonste* wercken als christelicke of geestelicke poëziën, psalmen, oden [2]), sonnetten, grafdichten, epigrammen ende liefden, geen maechden oren schadelicken noch schandelicken zynde, mitten eersten mededeelachtig te maecken, zo lange tot my de vlerken beter gewassen zullen zyn omme naer *hoger* en *groter* zaken te connen ende derren vliegen ende uluyden *de oude spelen*, tragedien ende comedien in ons moeders sprake mede te duen zien ende horen."

Zie hier een gansch program, welks geheele inhoud volmaakt nieuw is in 1576 in Noord-Nederland en waarvan ik eenige woorden cursiveerde, die feiten van beteekenis in Van Houts dichterlijke loopbaan vaststellen. Men ziet, wat de vervolgingszucht der Gomaristen ook hier weer voor onze dichtkunst op haar geweten heeft, en begrijpt, dat het weinige werk van Van Hout, dat toevallig gespaard gebleven is en dat hij zelf misschien voor het meerendeel het bewaren niet waard heeft geacht, ons slechts een zeer onvolledig beeld van zijn dichter-zijn

---

1) Zie over de „Alternance des rimes masculines et des rimes féminines": Paul Laumonier in zijn artikel over L'art poétique de Peletier du Mans, Revue de la Ren. I p. 269 vlg.

2) Over de Pléiade en de Ode o.a. Revue de la Renaissance I, p. 135 en 265.

geven kan en hoe we ons veelal tot raden en vermoeden zullen moeten bepalen.

± 1575 wordt echter in ieder geval een gewichtig jaar in de biografie van den dichter Jan van Hout, het gebruik van de jambemaat, den Alexandrijn, de door Ronsard verheerlijkte Renaissance-maat, waarin Vondel een groot deel van zijn treurspelen schrijven zal, een gewichtig jaar dus tevens in de geschiedenis onzer dichtkunst.

Uit de medegedeelte feiten mogen we bovendien concludeeren, dat de dichter onmiddellijk met de jambemaat is begonnen, dat hij, terstond als hij de kunst gaat beoefenen, begrepen heeft de hoogte, waarop deze in zijn tijd stond, en dat dus bij hem niet als bij Van Mander een lange periode van rederijkersrijmelarij is voorafgegaan.

Om de belangrijkheid van het feit deel ik hier de eenige ons bekende regels mee, die tot die eerste pogingen kunnen behoord hebben. Het is een „epigramma bij de Hoochgeleerde, overtreffende Georgius Buchananus in Latyn gemaect" en door Van Hout aldus „verduytscht":

Het aertryc dwongt gy, Room, de Paep heeft u bedwongen:
Hy u mit grooter list, gy haer mit groot gewelt:
Mer Luter stercker was, die mit zyn penne' en tongen
U cracht, o Paep van Room, ter neder heeft gevelt.
Gaet nu, Gy Griecxkens yel, ende' onsluy veel vertelt
Van uwen Herckles knods'en huyt of zulcke dromen,
Mer kent, dat grooter is de daet van dezen Heldt,
Die mit zyn pen verwan hem, die const winnen Romen [1]).

1) Dienst-bouc, p. 2.

En thans keeren we tot de beide prozastukken, die bij de vertaling behoorden, terug.

De opdracht aan broer Cornelis. 't Is scherpe, fijne ironie, soms schijnbaar gemoedelijk en luchtig, maar telkens weer priemend in bijtenden spot [1]):

„Die mij, E. V. B. van jungs aen ende kintsbeene gekent hebben (zoe ic wel vermuede, dat uwe E. V. B. niet en duet) zullen mijn getuygen wezen van de zunderlinge ende grote liefde ende vande uytnemende ende eenvoudige genegentheyt, die ic altijt tot de h. kakelycsche religie ende tot h. oorden gehad hebbe, zunderlinge tot de bruederen die van buyten zoe simpelicken in spaepsgraeu gecleet gingen." Maar daarop ga ik niet verder in, eigen lof stinkt. Alleen wil ik memoreeren, dat ik, nadat in 1569 de kloosters, in het bijzonder die der grauwmonniken in verdrukking zijn gekomen, al mijn krachten heb aangewend, om ze weer in het oude aanzien te herstellen, hoewel ik woon in dat Holland, waar men die grauwe orde zoo kwalijk gezind is, ja, in dat Leiden, dat honger en ellende heeft doorstaan om den pauselijken godsdienst en daarmee een der stevigste steunpilaren der orde uit de stad te kunnen weren. Mijn gunstige gezindheid zult ge vooral kunnen opmaken, eerwaarde broeder en vader, uit het feit, dat ik geen moeite gespaard heb, om het boekje van den hooggeleerden Buchananus, waarin al de geheimenissen der orde klaarlijk, kunstig en levendig worden afgemaald in het Nederduitsch over te zetten. Ik heb dat vooral gedaan om de orde bij

---

1) De geheele opdracht is uitgegeven door Arnold, Dietsche Warande, nieuwe reeks, II p. 427 vlg.

elkaar te houden in deze verwarde en beroerlijke tijden, nu de heilige orde zoo deerlijk schudt en beeft en er gevaar bestaat, dat velen afvallig worden. Mijn vertaling moge bewerken, dat de broeders zich vaster aan een sluiten, vooral als ze bedenken, dat de dingen, die nu juist te Gent en Brugge gebeuren (toespelling op de zwijnerij van Cornelis zelf), bewijzen, dat Buchanan de naakte waarheid geschreven heeft. In de waarheid van het boekje geloof ik vastelijk en ik twijfel er ook niet aan, of de Italiaansche pausen hebben aan de orde, waarvan de Italiaan Franciscus de stichter is, allerlei schoone bullen verleend, ook wel natuurlijk om te mogen italianizeeren (een woord, dat in dit verband een zeer bijzondere beteekenis heeft). Toen ik met zorg overpeinsde, onder wiens vlerken, opzicht en beschermnisse ik mijn vertaling het veiligst kon uitgeven, opdat ze door de nijdige schimpers en lastersprekers, waarvan de wereld thans, helaas, vol is, niet mocht worden berispt en gecalangeerd, heb ik geen nuttiger bekwamer, heerlijker noch treffelijker personage kunnen vinden, dan U, broeder Cornelis; want al mis ik het hooge voorrecht U persoonlijk te kennen, ik heb uw heerlijke sermoenen verslonden, die sermoenen, die voor mij bijna evenveel waarde hebben, als de poëziën van Homerus voor Alexander den Groote. Wat is de welsprekenheid van Cicero bij deze sermoenen! die sermoenen, waardig niet alleen door heel de wereld gelezen, maar al waar het van ratten en muizen, ik zwijge van menschen opgegeten te worden, waardig om in de smidse van Vulcaan bewaard te worden, om gezet te worden in dat goud, dat den zwijnen ontvalt en dat zoo dikwijls in uw sermoenen te pas gebracht

wordt. Wien zou ik de openbaring der wonderlijke geheimenissen en diepe verborgenheden der heilige orde beter kunnen toewijden dan juist hem, die nieuwe mysteriën heeft ingevoerd, nl. de waardige tuchtigingen en billenschouwe van allerlei schoone en jonge vrouwspersonen, welk punt Buchanan juist ganschelijk niet aanraakt, wat hij zeker zou gedaan hebben, als zoo heilige en stichtelijke werken hem bekend waren geweest.

Aan wien zal ik beter mijn eerste werk opdragen dan aan hem, voor wien iedereen bang is; aan hem, die zich niet alleen als een vroom kampioen en worstelaar heeft durven stellen tegenover Calvinisten, Martinisten, Mennonieten, Erasmianen, Cassandrianen en dergelijken, maar evenzeer tegenover de overheid van Brugge en Vlaanderen, de algemeene staten, ja zelfs tegenover meneer den „bijtscaep" van Brugge en ze allen zoodanig gebreideld heeft, dat niemand meer kikken durft.

Maar met die kritiek op den Franciscanus zal het wel zoo'n vaart niet loopen. Alleen is er misschien wat te vreezen van den kant dier redenlooze zwijnen of reeckelige zinnen.

En dan laat Van Hout de geweldige uitbarsting tegen de rijderijkers volgen, die ik hiervóor al grootendeels aanhaalde. Hoe mooi ook op zich zelf, ze valt buiten den geest der opdracht. Wanneer men die passage wegdenkt, dan is in het heele stuk de rustig breed sollende toon met zijn rake, juisten woordenkeus, met zijn gewichtig breed doenden zinnenzwaai meesterlijk volgehouden. Er is iets in van Marnix' Bijenkorf, maar de taal is rijker, 't is hoogere kunst, men voelt er ook niet den vinnigen zeloot voortdurend achter, maar den rijken, vrijen humanisten-geest, die niet alleen uit heilige

overtuiging, maar tevens uit puur genot het wapen van zijn spot hanteert. Er is iets moderns in, en hoe zonderling het moge schijnen, die opdracht van den Franciskaander van 1576 doet me hier en daar denken aan sommige geestige, klassiek geworden boekaankondigingen van De Nieuwe Gids.

Jammer, dat die uitval tegen de rederijkers hier detoneert. Als men het niet beter wist uit het betoog „Aan het gezelschap", zou men hem bijna niet au sérieux nemen hier. Maar bovendien die verachting voor de rederijkers lag geheel in de lijn der beweging. Ging de Pléiade niet even fel te keer tegen het werk der voorgangers. „Laisse moi," zegt Du Bellay, „toutes ces vieilles poësies françoises aux jeux Floraux de Toulouse et au Puy de Rouen: comme rondeaux, ballades, virelais, chants royaux, chansons et autres belles espiceries, qui corrompent le goust de nostre langue et ne servent sinon à porter tesmoignage de notre ignorance." En daarna nog, nadat hij allerlei peuterwerk heeft gebrandmerkt: „Je supplie à Phoebus Apollon, que la France, après avoir esté si long temps stérile, grosse de luy, enfante bientot un poëte dont le luc bien résonant fasse taire ces enrouées cornemuses, non autrement que les grenouilles, quand on jette une pierre en leurs marais [1])." In zijn strijd tegen de den ouden geest der rederykers was Van Hout den „Nederduytschen Helicon (1610) dien men wel eens in de verte met De Nieuwe Gids heeft vergeleken [2]) een stevige dertig jaar vooruit en dat op een manier, waarbij de Heliconisten een poover figuur maken.

---

1) La Deffence (éd. Séché), p. 125, p. 163.

2) Jacobsen, Carel van Mander, 214.

Onder die rederijkers waren ook Van Houts vrienden en kennissen in Leiden; misschien h eeft hij zijn welgemeenden haat juist hier uitgestort, opdat hij tusschen al die spotternij minder hevig zou worden gevoeld, opdat de felheid ten minste wat getemperd zou worden door de gedachte aan mogelijke opzettelijke overdrijving. Voor zich zelf had hij dan toch het gevoel zijn hart eens te hebben gelucht.

Maar men neme er goede nota van: de toon van heel dien aanval wordt beheerscht door passie, door een geweldig temperament, dat in beroering is gebracht. Hier is voor het eerst in de Nederlandsche letterkunde een man, die met woest enthousiasme *strijdt* voor het juiste begrip van kunst. Dat is de nieuwe tijd.

De opdracht gaat intusschen in denzelfden spottenden toon door: Van Hout mag zich wel verzekerd houden van den beukelaar en rondasse van 's broeders welsprekende en retorisiaansche tonge, immers het geldt de zaak van broer Cornelis zelven en zijn sermoenen zijn het ware strijdmiddel. Zij zijn de ware Rethorique, die de kunst der welsprekendheid is, dienende enkel en alleen om aan de toehoorders met levendige en krachtige, fraai gesierde en schoon verbloemde redenen eene voorgestelde zaak te doen gelooven.

Wie beweert, dat Rethorica de rijmkunst is, komt den broeder te na, en hij is een kruidje-roer-me-niet.

Zoo vlecht Van Hout dus in het vervolg zijner opdracht ongemerkt zijn tegenstelling tusschen Rethorica, die hij opvat in de oude klassieke beteekenis, en de dichtkunst, een tegenstelling waar hij in zijn volgend betoog uitvoerig op terug komt.

Tot wederdienst verklaart hij zich bereid en als zijn verzen door de bescherming van Cornelis gedurigheid mochten ver-

krijgen, dan kan de orde op hem blijven rekenen en 't gemeen spreekwoord, aldus besluit hij, zal „hope ic waer gevonden worden, dat St. Peters scheepje, op hetwelck de heilige graauwe orde, als een cloec forsaet of, zo zyt nommen, galleiboef aen een van de voorste riemen zoo cloec zit, arbeyt, roeit ende trect, wel hellen (te weten te helle roeyen) mag, maer niet zincken en zal."

't Is haast ongeloofelijk, maar toch heusch gebeurd, dat een vroegere Leidsche archivaris geheel deze opdracht als ernstig bedoeld heeft opgenomen en als resultaat van zijn studie in de annalen van een deftig, wetenschappelijk instituut meedeelt, dat, blijkens het handschrift, Van Hout „zeer gunstig gezind was voor de Roomsch-Katholyken, althans voor de monniken der grauwe orde, d. i. Franciscanen".

Wat zou Van Hout zich in het geval verkneukeld hebben! Men zou bijna geneigd zijn uit te roepen: Julia was groot, maar voorwaar ik zegge u: meer dan Julia is hier [1])!

---

1) Handelingen der Maatschappij van Ned. Letterkunde, 1857, p. 50. „De spreker (Ramelman Elsevier) vermeldt een nederduitsch hs. van den stads-secretaris Jan van Hout, met opdragt aan Broer Cornelisz van Dordrecht. Het handelt over de Franciscaner monniken en is door hem overgebracht uit het latijn van Georg. Buchanan, Schotsman (d.i. Scotus). Van Hout schijnt volgens dit hs. zeer gunstig gezind voor de Rooms-Catholieken, althans voor de monniken der graauwe orde (d. i. de Franciscanen), doch hij schijnt hier volstrekt niet te hebben aangeroerd het bewuste punt, dat aan Broer Cornelisz van elders zoo zeer te laste gelegd is. Nog verdedigt Van Hout zich bij de rederykers zijner stad tegenover degenen, die zich in „de nieuw opgerigte academie" (Hoogeschool) oefenen in de nieuwe nederduitsche poëzije. (Opmerkelijk dat hij als secretaris van curatoren zulks niet kon helpen verhoeden)." Een schrikbarender opeenstapeling van naiveteiten, onzin en onwaarheid voor de achtbare leden der Maatschappij kan men zich moeilijk voorstellen.

En nu het betoog: „Tot het gezelschap."

Wat kan dat toch voor een gezelschap geweest zijn? Al mijn onderzoek en navraag er naar is vergeefsch geweest tot heden. Maar daar schijnt toch wel in die eerste jaren van het bestaan der universiteit zoo'n clubje van jongelui geweest te zijn, dat misschien onder leiding van Van Hout de Latijnsche en Hollandsche poëzie heeft beoefend. Heeft hij een Pléïade willen vormen hier in Holland? Men herinnere zich uit het slot van het betoog, dat ik hiervoor reeds aanhaalde, hoe Van Hout verklaart, dat die maat, welke hij zelf nu eerst twee jaar gebruikt, voortaan door hem en zijn auditorium *gesamentlicken* zal worden toegepast. 't Zou heel wat waard zijn, als we eens wat naders konden opsporen over dit gezelschap en op zichzelf is het al van groote beteekenis, dat we het gegrond vermoeden mogen uitspreken, dat er in 1576 hier een kring van menschen bestond, die graag dichter zouden willen zijn buiten de rederijkerij om en die in de jambemaat de toekomst zagen.

Zeer waarschijnlijk heeft het gezelschap slechts kort bestaan. De Amsterdamsche kamer toch draagt haar „Ruyghbewerp vande Redenkaveling" in '84 op aan Burgemeesteren van Leiden en de verdere verzorgers der Hoogeschool en spreekt den wensch uit, dat in Leiden als in Frankrijk, ook van de landstaal studie zal worden gemaakt en dat ten minste een deel van het onderwijs in die taal zal worden gegeven; het „Kort begrip des Redenkavelings" wordt aan Van Hout persoonlijk opgedragen, in hem wordt de autoriteit geëerd, van wiens invloed men veel verwacht voor de studie van het Nederlandsch aan de Universiteit; men vindt echter in

geen der beide opdrachten ook maar de minste toespeling op het feit, dat al iets in de richting, door de kamer bedoeld, wordt gedaan, en dat zou men toch wel mogen verwachten, als er een soort dichter-clubje nog in '84 had bestaan.

Al heeft Van Hout iets tot stand kunnen brengen, dan zal het wel weer gauw bezweken zijn voor de oppermacht van het Latijn, te Leiden vooral, waar zelfs een Douza zich tegenover het werk van zijn vriend Van Hout de woorden ontvallen laat:

> Carmina quae patrio *quamvis* sermone probantur
> Qualia non Batavis visa fuere prius, etc.

„Ic en can mi niet genouch verwonderen," aldus het Betoog [1]), „de slechticheit of veel eer de botticheit van zodane menschen, die zeggen ende beweren willen hare geschriften goet, prijslic ende geduyrich te wezen, om dat die de meeste menichte bevallicken ende angenaem zyn ende dat die van hem gelooft en geprezen werden, rechts of de gemeente van deser tyt tot het oordeel van zodanige zaken bequaemer, geschikter ende ervarener waer, dan die over etlycke hondert jaren, eerst bi den ouden Griecken, vinders van alle abelheyden ende vrije consten, ende naderhant bi den Romeynen geweest zyn, twelc noch waerschynlicken, noch gelooflicken en es, mer indien yemant zulx zoude willen voorstellen, meer te achten waer puyre zotticheit dan enckele botticheyt, naerdien bi elc eenen, die mer yet vande oude schriften gelezen heeft, leechlicken geoordeelt can werden, dat de gemeente van dier tijt, als de geleertheyt in zo zonderlinge achtinge ende prijs

1) Voor het eerst naar het hs. uitgegeven in Tijdschrift, XXII, p. 219 vlg.

was ende die duen alle dagen zo uytnemende constige, geleerde poëziën te voren quamen, zagen ende lazen ende zo heerlicken ende treffelicke mannen mit zodanige vlueyende welsprekenheyt hoorden, deur het dagelixe gezicht ende gehoor, om van zulke zaken te oordelen, nutter ende bequamer moeten geweest zyn, dan die van onze tijt, dat de geleertheyt zo weynich geouffent ende geacht wert, datter zo zelden yet fraeys inde nederlantsche sprake voor heurluyder ogen of oren komt, ia dat dezelve onze moederlicke tale, wiens rycheyt ende overvloedicheit men leechlicken mit alle de spraken vande ommeliggende landen vergeliken ende daer jegens inde waechschale zoude connen stellen, bi velen zo verachtelic ende spottelic gehouden wert, dat de zommige hem dezelve schamen ende liever hebben hem te ouffenen in uytheemsche talen, in de welcke zi haer leven lang arbeydende, naulix bi de minste scrivers vergeleken mogen werden, dan haer eygen zelfs moeders tale te gebruycken, daer zi anderssins ende hem bemoeyende omme dezelve te helpen eren ende vermeren, leechlicken tot de eerste ende voorneemste plaetse conden geraken. Ende al est nu zulx, dat de gemeente van outs van zodanige dingen mit meerder zekerheyts, geschictheyts ende verstants consten oordelen, dan die van onze tijt, zo hebben doch wijze ende verstandige lieden zulcken oordeel oyt gevloden, verworpen ende versmaet, twelc my genouch zi mit enige oude geschiedenissen uyt velen te bevestigen."

Ziedaar reeds een paar voorname kenmerken van de ware Renaissance aanwezig: 1°. de verachting voor het publiek, het profanum vulgus, zijn onmondigheid in het begrijpen van kunst; 2°. grenzenlooze eerbied voor de kunst van Grieken-

land en Rome; 3°. liefde voor, begeerte naar eigen kunst in eigen taal, drie punten, die ook in de Deffence van Du Bellay den hoofdtoon aangeven.

Volgen in het Betoog eenige voorbeelden van publieksverachting bij de Ouden: De Athener Phocion houdt een oratie tot de „gemeente van Athenen;" men juicht hem toe in groote opgewondenheid en hij vraagt aan zijn vrienden: „Wat esser? Hebbe ic onwetende yet qualicken of te onrecht gezeyt?"

Hippomachus, een „constich floytspeelder," laat een leerling voor het publiek optreden. Hij speelt slecht en wordt toch door de „gemeente" geprezen. Hippomachus trekt hem met den stok over den rug, zeggende: „Gi moet gansch qualicken gespeelt hebben, want andersins en zouden u dese niet prizen," enz. Nu is het wel waar, dat die publieksverachting sedert de allereerste jaren der Renaissance in Italië al een mode geworden is, maar toch is ze bij Du Bellay en Van Hout niet iets opgedrongens; men voelt er iets echts in, en al weet Van Hout zich als kunstenaar naast andere kunstenaars dan ook nog klein, tegenover de Leidsche burgerij en haar rederijkers heeft hij toch wel in werkelijkheid en terecht die voorname hooghartige fierheid gevoeld van hem, die zijn geest voelt aangeraakt door den wiekslag van het hoogere.

„Voor zo vele mi aengaet, en hebbe noyt zwaricheit in zodanich lichtvaerdich oordeel gemaect ende, ten waer zake, dat eenige, hem zelfs wijs makende, wel ervaren te wezen in zodanige conste, die zi tonrecht Retorycke nommen, van mijne beuzelkens een quaet vooroordeel hadden gegeven ende veel daerinne hadden weten te berispen, en zoudic noyt gedacht

hebben, dezen by my overgestelden Franciscaender ofte Graeumonic uyt te geven; want ic dezelve niet dan voor mijn eygen geneuchte en hebbe gemaect ende omme my zelven in onze nederduytsche poëzië ende de rycmakinge van onze moeders tale wat te ouffenen, als daertue alleenlicken gebruict hebbende de cleynen tijt, die mi boven de bedieninge van het ampt, daertoe ic ten dienste van deze mine geboortige stad Leyden geropen zi, ende de verzorginge, eerst van myne vrunden ende naderhant van myne eygen ende huyssaecken, es overschietende; dien tijt zegge ic, di by anderen of mit de herbergen te bezoucken, of mit droncken drincken, of mit spelen, tuysschen of gelycke ontucht te bedriven ofte ten minsten mit ledich gaen ende straetslypen verquist ende overgebracht wert."

Zoo geven hem de aanmerkingen van de zoogenaamde deskundigen de overtuiging, dat hij iets goeds gemaakt heeft, en nu moet het maar de wereld in. Hij hecht meer waarde aan de goedkeuring van den minste der leden van het „Gezelschap", dan aan al de „berispingen ende callaengen der vermeynde Rethrozinen of afgebastaerde poëten." Nieuw punt van overeenkomst dus met Du Bellay-Ronsard: de botsing tusschen de oude en de nieuwe school, de Pléiade tegenover Sibilet en den auteur van Quintil Horatian; bij den strijder voor het nieuwe de verachting voor het vergane.

Poëzie en Rethorica zijn twee zeer verscheiden zaken. Poëzie is „d'aldereelste en beste conste," onder de Hebreën reeds door Mozes en David beoefend, later door Orpheus en Homerus in Griekenland gebracht, nog later door Livius Andronicus bij de Romeinen, „ten tyde als Appius Claudius en Marcus Tutidanus Burgermeesteren waren." En de Rethorica? „In deze conste

is by de Grieken Demosthenes wel d'alderuytnemendste en welsprekenste geweest." Maar te Rome? De dichtkunst was er in hooge eer en aanzien, toen de philosophen en de retorizyns er herhaaldelijk uit verbannen zijn. Volgen een paar bewijzen. Eerst in de dagen van Cicero wordt Rethorica geacht, welke Cicero, „al was hy inde zelve conste zoe wonderbaerlicken uytnemende, ooc mitterdaet geweest zy de zoetvloeyende fonteyne der Latynscher sprake, evenwel een quaet poëet gehouden werde, inder vougen, dat hem eenige niet en hebben ontsien mit zyn versen te spotten ende onder andere mit dit „*O fortunatam natam me consule Romam.*"

Van Hout eindigt met zijn program, dat we reeds kennen [1]).

Hij heeft zelf wel gevoeld, dat er wat aan zijn redeneering haperde, als hij de poëtasters van zijn tijd onder dak bracht bij de oude philosophen en rhetoren en dat hij aan het woord Rethorica een beteekenis hechtte, die het voor niemand onder hen meer had. Hij wist zeer goed, dat geen van hen zich verwant voelde met Demosthenes en Cicero, al uit hij quasi zijn verbazing over het feit, dat, toen een der rethrozijns tijdens een landjuweel te Dordrecht zich met een jeugdigen spruit gezegend zag, en het kind door de gezamelijke broeders ten doop werd gevoerd, het bloedje den naam kreeg niet van een of ander „vermaerden orateur", maar van Menander „twelc een out comedieschryver ende zulx een poëet es geweest."

Maar hij maakt die tegenstelling blijkbaar alleen, omdat hij een scherpe afscheiding wil zien tusschen de dichtkunst, zooals hij die om zich heen hoort beoefenen, en de nieuwe kunst,

---

1) Zie hiervóór, blz. 155.

waarvan hij droomt. Deze moet iets groots en aparts worden, weer als die „aldereelste conste", die de Hebreën, Grieken en Romeinen hadden gekend. En daarin ligt juist de groote beteekenis van zijn betoog en hij komt er geheel mee te staan naast het manifest van de Pléïade.

En wat hij deed in '76, zal een paar jaar later, in '81 waarschijnlijk, Sidney in Engeland doen met zijn Defense of Poesy [1]). Hierin is niet dat militante karakter, dat strijden voor iets nieuws. 't Is meer een zuivere verdediging en verheerlijking der kunst tegenover botte onwetendheid en domme miskenning. Zijn betoog is meer wijsgeerig gebouwd, hij gaat dieper in het begrip van kunst, maar toch zijn er tal van punten van overeenkomst met de redeneering van Du Bellay en Van Hout. Ook voor hem is de klassieke kunst en in het bijzonder het epos het hoogste, ook hij uit zijn verachting voor sommige kunstenaars van zijn tijd, hekelt de „courtesan-like affectation" en het Euphuisme. Maar hij houdt toch meer vast aan de oude Engelsche traditie, zet Gower en Chaucer naast Dante, Petrarca, Boccaccio en de groote Grieken.

Bij Du Bellay en Van Hout is het bijna, of er nooit iets goeds in de landstaal voortgebracht is, de middeleeuwsche kunst hebben ze zoo goed als niet gekend en ze zouden ze misschien ook niet hebben kunnen waardeeren.

Sidney reikt meer over Frankrijk heen de hand aan de Italianen. Zijn Defence is hoogst belangwekkend, maar is toch

---

1) Een goede uitgave vindt men in „Sir Philip Sidney's Astrophel and Stella und Defense of Poesie nach den ältesten Ausgaben" van Dr. Ewald Flügel, Halle, Max Niemeyer, 1889. Men weet, dat Verwey Dichters verdediging vertaalde.

lang niet zulk een gewichtig punt in de litteratuur-historie als het werk van Du Bellay en Van Hout en de beste les voor alle tijden gaf hij toch buiten zijn Defence om in een van zijn sonnetten: „Looke in thy heart and write."

Van Hout gaat minder ver dan Du Bellay, hij waagt zich niet aan nader uitwerken van plannen en het opstellen van definities; dat was blijkbaar ook niet het doel van zijn rede. Du Bellay's werk daalt tot kleine bijzonderheden af en daardoor juist komen allerlei inconsequenties voor den dag en krijgen we den indruk, dat wel de kunstenaarsziel van de Pléiade het groote, gewichtige woord wist uit te spreken, maar dat ze over de gewone redeneerkracht tot het koel en logisch in elkaar zetten van een geheel plan de campagne, tot het nauwkeurig omschrijven van wat ze nu eigenlijk wilden, nog niet konden beschikken.

De groote verdienste van Du Bellay en Van Hout is, dat ze beiden met een breed, vaag gebaar de richting naar de levende kunst van onze moderne tijden hebben aangewezen. Na Van Hout kunnen Hooft, Breero, Vondel niet alleen, maar kunnen ook de mannen van tachtig volgen.

't Is ook merkwaardig te zien, hoe ook bij Vondel, wanneer hij soms aan het theoretiseeren gaat, nog nawerking van de Pléiade merkbaar is. De „Aenleidinge ter Nederduitsche Dichtkunste" is de rechtstreeksche voortzetting van het levende deel in Du Bellay's en Van Houts manifest. Bij Vondel komt het rustige logisch beredeneeren van wat en hoe die eigen landstaal nu eigenlijk moet zijn, die door de anderen nog maar in het wilde wordt verheerlijkt, bij hem komen de koele klare beschouwingen in breede algemeene strekking voor altijd over

rijm en stijl, structuur en compositie. Waar de Pléiade tot vaste regels trachtte te komen, daar heeft ze echter mede den weg geplaveid voor de starre, geleerde wetgevers, die tot de doode klassiek zouden voeren.

In later jaren, in ieder geval na den overgang van Antwerpen — dat blijkt uit een toespeling in het gedicht —, heeft Van Hout de ideeën, die hij zoo kranig in proza had uitgesproken, nog eens berijmd in 140 verzen, die gericht zijn aan zijn vriend Kuenraet de Rechtere, tot 1601 secretaris van de Staten van Holland [1]).

't Is weer de verheerlijking van de landstaal en haar gelijkstelling met de vreemde talen. Ze treedt er zelf op, klagend over de geringschatting, die ze ondervindt, en over de vele uitheemsche woorden, die nog altijd niet genoeg worden geweerd. Dan komt:

De naersticheyt ziet van dItalianen,
Die eeuwen drie hier hebben in gewaect
En haerluy muederstael zoo groot gemaect,
Dat zij by hulp van dees die naerstich screven,
Dezelve tael zoe hooch hebben verheven,
Tot dat haer hooft den hemel const deur strijcken,
Zoe dat zy nu dies derren wel gelijcken
tLatyn en Griex, die deen den ander brueder zyn
En van de rest der ander tongen mueder zijn.
Ziet haer Petrach', Bocacio en Dante,
Haer Ariost, — leest Bembo, Cavalcante
En Artinum, — Messire Sannasaer.
Haer zuete pen aenmerct, nu licht dan zwaer;

1) M. Rudelsheim gaf dezen rijmbrief uit in Taal en Letteren XIII, p. 533.

Aenziet, hue haer zuet vlueyende funteynen
Nu maken vreucht, dan dat de ogen weynen.
Haer hoofden zach men nu eerelic verchieren
Mit Phobos' croon, den telgh van Lauwerieren,
Den schoonsten crans van alle dander cranssen.
Naer dees, tgezicht wilt keeren opten Franssen
En ziet, hue zij haer tael in weynich jaren
Verbeterden en consten zeer vermaren.
Marot, die sluuch den gront van dit gebout;
Daer op dat voorts gesteenten, zilver, gout
Ronsard, Bayf, D'Autels, Des Portes, Mans,
Jodel, Garnier en menich ander Frans
Hebben gewracht, in consten alzo aerdich,
Dat zij den crans der zonnen ooc zyn waerdich.
Dit ziende, wert mit weemuet mynen crop
Zwanger gemaect. Daeromme hout doch op
T'ontchieren my mit ander vogels pluymen,
— — — — — — — — — — — — — —
Dan zult gyt zien, eer dan gys had gelooft,
In heerlicheyt um hooch my dragen thooft.

Des Autels en Peletier du Mans [1]) zijn voornamelijk bekend als taalzuiveraars, maar de laatste is tevens een niet onverdienstelijk dichter en de schrijver van een Art poétique, die door het werk van Du Bellay en Ronsard wel wat te veel op den achtergrond is geraakt.

Die brief van Van Hout is natuurlijk rijmelarij, waaraan

1) Over beiden vindt men studies en meedeelingen in de verschillende jaargangen van de Revue de la Renaissance. Zie o.a. L'art poétique de Jacques Peletier du Mans van Paul Laumonier, R. de la R. I, 248 vlg. V, p. 281; over Guillaume des Autels: R. de la R. VII, 1ste afl.

alle wezenlijke kunst vreemd is, maar het treft ons toch, dat in die dagen een Hollander te Leiden, die alleen, voor zoover we weten, gedurende de gevaarlijkste jaren van de Hollandsche beroerten even over de grenzen van zijn land is geweest, die niet, zooals Hooft in later tijd, een Fransch-Italiaansche reis achter den rug heeft, die bovendien overladen is met allerlei werkzaamheden van lager orde, zoo precies den ontwikkelingsgang van de wereldlitteratuur in zijn tijd kan vertellen. Wat maakt hier tegenover het werk van de Amsterdamsche kamer, dat men tot heden wel wou laten poseeren voor de eerste uiting van het nieuwe leven in deze landen, een allerpooverst figuur. Het werk der Kamer bedoelt trouwens geheel wat anders, gaat veel meer in een zuiver grammatische richting, is ten deele veel meer een flauwe echo van werk van mannen als Henri Estienne in Frankrijk en is wel een van de eerste schreden op den weg der treurige schoolmeesterij, die tot voor een dertig, veertig jaren onze taalstudie heeft vergiftigd,

Als van Hout de Moedertaal over eenige Hollandsche dichters het woord laat voeren, staan we eenigszins verbaasd:

> Aenmerct den vlyt van mynen zoon den *Corenhert.*
> D' Antwerpsche (eylas omgeschoffierde) maecht
> My bystant duet mit haren *Heyns*. En hacht
> De stat van Gent tot my waert wert ooc milder.
> Dees vuet my op *Lucas de Heer*, den schilder.
> Dus kinderkens, zoe gy myn druc wilt dra bevreden,
> Poocht u aldees haer vueten stappen nae te treden.

Geen woord over Van der Noot, die in '85 toch ook al wat

had laten drukken, over Van Mander, dien Van Hout wel persoonlijk heeft gekend, over Spieghel, met wien hij vermaagschapt en bevriend was, en wiens werk, al was het dan ook nog niet uitgegeven, hij toch ook wel zal gekend hebben. Geen enkele duidelijke toespeling op het werk der Amsterdamsche kamer.

Waren de beide eersten hem niet genoeg purist, was hij zelf in later jaren wat te zeer ijveraar geworden in een richting, die als reactie tegen dwaasheden in de kunst- en kanselarijtaal wel te verklaren is, maar die toch altijd, van ons vrijer standpunt, min of meer getuigt van een onjuist begrip van taalwording en van kleinzielig chauvinisme,

Een zoogenaamde van-vreemde-smetten-vrije kunsttaal schijnt Van Houts hoogste ideaal te worden. Zeer merkwaardig is ook in dit verband zijn, ik zou bijna zeggen tegennatuurlijke afkeer voor Romaanschen invloed op het Hollandsch. Terwijl hij zelf geheel onder Franschen invloed staat, terwijl heel de beschaving van onze lage landen van het allereerste begin aan samengegroeid is met Frankrijk en ze juist daardoor van het eigenlijke Germanië afgesneden zijn, geeft Van Hout heel gemoedelijk den raad om, als we woorden noodig hebben, die dan maar liever uit het Duitsch te nemen:

„En vint gy gans tgeryf niet in myn zalen,
Tgebrec moecht gy tot mynen brueder halen;
Mijn brueder, die met tstroomen van zijn Rijn
tot onsen dranc verheucht ons mit zijn wijn."

Van Hout is in deze dingen niet oorspronkelijk. Jan van de Werve heeft ze in het zuiden reeds in 1559 verteld en

diens drukker, Jan de Laet, [1]) zei al: „Dese onse tale, al is sy vander overlantscher spraken van geluyts weghen, seer verscheyden, so heeft sy nochtans metter selver hare ghemeynschap, wesende beyde tsamen van ghelycker eyghenschap ende oorspronghe: sodat wanneer in de selve onse moedertale yet ghebreect, men tselve aen de overlantsche halen ende rechtelyck mach ghebruycken."

Coornhert zal door Van Hout wel hier genoemd zijn om dingen als zijn voorrede bij de vertaling der Officia Ciceronis van 1561, waar gelijk betoog over taalzuivering gehouden wordt [2]).

En die Heyns is de vader van onzen Zacharias, een onbeteekenend rederijker, die na den val van Antwerpen in Haarlem Fransch schoolmeester is geweest; hij was de schrijver van een „Spiegel des Werelts", waarin ook hij de beginselen der taalzuiveraars betrachtte en verdedigde [3]).

O Rechter vrunt, zint dat ik heb gehoort
Dees drueve clacht, dat claeghelicke woort
Uns mueders hooch geëert, zoe was ic pogelic
Hier in te duen al tgunt, dat my was mogelic
En heb gezocht in duytsche Poezien
My tueffenen.

Zoo komt Van Hout aan het einde van zijn rijmbrief; hij besluit met een verzoek aan de Staten van Holland om octrooi voor het uitgeven van zijn eigen werk.

---

1) Zie Vaderlandsch Museum, II, p. 121.

2) Zie o.a. Vaderlandsch Museum, II p. 111 en 126.

3) Over hem Vad. Museum, III, p. 293 vlg.

Ik moet den lezer teleur stellen, wanneer hij van mij verwacht heeft, dat ik hem uit de paar overgebleven gedichten van Van Hout, die we thans te bekijken hebben ten minste wel een enkel „kunstjuweel" van vlekkelooze reinheid en onvergankelijke waarde zou voorleggen. De weinige verzen, die Van Hout tijdens zijn leven zelf heeft laten drukken en waarmee hij zeker wel dacht zich als renaissance-man het gunstigst te vertoonen, treffen ons, op een enkele uitzondering na, al evenmin door iets zeer buitengemeens als die, welke het toeval ons later tusschen zijn papieren deed vinden en die misschien in zijn eigen oogen slechts waardelooze afval waren. Zijn echte Renaissance-verzen, waarin hij verschillende dichtvormen van Ronsard vooral tot model nam, kenmerken zich door iets droogs en kunstmatigs. Men voelt, dat de vaste wil om in een bepaalde maat en rijm iets te maken, gewerkt heeft en dat niet de natuurlijke drang van het talent het ding als van zelf deed worden. We treffen er zoo goed als niets onder aan, dat ons die stille ontroering geeft van een teer, nobel gevoeld kunstwerk of dat ons plotseling aangrijpt door zijn grootschen klank en verbeelding, dat ons doet terugschrikken voor de diepten, waarin het ons blikken laat, of dat ons in verrukking brengt door de wijde horizonnen, waarlangs het ons oog laat dwalen.

Het materiaal bleef steeds min of meer stug en onhandelbaar onder zijn vingers. Had hij zich geheel aan de kunst kunnen geven, wellicht had hij de weerbarstige geheel onder zijn macht gekregen. Thans, nu we zijn leven kennen, moet het ons verbazen, dat hij in zijn snipperuurtjes, die anderen aan Wijntje en Trijntje gaven, nog zoozeer de vertegenwoor-

diger van het Nieuwe is kunnen worden en meer dan een zijner tijdgenooten in het Noorden, den weg heeft gewezen naar een groote kunst.

In Van Houts werk zijn hoogst merkwaardige dingen aan te wijzen, maar zijn beteekenis blijft toch bovenal een litteratuur-historische. Hij is de onmisbare schakel tusschen de middeleeuwen en onze zeventiende eeuw, waarvan we wel wisten dat hij bestaan moest hebben, maar die we hier toch pas open en bloot vóór ons krijgen te liggen. Veel wordt er verklaard, doordat we op hem kunnen wijzen.

Met al zijn verachting voor de rederijkers komen in zijn verzen toch onhebbelijkheden voor, waaraan we ons evenzeer bij hen ergeren. Om maar dadelijk een paar sterk sprekende voorbeelden te geven, herinner u dat zooeven geciteerde uit den rijmbrief:

Zoe was ic *pogelic.*
Hier in te duen al tgunt, dat my was mogelic.

Zoo iets levert hij herhaaldelijk; hij vervangt, als het zoo in de maat en het rijm te pas komt, het vervoegd werkwoord, om eens met den schoolmeester te spreken, door een vorm van *zijn* plus een woord, gevormd uit den stam van het te gebruiken werkwoord met het suflix *ig* of *lijk*, of wel hij neemt een vorm van *zijn* en een participium, Zoo b.v. in den bekenden „Lofsang opt ontset van Leyden" (Dienst-bouc):

Als zy noch onder het gebiet
Des Prinche en Forsten van Oraengnyen
(De schric en ijsing van heel Spaengnyen)
Staende was etc.

Iets dergelijks bewijst, dat bij Van Hout de taal niet vrij en rijk opwelde, los en melodieus zich voegde, als van zelf den vorm aannam, die in overeenstemming was met zijn gevoel of stemming.

Van Hout schijnt nog al heel wat te hebben vertaald [1]). Uit zijn eigen meedeelingen, uit gedichten van Janus Douza, vader en zoon, en uit eenige andere gegevens kunnen we vaststellen, dat hij uit het Latijn overzette naar Buchanan, Janus Secundus, Horatius, uit het Italiaansch naar Petrarca, uit het Fransch naar Ronsard en Des Portes. Jaren voor het verschijnen van den Nederduitschen Helicon heeft hij te Leiden de Italianen en Franschen bekend gemaakt en daarbij zal hem zijn eigen geest van onderzoek wel voornamelijk hebben geleid; misschien ook heeft Douza hem den weg gewezen. Ik hecht nog al beteekenis aan het feit, dat deze onder Dorat te Parijs heeft gestudeerd. En dan vergete men niet, dat al spoedig tal van Franschen te Leiden kwamen, professoren en studenten. In Van Houts notarisprotocol komen verscheidene Fransche acten voor en slechts zelden zijn deze voor Vlamingen en Brabanders gemaakt. De handelsfirma Van der Meulen [2]) — Van Hout had nog in de Nonnensteeg een portret van een der firmanten aan den muur hangen, — had verschillende Fransche relaties. Dan komt in '82 Plantin — Van Hout maakte zijn testament en kon hem tot zijn vrienden rekenen, — Porret en ook Raphelingius, allen Franschen, Franschen, die hun invloed konden doen gelden. Vóór hun komst had Van Hout zijn richting al gevonden;

---

1) Zie Tijdschrift XXIII, p. 198 en 200; XXV, p. 75.

2) Ik hoop over de Van der Meulens te Leiden binnenkort eenige meedeelingen te doen.

maar het is toch wel wenschelijk hun aanwezigheid te constateeren, wanneer men verklaren wil, hoe een dertig jaar later zich in veel ruimer kring de liefde voor Fransche en Italiaansche kunst openbaart [1]); door hun aanwezigheid is Van Houts invloed nog versterkt. Wie weet of er onder de talrijke Leidenaars van de Heliconisten, Douza, Celosse, Orlers, enz. niet enkele waren, die tot het „Gezelschap" van Van Hout hadden behoord, al missen zij dan ook de bewustheid en de klaarheid van den meester.

Slechts zeer enkele van Van Houts vertalingen zijn bewaard gebleven.

We mogen aannemen, dat hij van Janus Secundus o.a. al de Basia heeft vertaald; alleen het 13de en 5de kusken hebben [2]) we nog. Het 13de:

> Languidus e dulci certamine, vita, iacebam
> Exanimis, fusa per tua colla manu etc.

Wat Van Hout aldus in zijn jamben weergeeft:

> Vand' allerzoetste strijt was ick vermoeijt en laf,
> Mijn armen om dijn hals (laes) waren heel besweeken,
> Thart in my was versmoort, den geest my gansch begaf,
> Myn mond was vuytgedroocht, het leven wech gestreken. —
> Metdooghen ghy doen kreecht, mijn ziel ginght gij opquecken,
> Met een vet kusken, lief, uyt tdiepst des longhs getogen,

en hij komt weer tot bezinning.

---

1) Hierop had Jacobsen kunnen wijzen in zijn boek over Van Mander, p. 228.

2) Zie Molhuysen in De Navorscher van 1901, blz. 461 en Scheltema, Het boek der Kusjes, blz. 42.

Basium V. Dum me mollibus hinc et hinc lacertis
Adstrictum premis imminensque toto
Collo etc.

Dat wordt bij Van Hout:

Als my, Neaera lief, deez zalicheyt geluckt,
Dat ghy uw borstkens styf tegens de myne druckt,
End' uw twee armkens blanck om myn hals hebt geslagen,
Als ghy dat montlijn root lieflyck te my waerts buckt,
Als ick uw zoet gewicht om mynen hals moet draghen,
Als ooghkens ende mont malcander dicht belagen,
Als ghy my vruntlick bijt, oick weer gebeten, zucht,
Oick uw tongh met gebeef tuschen myn lipkens vucht,
End' als myn spraecklyck lidt van u, lief wert bezogen,
Als ghy my voorts aenblaest deez ambrosynsche lucht,
Lucht, die myn laesten dach tot meermael heeft vertogen,
Deez zeer heilzame lucht, welck vuyt u kompt gevlogen,
Als gh'vuyt myn flauwen geest mit dynen aezem treckt
De walme dempicheit, die van myn hart vuytbreckt,
Ja stadelycken smoockt, niet wesende te blussen:
Als, zeggh' ick, uwen geest, mit meedogen verweckt,
Myn gloeyt, myn smert, myn pyn verzacht deurt lieflick kussen
Met uwen lipkens zoet, en kan ic niet versussen
O, aengename koelt, Cupidoos grote macht,
Jae zeggh: Der Goden Godt is hy alleen geacht;
Men vindt gheen meerder, ziet, in all des hemels ronden.
Oft, isser eenigh Godt voerzien met meerder kracht,
Ghy zyt, Neaera lief, voor sulcx alleen bevonden.

Of de maat, waarin de meeste Basia oorspronkelijk geschreven zijn, niet beter geschikt is dan de jambe om beurte-

lings het vluchtige, dartele en de languide afmatting, de doffe uitputting na verzadigden wellust en de stoeiende, uitgelaten begeerte naar nieuw genot uit te drukken, zal wel niemand betwijfelen. Er zijn in de vertaling zwakke punten in maat en woordenkeus; dat spraecklyck lid valt weer geheel onder de opmerking, die ik daar even over pogelic enz. maakte. Ook zijn er verscheiden woorden en combinaties, welke den lezer, die niet gewoon is aan de lectuur van oudere schrijvers en bij de woorden alleen denkt aan wat ze thans voor hem waard zijn, vreemd moeten voorkomen, zoo *aezem* en *heilzame lucht;* maar er zijn ook onbetwistbaar schoonheden, die bewijzen dat de vertaler een kunstenaar is. Wat een energieke passievolle aanloop b.v. in den klank van de eerste twee verzen, wat een mooie vondst die *walme dempicheyt.*

Mag ik ook in zijn geheel overschrijven, de mooie vrije vertaling van Horatius' Ode (II. 14)

Eheu fugaces, Postume Postume,
Labuntur anni, nec pietas moram
Rugis et instanti senectae
Afferet indomitaeque morti?

Van Hout werkt dit aldus om [1]):

Eylaes, eylaes, hue vliegen zo
Zeer snellic voort (o vrunt Van Loo)
Mit vlercken van de wint de scielic vliende jaren:
Want d'unbetemde doot vertrect
Geensins, of eerlic zijn bedect
Mit rimpels diep tgezicht, den cop met grize haren.

1) Zie Prudens van Duyse, Verhandeling over den Ned. Versbouw, I, p. 38 en II, p. 252.

Al waert ooc dat op elcken dach
Gi, offer-duende, dedet slach-
Ten hundert stieren vet, om d'altaers te verlaeyen
Des zwarten Pluto, die niet pleecht
Van tranen brac te syn beweecht,
't Gemuet is hem versteent, gi zult hem zo niet paeyen.

Hem, die mit zyne druve vliet
Bedwungen hout en heeft tgebiet
Over den Tityum en Gereons drie liven;
Ja, alle die deur vruchten zuet
Der vruchtbaer aerden zyn gevuet,
Langs sinen sulphur-re al tsamen mueten driven.

Geen conings heerlicheit hue groot,
Geen fielen deerlicheit hue bloot,
In dezen voordeel heeft; gelijc zyn heer en bueren.
Dan est vergeefs, dat men t'un-vreen
Van 't bruyssen der bezeilde zeen,
In 't leven zi geweest of um den crijch te vueren.

Dan est vergeefs, dat men, eylaes,
Beangst was voor 't dootlic geblaes,
Bi den geel-veruden uust der midden-daechse winden,
Uns lichamen een grote scha;
'T ooch muet doch, later ofte dra,
Den zwarten Phlegeton, traech vlietende, bevinden.

Ooc Danaes unzien geslacht
En Sisiphi verloren cracht,
Daer tue hi es geduemt voor eewen veel en tiën,

Uyt land en huis werd gi gejaecht,
De scone vrou, die u behaecht,
Als cumt de bleke strael, muet gi strax laten gliën.

Van al tgeboomt, by u gepoot,
En volcht niet een u in de doot,
U, haren corten heer, dan druvige cupressen.
Dan wert den alderbesten wijn,
Die gi gesloten wildet zijn
Met sloten hundertfout, bi stope veel en vlessen

Gedrunken bi hem die geërft
Zal hebben tguet, die gi nau derft
Eens pruven, ja de vluer zal hi daer mede wassen.
En tgelt, dat gi tsaem hebt gegaert
En uyt u buyxken hebt gespaert,
Zal hi zeer gulselick verslempen en verbrassen.

Hier is lang niet een volmaakt geheel, maar er zijn toch uitstekende regels in en door maat en klank wordt toch vrij wel de expressie bereikt, die in deze ode bedoeld is.

Hier is de ruime, vrije blik over heel het wereldbestaan, die aan de middeleeuwen vreemd was. Er is hetzelfde in wat Jacobsen in zijn studie over Van Mander opmerkt bij een gedicht van Van der Noot. Dat is niet het gewone middeleeuwsche tobben over de broosheid van het leven en het onvermijdelijke van den dood, enkel beschouwd binnen de grenzen van eigen kortstondig bestaan. Hier is het gevoel van verdwijnen in een wereldstroom; er is historische perspectief in en blik over de grenzen van eigen tijd heen.

De vertaling is van 1578. Van Hout schreef haar in het

Album van Aelbrecht van Loo, heer van Hodenpyl, over de jaren 1570 tot 1580. 't Is me nog niet gelukt te ontdekken, waar zich dit handschrift op het oogenblik bevindt, en dat is jammer, want onmogelijk is het niet, dat het nog meer dingen van groot belang voor de kennis van onze Renaissancekunst bevat.

Van de overzettingen uit Petrarca is alleen over die van „Fontana di dolore, albergo d'ira, in het Dienst-bouc [1]):"

O Brun van alle quaet, tavern verwoet van toren,
School daermen doling leert, Kerc ketters van gemoet,
Gy waert eens Romen, mer nu Babylon verwoet,
Om wien men zo veel zuyr betraent gesuchts moet horen,
Smis van bedroch en list, wiens kerckeren versmoren
De vrome, en tadderen gespuys gy baert en voet,
Gy levendiger hel, twaer wonder, zou de goet-
heyt Christi over dy in teynde' hem niet verstoren.
Reyn waerdy eerst geboren, in armoede opgequeect,
U horens gy nu heft en op u stichters steeckt.
Waer op stelt gy u hoop, verlepte hoer, gewaecht?
Op d' overspeelders? of op rycdom zeer vermeert
Door onrecht? Constantyn geensins en wederkeert,
Mer vlouct de boose werlt, dat zijt in u verdraecht.

Van de vertalingen uit Ronsard en Des Portes is niets meer te vinden. Des Portes, de Fransche hofdichter, sterk onder Italiaanschen en klassieken invloed, maar toch met een eigen gracie, moet in die dagen nog al geliefd zijn geweest.

1) Aldaar p. 2.

Ook Douza heeft hem vertaald. In 1578 roept hij Van Hout toe in diens Album amicorum:

U, die d' Ausoonsche Luyt in 't Duyts eerst hebt doen klincken
U, die de ravens oict een swaents geluyt kost scincken,
Van U ist, dat ick yet met Phoebus heb gemeen,
Van U ist, dat ick dorst De Portes overstellen.

En Des Portes moet veel zijn gelezen, ook onder onze zeventiende-eeuwsche dichters; als men zijn werk doorloopt, is het telkens of men een of ander Hollandsch werk zou kunnen aanwijzen, dat er mee verwant is, zonder dat men bepaald navolging bewijzen kan. Zoo geloof ik zeker dat Vondel in zijn bekenden rei van Eubeërs, waarin slechts een paar regels uit Seneca's koor voorkomen, vage reminiscensen aan Bergeries en Discours van Des Portes heeft gehad. Een enkel voorbeeld:

O Bien heureux qui peut passer sa vie
Entre les siens, franc de haine et d'envie,
Parmy les champs, les forets et les bois,
Loin du tumulte et du bruit populaire,
Et qui ne vend sa liberté pour plaire
Aux passions des princes et des rois! [1])

En elders:

Un autre jour plus gay je m'en vay à la chasse,
Je cherche un lièvre ou giste ou je le suis à la trace

1) Oeuvres de Philippe Des Portes, avec une introduction et des notes par Alfred Michiels, Paris 1858, p. 431. Zie ook Hoogstra in zijn Palamedes-uitgave p. XVII.

Ou avecques les chiens, qui de leurs longs abois
Font eclater les monts, les rochers et les bois.
— — — — — — — — — — — — — — — —
Puis, las de ce mestier, j'en choisis un nouveau
Et garny de filés je vay chasser sur l'eau [1])
A la truite —

Van Van Houts oorspronkelijk werk is misschien het meest bekend de „Lofsang opt ontset van Leyden". In die negentien tienregelige strophen is echter weinig, dat mij kan bekoren. Daar zijn lamme, duffe regels bij als:

U hooge muyren doen gewaer
Gewerden zyn, dat hem quam naer
Tbehulp der Goddelicker machten.

Het minst stroef klinkt mij nog strophe XVIII. 't Is of daarin iets van een hoogen triumfantelijken trompetgalm trilt:

Wel aen gy volcken, comt en weest
Mit ons verheucht in deze feest,
Ons straten, marcten ziet ten besten,
Betreet ons chingelen en vesten,
Schout de hooge Kercken aen
Daer dit wonder is gedaen
Door de Heere der Heerscharen,
Die den zwacken can bewaren
En verlossing gaet betoonen.
Wilt hem dies mit danc beloonen!

1) Oeuvres de Desportes, p. 435. Ik schreef slechts een paar regels over, maar er zijn er meer, die een treffende overeenkomst met Vondels rei vertoonen. Ook Luyken doet hier en daar aan Desportes denken.

Maar zeer stellig nadert de dichter iets fijns en subtiels in dien anderen Lofzang, op de bevrijding van de burggraven:

Maeckt U van hier gy honden woedich;
Vergeefs ist dat gy my ansart;
Vergeefs is al u nijdige hart,
Hout op van tgrof geblaf trotsmoedich,
En bijten bloedich.
Myn God ist die my selver leydet
En stuyrt als eenen harder goet,
Zyn schaepkens acht, wacht en behoet.
Zo lang dees van my niet en scheydet,
Mer lustich weydet,
En zal my genes dinx ontbreecken.
— — — — — — — — — — — —
Van een cleyn beexken tschuymich stromen,
Dat mit geruys van bergen af
Comt lopen, laept myn tonge laf,
En doet de cracht, mij schier benomen,
Strac weder comen.
Myn geest, door angsten veelderhandich
En droufheyts dorst by naest verstict,
Hy voedende is en maect verquict,
Terwijl de Zonne ons duynen zandich
Maect heet en brandich.
Myn harder, als de ziel wijtvluchtich
Nu hijchde door een jongheyt dom,
Naer wegen ongebaent en crom,
Daer my taenlocsel troc quaetruchtich,
Weende 'en was zuchtich,
En mit medogentlicken ogen
Heeft hy myn dolingen beschreyt.
— — — — — — — —

Mijn tafel zietmen u ophopen
Mit meet, zo hooch, datse' is verlast,
En van den besten dranc, dier wast,
Schenct gy mijn schalen vol mit stopen,
Datse' overlopen.
Mijn hooft mach ellic een aenschouwen,
Mit balsemoly nat bevucht.
Myn vyant, die dit zicht, zeer zucht
En door nijt, in zijn hart gebrouwen,
Berst hy van rouwen.

Dit is toonbaar werk; hier is tevens voortzetting van het middeleeuwsch geestelijk lied en invloed van de psalmvertalingen; misschien heeft de dichter ook reeds veel van Van Manders Gulden Harpe gekend; maar bovendien hier is een gevoelig kunstenaar, die al wel een enkel oogenblik heeft, waarin hij de weerbarstige stof volkomen onder bedwang krijgt. Dit werk kan wel naast het beste uit de Harpe staan door den klank en de teerheid van toon. Jammer, dat we niet het juiste jaar weten, waarin de dichter het schreef. Hij gaf het uit in zijn Dienst-bouc van 1602 [1]). Maar diezelfde dichter maakt ook met plezier een reclame-vers voor de in '78 te Leiden ter herinnering aan het beleg ingestelde nieuwe jaarmarkt.

Dus ruep' ic dan ter Feeste, ter Feest wert hier genoot,
tGetrouwe Nederlandt; voort al zodane zinnen,
Dewelcke Godes woort voor tbeste guet beminnen,
Geen dinc zo zukende als dit te maken groot.

1) Aldaar p.. 58.
2) Orlers, Beschryving der Stad Leyden (1781) p. 284.

Maect u ooc herwaerts aen, comt hier ghi Patrioot,
Al die mit uns waert bli, cumt laet u herwaerts vinnen,
Brengt zuivel, boter, kaes, leer, beesten, wullen, linnen,
Al tgunt, dat metter hant gewracht wort voor de noot, etc.

Rederijkerij, prijsuitdeeling voor de mooiste waren, voor het verst-komen, een schietwedstrijd waren aan het geval verbonden. Dit is leeg, onbeteekenend gerijmel. Wat was er trouwens anders te verwachten, waar een gemeente-secretaris de calvinistische boeren uit den omtrek naar de markt moest trommelen! Maar hard, stug en leeg is zijn werk ook soms, waar hij wat beters geven kon en hij de kunst al eenige jaren heeft beoefend. Zoo b.v. in een lofgedicht vóór in „De Spieghel der Zeevaert", door Luycas Waghenaer van 1583. V. H. noemt het een ode.

Men scheldt de waghenaers voor onnutte in 't ghemeen;
De daet doch, diemen hier ziet, zeyt daer teghens neen:
Want elck vindt hier sulck een,
Die van zyn kindsche iaren
Langs de onghebaende baen van tvochte velt ghevaren
Heeft en zyn besneeude haren
Oock duysentmaels bedout
Mit bracke golven, zoo dat hem nu, wesende out,
De azuren-vaer betrout
Den teughel zynder paerden.

We zien het op nieuw en zagen het reeds bij den Lofzang op het Ontzet: als Van Hout probeert om, in navolging van Ronsard, die sedert 1550 met zijn Oden bij zijn bentgenooten zooveel lof inoogst en den roem van Pindarus nastreeft, ook oden te schrijven, als hij in het algemeen tracht de Renaissance-

poëzie in engeren zin hier over te planten, dan bereikt hij zeer zelden, voor zoover we mogen oordeelen naar die weinige gedichten, iets dat als geheel aan matige eischen voldoet. Hij vermaakt zich in een geleend modepakje, waarop, — we mogen het gerust aannemen, — hij verslingerd zal geweest zijn, als een aankomende jongen, die een of andere nieuw-modische kleedij door een dandy ziet dragen en 1°. in zijn verblinding niet merkt, hoe bespottelijk de dandy in questie er uitziet, — immers Ronsard dankt al evenmin zijn blijvenden roem aan zijn oden [1]) —, 2°. zich linksch en onbeholpen beweegt in het buisje, als het hem eindelijk gelukt is, het te doen namaken.

Voor de litteratuur-geschiedenis is het echter van beteekenis, dat we thans kunnen vaststellen: hier in Leiden zijn om en om 1580 (zij het dan ook pseudo-)Pindarische oden geschreven.

Maar laat ik u thans inleiden tot dat werk, waarin meer de eigen persoonlijkheid van Van Hout aan het woord komt. 't Is een „Gedicht twelc den XXen Octobris 1577 gezonden es naerden Hage tot vrolicmakinge van tgezelschap vander wuwe, duen ten huyze van Jorys van Cats vergadert zijnde, twelc een snippe, staende mit uytgestrecte wieken in een gebacken pastye, in de snebbe hadde [2])." Het gezelschap van der Wuwe (de wouw, een roofvogel) zal wel een klubje van vrienden zijn geweest, die samen gingen jagen.

Van Hout heeft blijkens het Chaertbouc van Salomon Davidszoon van Dulmanhorst, vervaardigd voor den aanvang der zeventiende eeuw en uitgegeven door Pleyte, gewoond op

1) Zie o.a. het oordeel van Saint-Beuve in zijn bloemlezing uit Ronsard (Garnier, Paris) p. 87.

2) Tijdschrift XXII, p. 227.

de Breestraat [1]) en daar woonde naast hem als waard in de vermaarde herberg „De Wissel", Cornelis Claeszn van Aecken tevens een bekend goudsmid en penningkundige. Dit is de „Aken" op wien in den aanhef en bij het slot van het gedicht gedoeld wordt.

Gezelschap zuet,
Ontfangt dees gruet
Tot een vermaken;
Gy zijt doch vruet,
Dat u dit duet
Van Hout en Aken.

Uyt thoochste van het huys der vogelen gevlogen,
Coom' ic tot u, die hier te zamen zijt verzaemt.
Al est, dat wat te bot um zien staen bey myn ogen,
Nochtans bedunckes my, dat ict recht heb geraemt.
Want uluy vind' ic hier bij een, die 'r zijt befaemt
Voor die my en tgeslacht van myn zuuct te vermoorden.
Ach, hue veel zusterkens van my hebt gy gepraemt,

1) Dit diene tevens ter aanvulling en verbetering van wat ik hiervóór op p. 24 schreef. Het klopt ook met het slot van verschillende acten uit Van Houts protocol, waarmee ik eerst onder de correctie van dit boek kennis kon maken. Ook na 1577 vond ik herhaaldelijk in het protocol als woonplaats van den notaris „de Bredestrate" vermeld. Eerst in 1596 komt „de Nieuwe stege" en daarna de Nonnensteeg. Hoe is daarmee te rijmen de meedeeling van V. Mieris, dat Van Hout in het Prinsenhof woonde in Nov. 1578? De Jorys van Cats zal wel een lid zijn van de bekende adellijke familie Van Cats. Van hem weet ik niets, dan dat hij op 8 Mei 1584 de erfenis van zijn zwager Cornelis van Noorden aanvaardde onder benefice van inventaris (Van Houts protocol II, f°. 29r°.) en dat hij blijkens de kaart van Dulmanhorst te Leiden gewoond heeft schuin tegenover Jan van Hout op de Breestraat. Men zie ook W. Pleyte, Leiden voor 300 jaar en thans, p. 14 en kaart No. 3.

Die 'r namen haren wech tusschen het oost en noorden.
Orsa, daer met genuuch, dit zijn mer ydel woorden;
Den last, die my gedaen es, muet zyn verbreyt.
Ic zy een bod' en due als boden tuebehoorden
Zunder t' aensien, of u des wanbehaecht of greyt.
Der snippen coninc u deur mij hier heeft untzeyt,
Want gij u viant draecht tot hem en zyn geslachten;
Hy weet, hoe menich net gy hemluy hebt gespreyt
En hoe gy hem mit list wilt vangen dach en nachten.
Wat es de zaac uus haets? Wat quam in u gedachten,
Dat gij hem viant zyt? Voor waer, hij niet en weet.
Had gy hem des untboon, hij hadd' hem cunnen wachten,
Op dat hy en uns volc vry mochten zyn van leet.
Draecht hy u ouden haet? Van waen comt deze veet?
Heeft hy hem oyt gevuucht by eenig' u vianden?
Vunt gy, dat hy met deez' oyt jegens u luy street?
Heeft hy de wapenen gekeert tot uwe landen?
Voorwaer neen, neen voorwaer, hy quam in dees waranden
Als vrunt, gelyc het lant voor elcken een staet open.
Wilt gy u vrunden nu viandelycke banden
Umworpen en dan noch vermoorden mit veel hopen?
Uns lyven maect gy cael, tvel derfdy daer of stropen.
In topenbaer gepaert stelt gy uns opte mart;
Aldaer men slaefsgewys uns lyven gaet vercopen
En dan uns zelfs geweer (o dootelicke smart)
Gebruyct men tot een zwaert deursnijdende unze hart.
Dit es noch niet genuuch; wy werden noch deursteken
Niet deur een haesticheyt, mer als by Turken wart
Gehandelt, die haer vient duen d'alderwreetste treken;
Want mit een scharpe pen diet fundament deurbreken
En trecken dat doer tlijf, tot dat het boven berst;

Gelike wreden aert tot ons luy es gebleken.
Dan leytmen uns voor tvuyr, tbluet wert uns uytgeperst,
Die huyt wert voor de vlam gebraen, geroost, geherst;
Met boter, heet gebrant, wert uns vel dan verladen,
Dat tot het ingewant tue brant en gluedich snerst.
Voorts muet dan unze vleys u maech en kop verzaden;
Mit messen, scharp en fel, toocht gy uns ungenaden,
Noch maelt gy uns als stof mit knersende gebit,
Gy clieft uns hoofdekens en duetse tweemael braden,
De tweede reys de kaars, de eerste reys was tspit.
Wat es de zaec, dat gy op ons dus zijt verhit?
Nu zwycht gy end' en weet een cleyn woort niet te spreken.
Ziet, al zout gy uns al te zaem van lit tot lit
Ontleden, zullen wijt aen u noch dapper wreken;
Ja, zullen u in teynd de ogen noch duen leken.
De coninc snep en tRijnsche zap verbunden zyn
In één. Dit zap zal u eerst tonen lieve streken,
Als vrunt, mer listich, u me trecken aen zijn lijn.
En als gy zijt verhet deur cracht van zijnen wijn,
Zoo zal hy yemants tung unnozel duen untslippen,
Hue dat gy unze crych meestal neemt tot een schijn
En ruupt des morgens vruuch; „k'muet op en gaen uyt snippen!"
En gaet daer me van tbet u vroutgen vruuch untglippen.
Dit is nu dach voor dach u luyder alder wennis ruyt;
Mer de N keert gy in L en zuuct voor snippen slippen!
Al protesteerdy nu, ruupt al de luy tot kennis luyt.
Of weet gy niet, dat tkyf der hueren brengt het schennis uyt?

Had ic
Meer tijts gehad,
Dat stic
Waer beter wat

Verschoont
En hier beschreven;
Mer dee
Twerc mitterhaest
Doer bee
Van hem, die naest
My woont
Als vrunt verheven.

Kijk, hier zijn maar weinig aardigheidjes bij gemaakt en ze doen nog niet eens zoo heel kwaad aan het begin en het slot. Er is wel eens een rijm, dat naar de rederijkers ruikt; er is wel eens een regel uit de maat. Ook is er geen sprake van hooge kunst of van eenige ontroering. Maar men voelt toch dadelijk, dat we hier met Van Hout zelf te doen hebben. Zulk werk lag in zijn natuur. Zoo'n eenvoudig, geestig ding, leuk vertellen, dat braden der snippen, aardig grotesk die oorlogsverklaring, dat bondgenootschap met den Rijnwijn en die eindelijke overwinning door den krijgslist, die 's vijands booze stukken aan het licht en hem zelf daardoor leelijk in de miserie brengt. Dit stukje is bijna volmaakt, wat het zijn kon en moest, het is zuiver hollandsch werk, realistisch van teekening met wat eenvoudigen humor. Hierin is iets dat Huygens en Staring aankondigt.

Er is nog een dergelijk werk, een vastenavondgedicht, minder harmonisch van samenstel, te lang om hier over te nemen, een rijke bron tevens voor hen, die zich met de studie van oude volksspelen en folklore bezig houden [1]). De dichter zette

1) Tijdschrift, XXII, p. 229.

er onder: „Gelezen 18 Januari 1579." Is dit misschien nog gebeurd ten aanhooren van het bekende „Gezelschap?"

't Is reeds meermalen gezegd, dat wat Potgieter ietwat smalend de copiëerlust des dagelijkschen levens noemde, het meest kenmerkende is van onze Hollandsche kunst in heel haar omvang, Ook in het bijzonder van de kunst van het woord. Maar wie er enkel een koud copiëeren in ziet, heeft ze nimmer begrepen. Dat begint al met den Reinaert van Willem, die een zoo echt Nederlander is; dan de middeleeuwsche exempelen en de middeleeuwsche kluchten. Eindelijk Breero met zijn Spaanschen Brabander en het Moortje, dan met een aanmerkelijke daling op Asselijn en Langendijk, over de Spectatormannen naar Wolf en Deken, over Hildebrand naar Van Deyssel, telkens met het cachet van eigen persoonlijkheid en den invloed van de groote schommelingen in de wereldliteratuur. De middeleeuwen gaven wel aardig het uiterlijk gedoe weer, meest om den platkomischen kant; in den Reinaert is zelfs reeds een vernuftige geest, die rustig ontleedt het menschenhart. Maar bij Breero is voor het eerst die hoog, fel opvlammende liefde voor het leven, bij hem trilt in iederen trek de passie voor de realiteit, bij hem krijgen we voor het eerst de hooge ontroering der kunst.

Ik herinner me, hoe Jan ten Brink, die toch zooveel goeds had, op een zijner colleges zonder eenige pretensie van geleerdheid, met wat actie en kleur in de stem, met volkomen beheersching van het stuk, ons voorlas, dien ganschen heerlijken Spaanschen Brabander, enkel en alleen om rustig een beeld te geven van het kunstwerk in zijn geheel. En daar is het me meermalen overkomen, tot zelfs bij de paar rake lijntjes,

waarmee de knikkerende jongens worden geteekend, twee drie levende streepen maar, die zonderlinge aandoening, welke Van Eeden in zijn schilderijen-zien de reëele, echte gewaarwording van mooi noemt: tranen in de oogen en een tinteling van het hoofd langs den rug. Zie, dat ondervindt ge niet bij den Reinaert, die u een fijnen intellectueelen glimlach om de lippen roept, bij den Buskenblazer, die u hoogstens een ruwe opschatering van plezier ontlokt. Bij Breero wel. En 't is, omdat ge bij Breero voor het eerst die geweldige passie voor heel dien warklomp van wroetelend ploeteren, schaterend genieten, pralend armoe lijden, voor het leven voelt opbruisen, omdat de vaste meesterhand, waarvoor het métier natuur is geworden, dat alles scherp en raak uitbeeldt, omdat ge hoort den heeten passieadem hijgen over de eeuwen heen.

En nu is het Van Hout, die den tot heden gemisten schakel vormt tusschen de middeleeuwen en Breero. In enkele abelespelen b. v. is al wel de hevige ontroering van het leven, maar Van Hout is het, die voor het eerst voorzichtig en conscientieus begon te teekenen in wel bewuste studie naar de werkelijkheid om zich heen, die correctheid van lijn zoekt en tevens iets van dat leven, dat hij met het innigste van zijn ziel meevoelde, trachtte te doen trillen in zijn kunst.

Dat heeft hij gedaan vooral in zijn tooneelstuk, dat hij neerschreef voor de rederijkersfuif in woeste, bijna onleesbare krabbels, die misschien getuigen van den hartstocht, die hem bezielde. Het stuk in dien vorm is gelukkig bij de cijfers van de optochten en de loterij gevoegd, zoodat het niet mee te loor ging in de omzwervingen van Bertius [1]).

1) Tijdschrift, XXIII, p. 201 vlg.

Nu moet ik den lezer vooraf waarschuwen: het stuk mist als dramatisch werk alle waarde. Er zijn eenvoudig eenige personen, die elkaar hun lotgevallen staan te vertellen en als er eindelijk sprake zou zijn van eenige handeling, dan wordt het punt, waarover wordt gedelibereerd en dat tot handeling aanleiding zou kunnen geven, in een paar regels opgehelderd en daarmee is de zaak afgeloopen. Het eerste „bedrijf" bestaat uit honderd regels en die vormen één alleenspraak. Maar laten we nu maar eens voorloopig vergeten, dat we met dramatische kunst te doen hebben en liever constateeren, dat die honderd regels een alleraardigst levendig beeld geven van den landbouwer en zijn treurig bestaan in die dagen van oorlog, woest geweld en plundering. Het heele stuk is eigenlijk niets anders dan een verzameling van eenige losse teekeningen.

Bouwen Aertvelt, een boer, komt klagend op. Wie is er ongelukkiger dan hij; hij is rijk geweest, was een man van aanzien in zijn dorp en nu kan hij uit bedelen gaan.

Ic, alderarmste mensch! Hoe lydige zwaer valt my dit wicken
Van tonlydelicke pac der armoeden, my een groot cruys om dragen!
Tis goet te zeggen: weest verduldich, Godt zalt anders schicken.
Jae, recht, tcruys en wert niet verlicht, mer vermeerdert deur viel
[clagen.
Tis goet te zeggen. Mer kyc, als ic begin te dencken om myn voorleden
[dagen,
Zo borst myn hart van druc. Aldereerst, doen Haerlem was beleyt,
Zat ic op een schone wooning te Lis. Daer zach ic al myn beesten ofjagen.

Zijn woning werd verbrand, zijn dochter verkracht, zijn zoon Claes vermoord en voor zijn eigen oogen zag hij met zijn wijf

ook al leelijke dingen gebeuren. De papouwen hebben hem net zoolang gepijnigd, tot hij wees, waar zijn geld verborgen zat. Ze bonden hem aan den staart van een paard en voort ging het. Hij ontkwam en raakte te Sassem in het leger. Hij heeft meegevochten, tot de Gentsche pacificatie wat hoop gaf op rustiger toestanden;

Doen greep ic weder moet. Ic troude myn tweede wyff; myn hylixgoet
[was een manden.
Ic naerstich aen twerken! God gaf den zegen. De luyden toonden
[ons gracy;
Kbequam een hockeling, coft ii lammers, foctese aen, en in corter spacy
Werdet een koe. Ic huyrde wat landts; wy hebben ons vlytich erneert.
De huyr was cleyn; boter en kies gout veel; ic raecte weer in stacy;
Eer lang hadde ic coeyen, paerden, verckens van als verconverteert.
Omtrent Alblas huyrde ic een wooningsken; myn huysgezin es vermeert;
Twas al voor de wint; niemant mochtmy crencken.
Daer naer cocht icket hiel goet coop, twas zo myn wyfs begeert;
De dagen betaelende, loste ic de renten; niet min was myn dencken
Dan dat ic daer eylaes, wyf, kinderen en vee zou zien verdrencken!
Een schoonen boomgaert hebbe ic omtrent myn wooning geplant;
Ic plouchde, ic zaeyde, ic sach, dat myn Godt in overvloet ginc
[schencken
Den vollen beecker. Ic worde molener, jae, ambachtsbewaerde te handt,
Somma ic was tcatgen en de buyren zochten raet aen myn natuyrlic
[verstandt.
Twas al Bouwen-buyr voor, Bouwen-buyr midden en Bouwen-buyr naer;
Ic en kende myn zelfs nau lange, ic moetet zeggen al est myn schandt.
Mer hoe voer ic teynden! Tis geleden nu bycans anderhalff jaer,
Dat ic, snachts te bed leggende by myn wyfgen zalige, die van haer
[vierde kint was zwaer,

Zo hoorde ic een groot geruysch — toverdencken doet my noch de
[beenen bezwycken, —
Ic sprong uyt bedde, loop op myn werff. O lieve Heer, wat hoorde
[ic daer!
De clocken gingen overzij. Men riep: waternoot, het water deurbreect
[de dycken!
En middeler tijt zye ic het bruysschende water comen aenstrycken.
Ic criet: Lyef wyf, bercht u lyf en u kinderen.

Hij vliegt met zijn spa naar den dijk. Vrouw en kinderen zag hij nooit meer terug. In een uur was hij alles kwijt. Zijn vee en paarden dreven dood over zijn bezaaide akkers. Nu is hij voor de tweede maal Job; maar hij troost zich „mit God, die volgens tzeggen van onse pastoor de zynen niet en verlaet." Hij gaat mee werken aan het herstellen van den dijk en als het water weg is, zoekt hij zijn landerijen weer op. Alles is verwoest. Zijn land is onbruikbaar geworden, zijn jonge boomen weggedreven. Hij moet geld opnemen en zit diep in de schuld. Bedelen wil hij niet, daarvoor is hij te veel het heertje geweest. Stelen? Hij wou het wel doen,

Mer de dieven plachmen te hangen.
Mer men doetet nu niet meer. Ten is niet geluct. Van outs te
[pleegen was.
Men siet se nu al doer de vinger. De catten, die wel muysen vangen,
En doot men niet. En of ic al de strop aen myn keel voelde prangen,
Dan waer ic doot en teffens van alle zwaricheyt verlost.
Zou ic doer steelen myn leven vercorten? Neen, ic wilt liever verlangen,
Zo lang als ic mach en vertrouwen den Heer. Ic zal crygen de cost.
Daer valt my wat in, dat mijn ons coster zeyde, als wy lest zaten in
[de most,

Dat van outs als de luy, gelyc ic nu, mit zwaricheyt waren belaen
En als zy mit tcleet der vertroostinge begeerden te zyn gedost,
Dat se naer het Delftsche miraeckel of driaeckel plegen te gaen
En dat se daer uyt een grote ketel al watse begeerden, conden
[verstaen
Van de Heer, hoe hieten hy ooc, Ap, Appel, Appelles geheten.
Daer staen wel zo veel grote ketelen; ic wil gaen maecken myn reys
[derwerts aen.
Al te haest dat icker een vin, daer men mij zal connen doen weten,
Hoe ic myn best zal dragen om gaern schade te lyden. Dese secreten,
Al zouden my daeromme een hoop tjanckers rel vloucken,
Zel ic becomen, want die dus als ic zy, zyn gebeten,
Begeren hulp en troost, al soudense tin de hel zoucken.

En daarmee is het eerste „bedrijf" uit. Ik geef u toe, dat daarin nog heel wat onhandigs en droogs is, maar hier is met zorg en studie naar de natuur gewerkt, dat is het voornaamste. Ik zag wel teekeningen van den ouden Breughel, waar net zoo enkel maar een paar boertjes of een karrepaard op staan, waaruit die zelfde zorg en liefde spreekt, die zelfde innige begeerte om heel trouw en nauwkeurig de eenvoudige werkelijkheid weer te geven. En die zijn dan ook wel wat droog, maar toch een kunstwerk, juist om dat nieuwe, om dat zoeken naar de realiteit in haar eigenaardig karakter, om de levende aanschouwelijkheid, maar vooral ook om de liefde, waarmee is gewerkt.

In de tweede acte komt Steven Golvervliet, de varensgast, op; hij is al even ongelukkig geweest.

Ic, die myns levens langste pas langs de schuymende baren
Niet alleen oost en west, mer by zuyden en noorden heb gevaren,

En nu binnen twee jaren driemael deerlicken ben berooft,
Zullen altijts de droppelen van tongeluc vallen op myn hooft?

Bij zijn eerste reis leed hij al schipbreuk. Terwijl hij zijn ongevallen staat op te sommen, komt Bouwen binnen, ook mopperend; te Delft (Delphi) heeft hij Apollo niet gevonden; (brouw-) ketels waren er genoeg, maar geen godheid meer, die hem raden mocht. De koster heeft hem misleid. Volgt de herkenning natuurlijk en ze beginnen nu aan mekaar hun lotgevallen te verhalen.

Bouwen had het weten te brengen tot het bezit van een eigen schip en daarmee was hij naar Brazilië geweest. De Hollandsche waren had hij verkocht en weer rijk beladen, op weg terug naar Holland,

Daer vondic een zeeroover spreeckend een onduytsche tael.
Myn yst, dat ix verhael. De wint wast noort-west ten noort;
Hy hout op myn aen, geeft vier. Ic stel myn te weer; hy souct te
[clampen aen boort.
Ic was boven wint, schiet hem mit een goteling in de zij,
Dat hy een groot lec creech. Hy begon te zincken; wy en bleven
[niet bij,
Mer ontseylden hem bly ende calfaterden onse gaten.
Wy haddender twee van onse cnaphandigste maetrosen gelaten
En ic was doer myn slincker arm geschoten mit een mosquet;
Een ander hing zyn been by, twelc wy hebben ofgeset.
Wy hilpen hem te bet en deen tbest by hem, dat wy mochten.
Wy zeylden vast voorts mit hoop en zorch, mer als wy er minst op
[dochten,
De ongelucken ons besochten om gans te versmoren,
Want comende omtrent Engelandts ende, hadden wy de wint verloren
En zien van voren twee oorlochschepen comen aen strycken.

Wy alle de zeylen op voor de wint of. Meenende hen te ontwycken,
Heeft ons ons voornemen grotelix gefeylt,
Want de schelmsche oorlogschepen veel beter dan wy waren beseylt.
Zy achterhaelden ons. Bycomende, zoo warent Engelschen, onse
[vrienden.
Zy en deen ons geen quaet, anders dan zy ons alles ontlienden,
Twelc zy zeyden in heur schepen grotelix te hebben van noot.
Dat was voor tie alle onse wyn, provande, tcruyt en loot
Mit een half last broot en tgeschut; de rest lietense ons houwen,
Trouwen, mit ons lijf. Nu moochdy by u zelven dencken, Bouwen,
In wat groote benouwen wy zeylden voorts mit drouven moe
Op gods genae.

BOUWEN.

Steven, dat lienen, naer ic de zaec bevroe
Ging al relickgens toe.

STEVEN.

Neen, neen, dat ging al genadich.
Die natie es tot ons, Neerlanders, zeer goetdadich.
Te minder peryckel hadden wy, dat ons schip zou stoten,
Tworde wel gelicht. Tgeschiede om beste wille, opdat wij overal
[mochten vloten.

Terwijl hij op een nacht aan het roer stond, had een stem in zijn ooren geklonken:

„Wilt gy vertroost zyn, hout recht aen op Leyden.
Daer vint gy den mensch, die u zal geven troost
En onderwysinge, dat van alle tgeen gy verloost,
De schade niet en zult achten, mer zult ze lyden gaeren."

En dat maakt, dat Steven en Bouwen naar Leiden trekken. Zijn de Engelschen niet dadelijk raak en met leuken humor

getypeerd voor eeuwen lang. Men ziet, hier is geen sprake meer van rederijkerswerk. In gewone natuurlijke taal, passend in den mond van den verteller, krijgen we hier eenvoudig een prachtige teekening van het leven voor den zeeman in Van Houts dagen.

Bij het derde uitkomen zijn we in Leiden en dadelijk verschijnt weer een heerlijke figuur op het tooneel, Calleke de spinster, de fabrieksarbeidster. Van den hak op den tak springend, vertelt ze in taal, die Van Hout blijkbaar hier en daar wat Vlaamsch heeft willen kleuren, van haar werk bij den saeytrapier, waaraan ze het land heeft natuurlijk. Ze was liever getrouwd met iemand,

die my van twiel verloste
En ic hem dienen most als een eerbaer vrouwe.

Ze houdt van een potteken biers. Maar als ze daar te veel aan doet, komt ze te kort aan de huur voor haar slaapstee. In Schotland heeft ze ook al gewerkt, maar hier in Leiden is het toch beter. Haar keursken en hoyken zijn verpand. Och was ze maar rijk! Maar kom, ze wil maar liever een liedje zingen.

Veel betreurt te wesen, es mer callaengen.

Dat liedje is ongelukkig niet meer te vinden in het handschrift.

Zou men wel vermoed hebben, dat er tusschen de fabrieksmeid van vóór 1600 en van heden een zoo volkomen overeenkomst was in omstandigheden, levens- en denkwijze?

Och, lieve Bouwen Aertvelt, wat een zware noot
Heeft een eerlic man, die zyn herte noch es groot,
Begaeft mit natuyrlic verstant, die onder zyn minder moet buygen.

Met deze wijze sententie komen Steven en Bouwen weer ten tooneele. Ze klampen Calleke aan en vragen het adres van den man, die hen leeren moet, „dat wy onse schae gaern zullen lyden." Calleke natuurlijk verbluft over die zonderlinge vraag! Dat gaat haar verstand te boven! Maar na eenig geharrewar zal ze hen toch brengen bij zekeren Commer Crimpraet, „een noothulp" zegt de lijst der dramatis personae. 't Schijnt een soort geldschieter te zijn, die uit alle vuile zaakjes een slaatje weet te slaan. Maar eer het nog zoo ver is, verschijnt Dignum Lichtewint, „een pleyter." Een nieuw prentje! Ook hij zit in de ellende;

Mits tverlies van alle myn processen, daer ic in was getreden
Zeer wel beraden. Elc zeyde my, ic hadde een goet fondament,
Want ic was erfgenaem geinstitueert by een testament,
Gemaect deur Twistongst, de vermaerde notarys.
Twas institutie mit een fidei commis ende substitutie pupellarys
Mit de clausule codicillarys in fine wel geclausuleert.
Twas geprojecteert van iii advocaten, alderbest gepractiseert
En te Dolen gepromoveert. Ic won de recredentie;
Ic was in possessie, mer by de eerste sententie
Werde ic tot myn intentie verclaert ongefondeert.
Terstont daerop mit iii practisyns geconsuleert!

Voldoende om te doen zien in welken toon dit portret wordt voltooid. Als Dignum heeft uitgepraat, moet Calleke dan ook de opmerking van het hart:

Ba, vrient, wat tael es datte; daer van en versta ic niet vele.
Spreect men die mitte kele of mitter naesen?

Dignum zal mee den „Schaetrooster gaan zoeken, maar de

slaplippige spinster heeft eerst een voorstel, dat blijkbaar in goede aarde valt:

Comt tsamen in myn logys:
Tes quaet nochteren dwaes zyn; hout myn advis;
Wy zullen tot Crimspraet wel raecken ten lesten;
Sent ons u potte biers, ic geeff myn boter ten besten.

En daarmee eindigt dit bedrijf.

Met Faustinische wanhoop wordt het volgende geopend door „Blasius Puf-int-vier, een alchemist."

Wech, wech mit al dit studeren. Ic moet myn zelfs vervloucken,
Dat ic oyt de verholen secreten zocht te onderzoucken.
— — — Sel de ama was wel geprepareert,
Myn glasen waren zuyver en claer, myn wateren wel gedistileert,
De wintoven geluteert, den oven aengesteecken.
Ic hebse meest zelfs gewaect nu by de dertien weecken,
De colen zelfs by geleyt, zelfs toegesien, zelfs geblasen,
Myn argentum vivum gesublimeert in zyn glasen,
Flores sulphuris naer den aert der consten gereverbeert,
By tvitrioel gedaen en tsamen patientelicken gecalcineert;
De mixtuur was wel geprepareert mit turbith minerael,
Vyfmaelen gepurificeert deur het arsenycsche regael.
Twas nu al in den azot getranssubstantieert, thad zijn volcomen [generaty;
Hem en gebrac mer een h!, een lichte aspiraty.
Ic gryp een blaesbalch, eylacy, en geef mer een geblas;
Daer bersten al myn glasen, de spiritus vliecht wech, tcorpus loopt [in de as.
O Torterblesse en Bleccas, comt, ruct my van deser aerden!

In een der kolven, die op het gewichtig moment dienst deden, was maar één „bladderken" geweest.

Haddet dat niet gehadt,
Ic waer tans rycker dan de coninc van Spaengen en hadde meerder schat,
Dan heel Asien oyt besat.

En nu met zijn vieren er op uit! Maar heel casueel komt Commer Crimpraet net het tooneel op. Deze moet niet veel van het zaakje hebben, zoo gauw als hij ziet, dat er niets van te halen is. Mooie beloften anders genoeg. Dignum wil de obligatie wel schrijven.

BLASIUS.

Lief Commer, ic zal u daer en boven een confortatyf watertgen
[schincken,
Dat ic zelf heb gedistileert.

STEVEN.

En ic een tonneken mit Spaensche wijn,
Teerst dat ic vant Westen wedergekeert zal zijn,
Van de delicaetste slechts om de tanden mede te coteren.

BOUWEN.

En verwacht van my een vierendeel boteren
Van deerste, die ic leggen zal, omtrent St. Jan.

COMMER.

Lieve vrienden gy zyt verdoolt in de man.

CALLE.

Mer Commer, daer liechdy an.

COMMER.

Wat! Een vuyle lelster zal my dat hieten liegen?
Ic zoude u wel om een haer mit vuysten op u bachuys vliegen!
Zoude ic de luyden bedriegen? Meent gy, dat ic geen conscientie
[en hebbe?

CALLE.

Ba conscientie! de uwe, die regeert de man mit de snebbe,
Gy double wouckeraer, Commer zonder ziel als gy bent!
Hadden dees goe mannen eenich verhael, dat u waer bekent,
Huys, hof, landt of zant in u grypende hant te setten,
Gy zout op u conscientie als opte wint van Oosten letten.

Die man met de snebbe, de duivel, bewijst, dat Calleken de schilderijen van haar eeuw kent, misschien had ze het *Laatste oordeel* van Lucas van Leiden wel gezien.

Ten slotte weet Commer het berooide troepje naar Grijpal „een banckier," dat is iemand die een bank van leening houdt, te boegseeren. Deze Grijpal opent het Vde uytcomen. In hem zien we niet alleen uitstekend de vooze leegheid, de zucht naar weelde en vertooning in die wordende burgermaatschappij, die nauwelijks een periode van de geweldigste beroering is doorgeworsteld, uitgebeeld, maar al vertellende, komt ook hier weer de man zelf in zijn eigen karakter, de onvermurwbare, geslepen woekeraar, levend voor ons te staan.

Elc pocht en blaest in 't hoochste en toont de beurs vol gelt,
Twelck hem uyt myn casse dic es angetelt.
Mer hoet in tcantoor es gestelt, dat wil ic cort maecken.

Allerlei kleedingstukken, kostbaarheden, huisraad worden bij hem beleend,

Mer een zaeck esset, die my zeer verwondert,
Dattic zo weynich hemden cryge in de banc,
Mer wel de frasten of cragen van Camerix douc fijn en lanc,
Noesdoucken, sorbien en gelycke snuystering, die ze laten mijn.
Tmoet comen, dat de hemden dic wylen te vol gaten zijn
En op zulcken pant en souwense niet veel crygen.
Donderste cleren en clappen niet; die connen wel zwygen;
Of de hemden van de billen zygen, daer leyt niet an.
Mer waerom mogen men de luy heeten oom Jan?
Om dat ic ben zo degelicken man en geryfse, elc vooren cleyne
[penning.
De gulden een doyt ter weec, dats een cleyne schenning;
Van twintich ter weec, een sulc woucker een groote som baert,
Daer sou de schout naer ruycken. Die machmen hieten een lombaert,
Niet my; ic hebbe octroy en sit onder sauvegaerde;
Zulcke wouckeraers en horen niet te leven opter aerde.
Wat is een doyt te weec? Wie zouder zijn vrienden om moeyen?
Jae, moeyt een vrient een- en tweewerf, hy sal u verfoeyen
De derde mael, en traecher spoeyen, bysonder schenckt gy twijf dan niet;
Mer wil gy danckbaer zyn en gevense voor tlienen yet,
Tloopt leechlic te helfte meer als mijn behoorlicke fret
En moeten noch gaernen danc zeggen. Tgoet dat tmynent wert
[verset,
Ontfangt men vriendelic; elc wert geryft, men behouft my geen danc
[te weten;
Ic hou de stadt in eeren, beschamende niemant. Tblyft in secreten.
Zelden worter yet gebrocht van hem, die tgoet behoort,
Tgeschiet deur een onbekende en die sluypt achter in de poort;
De schande blyft gesmoort en men doet grote winninge
Mit tgelt, dat ic se lien. Hier leyt de versinninge.
Zy lossen tgoet, als zy willen, dic uit de winst van tgelt,

Twelc ic hen op haer panden heb angetelt,
En dat men my dan voor een lombaert schelt, dat es groot ongelijc.
Ic geryf elc een, jong en out, arm en rijc.
Als laestent alle de schepen in Tessel bleven,
Wat creech ic doen versoucx; van alle myn leven
En voer ic beter. Wat trefflicker luy mit groten hopen
Doen zelver aen my quamen loopen!
Aen my stont al haer hopen. Zy dorstent haer vrunden niet clagen.
„Helpt gy ons niet, zo blyven wy beschaemt alle onse dagen!"
Ic hielp haer geloof styven en liende se heymelicken gelt,
Zo datter veel bleven in haer eer, die nu wel zyn gestelt;
Mer als de dach van lossinge es overstreecken,
Dan is tgoet verstaen; tcomt my, daer en valt geen tegen spreecken.
Dan mach elc een liedeken mit drouven moet quelen,
Dan ist „tijt de poort uyt" of om banckeroet spelen.

't Spreekt van zelf, dat er ook hier geen heil te vinden is. Onverbiddelijk eischt hij een pand voor zijn hulp, en ook Calle, wier spullen hij beleend heeft, kan haar lijveken niet terug krijgen. Tot groote ontsteltenis van de vier mannen, die nog altijd hun hoop op Grypal gevestigd houden, scheldt ze dezen met leuke levendigheid van woorden de huid vol.

Maar hij ziet toch nog wel kans, om ook van deze arme duivels wat te plukken. Bouwen kan zijn buis voor een schelling beleenen. Dat geld kan hij zetten in een loterij van Grypal die hem het hoogste lot voorspelt.

Zoo zal Steven zijn pijjakker en zijn „mesgen" geven, de pleiter zal voortaan Grypals processen behandelen, Blasius zal hem misschien met zijn alchemie helpen in het vervalschen der munt. Daarvoor krijgen ze allen een lot in de loterij en hebben weer de beste verwachtingen van de toekomst. Een

dergelijke voorstelling is natuurlijk al bijzonder onhandig: Die vier menschen, de boer en de zeeman ondernemende, kranige lui, laten zich maar zonder tegenstribbelen villen en zijn dan opeens kinderlijk blij met al het moois, dat een Grypal hun voorspiegelt. Ze beloven al allerlei geschenken aan Calleke tegen den tijd, dat ze rijk zullen zijn.

En dan komt op eens de schimmige Ware Onderwijzinge.

Ook hem moeten ze hun geluk vertellen, Maar ze worden even onthaald op een preekje van humanistische wijsbegeerte:

O, onnutte menschen, wereltsche sophisten,
Tgene gy hier claecht te hebben verloren,
Was dat u? Geensins! Gy en zyter niet mede geboren,
Twas buyten u lichaem, de fortuyn onderworpen. Waervan maect gy [mentie?
Condy yet anders u eygen reeckenen, dan een goede conscientie
In een lichaem, gesont en welvarende gestelt,
Mit een eerlicken naem en faem verzelt?
Wat es de schade, die u quelt, die u maect bedeest?
Weet gy niet, dat u verliesen Godes wille es geweest,
Die gy dagelix bid en leest, dat moet geschieden?
Meent gy zyn tuchtingen en straffen deur u clagen tontvlieden?
Gy zyt verdoolt. Staet af! Beclaecht u niet van tegenspoet.
Heeft u God niet evenwel als te voren gevoet?
Betert u, doet boet! Wilt den Heer niet temteren
Wilt u in ootmoedicheyt voor zyn hoge handt verneren!
De Heer der heeren leerde u bidden om u daechlix broot.
Heeft hyt u niet gegeven? Wat was u meer van noot?
Tes u tot noch toe verleent; gy syt voorsien mit cleeren.
Dat tot onderhout des lyfs, dit om de coude te weeren.
Gy hebt u volcomen begeren, meer dan gy hebt van doen.

Wat zoucty zyde en fluwele cleeren, de tong leckerlic te voen?
Dat was u niet toegeseyt. Begeerdy vadsicheyt en u selfs te mesten,
Tes u niet salich. De staet, daer u Godt in stelt, es de besten.
Stelt u daerin te vreden. Godt heeft u genomen
In zyn bescherminge; ontslaet u van dees ydele dromen;
Heeft u Godt de Heer thuys gesocht en gevonden,
Overlegt doorzaec recht. Warent niet u eygen zonden?
Hebdyt nu sober, est wat te schaers in dese tyden,
Daer zyn andere, die minder hebben. Godt cant haest gebenedyden;
Draecht mit gedult u lyden en danct den Heer almachtich.

De man van het historisch materialisme vindt er misschien aanleiding in om te constateeren, dat Van Hout sedert het rapport over armenzorg, al zij het dan onbewust, zijn rok heeft omgekeerd en thans heult met de bourgeoisie, dat de geest, die de overheerschende klasse bezielt, ook hem er toe gebracht heeft, arme tobbers het evangelie der berusting te verkondigen. Ik waag me liever niet aan een beslissend oordeel.

Intusschen, na dit preekje zijn onze vrienden onmiddellijk bekeerd. Waarachtig, Ware Onderwijsinge, je hebt gelijk, zeggen ze. Verder hooren we niets meer van hun lotgevallen. Het publiek wordt door hen toegesproken en aangespoord om toch flink deel te nemen aan de *liefdadigheids*-loterij, en de zaak eindigt zuiver middeleeuwsch met een gebed aan den „Almogenden Heer der heeren" voor Zijne Excellentie, de heeren Staten, de magistraat enz.

Zuiver middeleeuwsch is heel de opzet van dit zinnespel van 1596. Er is geen schijn of schaduw in te bekennen van eenige poging om ook maar eenigszins de wetten van het klassieke drama, in navolging weer van de Franschen, toe te

passen. Er is zelf geen eenheid van plaats. We hebben echter kunnen opmerken, dat Van Hout het klassieke drama vereerde en voor zich zelf als het summum van kunst beschouwde, waaraan hij zich eerst na veel oefening wagen zou; eer hij aan de „oude spelen, tragediën en comediën, in ons moeder sprake" begint, moeten hem eerst de „vlercken beter gewassen" zijn, schrijft hij twintig jaar vroeger [1]). En in zijn uitval tegen de rederijkers smaalt hij op hen „die by de hand durven grypen spelen te maecken niet opte maniere van den ouden tyt, te weten bluedige tragediën of zuet eindende comediën."

En toch is zijn spel als drama middeleeuwsch en we zijn er hem zeer dankbaar voor, dat hij ons de bluedige tragedie bespaard heeft. Maar we moeten dat stuk niet als een drama beschouwen. 't Is een portefeuille met losse teekeningen, voor den tijd, zeer moderne. In die teekeningen moet het resultaat liggen van jaren lang bewuste of onbewuste studie, ze zijn lang verwerkt in zijn geest; ze zijn de vrucht van rustige voortdurende observatie en daartoe heeft hij volop gelegenheid gehad, ook in het bijzonder door de uitoefening van zijn notarisambt, hetwelk in zijn tijd meebracht dat over tal van kleine rechtszaken voor hem attestatiën werden afgelegd. In het protocol vond ik verklaringen over diefstal van koeien door soldaten, over het beleenen van zilverwerk en dergelijke zaken, die hem de werkelijkheid te aanschouwen gaven van wat hij hier in zijn spel te pas brengt. Van opzet kan bij dit stuk eigenlijk geen sprake kan zijn; hij heeft het in elkaar gegooid, veronderstel ik, toen er misschien gauw, gauw een

---

1) Zie hiervóór, p. 156.

spulletje moest zijn, waar de feestgevende kamer der Witte Accoleyen in die laatste dagen van Mei 96 mee voor den dag kon komen. Zeker is het, dat dit werk treffend moet hebben afgestoken tegenover de stukken der andere kamers, voor zoover we daarvan iets weten of vermoeden kunnen.

Met heel zijn middeleeuwsch geraamte ligt er tusschen dit spel en b.v. het zoo belangwekkende Mariken van Nieumeghen een enorme afstand [1]). Als geheel, als drama staat dit laatste verre boven het stuk van Van Hout. Maar het is nog gansch en al een rederijkersspel, doortrokken van den fantastischen geest der late middeleeuwen, een rederijkersspel, in rijm en taal, in samenstel en strekking, in de verheerlijking van Retheorycke en het tooneel. Het spel van Van Hout is modern, juist door zijn streven om de werkelijkheid met het eigenaardig sprekend karakter, dat zich in ieder deel van die werkelijkheid openbaart, getrouw en in geestige correctheid weer te geven. Een grootsch gecomponeerd geheel van gansch het leven en bedrijf eener wordende wereldstad te maken, was voor Breero weggelegd. Dat lag nog ver boven de kracht van Van Hout, maar hij heeft toch de noodzakelijke voor-studie geleverd en dit zijn werk staat in moderne geest en kunstwaarde ver boven iets wat Van Mander of de Heliconisten hebben voortgebracht.

In hem kondigt zich aan de hartstochtelijke minnaar van het leven en de realist, die met innige liefde iederen trek van het gewone alledaagsche gedoe om zich heen zoekt uit te beelden en er de eigen ziel in te doen leven. Hij hanteert de taal nog te moeilijk om al de gepassioneerde trilling, die de

1) Zie: J. W. Muller over dit stuk in Taal en Letteren, XV, p. 225.

werkelijkheid bij hem wekt, steeds in den juisten klank en het rake woord uit te drukken.

Dat voel ik in Van Houts zinnespel van 1596. En daarmee is voor mij eigenlijk Van Houts geheele leven verklaard. Bij hem is de middeleeuwsche mystiek, het bleeke, teere geloof, het zoet fantaseeren geweken. Hij wil de wereld en het leven met beide armen omvatten en aan zijn borst drukken; zijn woeste passie voor het leven stort hem zijn razende werkkracht in, doet hem zwoegen en slaven in iedere richting, scherpt zijn helderen geest tot steeds beter begrijpen en doordringen, tot voortbrengen op ieder gebied. Daardoor is hij de moderne mensch en voor zoover het zijn talent toelaat, de moderne kunstenaar.

Wat we als het eigenaardige van zijn talent in het tooneelstuk leerden kennen, openbaart zich nog sterker in zijn proza, zijn gewoon ambtelijk proza zelfs. Wie eenigen aandacht aan verschillende citaten hiervóór heeft geschonken, heeft dat reeds opgemerkt. En wie dat proza nog niet heeft genoten, kan ik door nieuwe aanhalingen niets leeren. Men herinnere zich de teekening van het leven der warmoezeniers, verschillende gedeelten uit de Opdracht van den Franciskaender en het betoog „Aan het Gezelschap." Men leze het rapport over armenzorg, waarin passages voorkomen, die tot het meest rijke en schilderachtige proza der zestiende eeuw behooren. In een eenvoudig proces-verbaal van het opmaken eens inventaris van een op te heffen cellebroedersklooster is een levendigheid en kleur, een frischheid en helderheid van voorstelling, waarbij niet een gewone gemeente-secretaris aan het woord is, maar een ambtenaar, die het geval als kunstenaar heeft meegemaakt en genoten.

Van Houts proza heeft niet dat rhetorische, evenmin het gemoedelijk keuvelende, dat beide Van Mander's proza eigen is. Het heeft een breed rustig schilderenden zwaai, of het is geestig gedetailleerd verhalend, of het is kalm betoogend, scherp en nauwkeurig zeggend, wat er te zeggen valt, rijk aan nieuwe, frissche beelden, helder en forsch van structuur. Hij is kunstenaar zonder het te wllen of te weten daarin. Want wat voor hem zelf eigenlijk kunst was, heeft hij waarschijnlijk wel alleen gezocht en slechts in bescheiden mate gevonden in de richting van het wordend leerstellige der Pléiade en haar onmiddellijke opvolgers.

Zijn groote beteekenis voor onze litteratuur-geschiedenis is dat hij *geweten* heeft de groote Europeesche beweging. En nu bestaat voor mij die beweging uit twee deelen: 1°. Een vaag gevoel van wat het worden moet: groote, eigen, persoonlijke kunst, in innerlijke waarde gelijk aan de Grieksche en Romeinsche, een kunst, die wortelt in het kennen en begrijpen en liefhebben van het leven en die spontaan en vrij zich banen zoekt. Dat vaag gevoel is het eerst uitgesproken door Du Bellay en Van Hout heeft er zijn volle instemming mee betuigd. Dit is het beginsel, dat sedert in kracht van bewustzijn is toegenomen, het beginsel, waarvoor alle latere namen en klassificaties van Renaissance, Klassiek, Romantiek, Mystiek en wat niet al verdwijnen tot ijle schimmen.

Maar daar naast is bij de Pléiade gekomen, de redeneering, het verstand, dat verbijsterd stond tegenover die nieuwe schittering van licht en overwoog, hoe het dat dan toch wel het best naderen kon, en het zus probeerde en zoo plannen maakte en allerlei stelsels opbouwde. De Pléiade, in het bijzonder

Ronsard en Du Bellay, want dat zijn de eigenlijke twee dan toch wel, hebben niet goed werk gemaakt, omdat ze die kronkelpaadjes meenden gevonden te hebben, maar enkel onder den invloed der extase van de eigen lichtschittering, die ze als begenadigde kunstenaars hadden gezien en doordat ze door het lot een plaats in den ontwikkelingsgang der menschheid innamen, waar die menschheid in het algemeen hoog genoeg geklommen was om dat licht te kunnen verdragen. Ook Ronsard en Du Bellay zijn pas kunstenaars als ze zoo hun eigen persoonlijkheid uitstorten, ook al is het dan bij toeval naar een der door hen zelf verstandelijk voorgeschreven regels.

En net zoo is het met Van Hout gegaan. Ook wel met Coornhert, ofschoon voor hem steeds de kunst meer bijzaak is geweest.

Dat Van Hout op het terrein der zoogenaamde Renaissance in engeren zin niets heeft voortgebracht van absoluut hooge beteekenis, doet er minder toe. Hij kon alleen goed werk maken, als zijn ingeboren kunstenaarsnatuur plotseling van zelf sprak. Koude routine kan naar alle modellen en naar welgevallen dingen maken, die misschien schijnbaar goed zijn. En routine heeft Van Hout niet gehad.

Hij heeft dingen gemaakt, die heel wat dichter bij wezenlijke, ernstige kunst staan, als hij heelemaal niet aan kunst dacht misschien. Daardoor is hij bij ons de eerste en belangwekkende vertegenwoordiger van die Renaissance, die tot op den huidigen dag nog doorwerkt. Wie weet, wat hij zou geworden zijn, als de omstandigheden hem hadden veroorloofd, rustig tot klaarheid te komen over eigen kracht, als

zijn rijke geest in de volle begeerte van het leven niet naar te veel gestreefd, in zijn overmoed niet het gansche leven in heel zijn omvang had willen omvatten.

Sedert Verwey in 1895 zijn bloemlezing uit Van der Noot gaf, hebben we geleerd, dat niet Coornhert, Spieghel en Roemer Visscher, maar Van der Noot, Van Hout en Van Mander de wording der wezenlijke Nederlandsche Renaissance beheerschen. Van deze drie heeft Van Hout onbetwistbaar het meest eigen persoonlijkheid geopenbaard en daardoor vertegenwoordigt hij het best den innerlijken geest van de periode, die men dan met Renaissance aanduiden wil.

INHOUD.

		Bladz.
	INLEIDING	1
I.	ALGEMEEN OVERZICHT VAN VAN HOUTS LEVEN .	9
II.	VAN HOUT TEGENOVER ZIJN GEZIN, ZIJN FAMILIE EN VRIENDEN	27
III.	VAN HOUT IN DE UITOEFENING VAN ZIJN VERSCHILLENDE AMBTEN	52
IV.	VAN HOUT TEGENOVER DE MAATSCHAPPIJ . . .	68
V.	VAN HOUT EN DE WETENSCHAP	124
VI.	VAN HOUT EN DE KUNST	142